

Галицько-Волинський

Літопис

I

ГАЛИЦЬКО-ВОЛИНСЬКИЙ ЛІТОПИС Т. I.

УКРАЇНЬСЬКА БІБЛІОТЕКА

Виходить щомісяця в об'ємі 8 аркушів друку.

Досі вийшли такі твори:

В 1933. р.:

1. Гайдамаки т. 1. — вичерпано.
2. Гайдамаки т. 2. — вичерпано.
3. Страшна помста — вичерпано.
4. В. Радич: Максим Залізняк т. 1.
5. В. Радич: Максим Залізняк: т. 2.
6. Опанас Тятива — вичерпано.
7. О. Турянський: Син землі т. 1.
8. О. Турянський: Син землі т. 2.
9. І. Гор.: Під прапори Хмельницького
10. Г. Журба: Зорі світ заповідають
11. М. Голубець: Вчорашня легенда
12. П. Свій: Степові оповідання

В 1934. р.:

13. Микола Шугай т. 1. — вичерпано.
14. Микола Шугай т. 2. — вичерпано.
15. В. Будзиновський: Гремить
16. М. Голубець: Рік грози і надії
17. А. Чайковський: За наживою
18. І. Керницький: Святоїванські вогні
19. М. Голубець: Гей, видно село...
20. О. Ю. Федькович: Вибір творів
21. Ю. Косач: Сонце в Чигирині
22. Ж. Верн: Замок у Карпатах
23. Ф. Коковський: Людська вдячність
24. У. Самчук: Марія

В 1935. р.:

25. І. Садовий: Безіменні плугаторі т. 1.
26. І. Садовий: Безіменні плугаторі т. 2.
27. Гр. Косинка: Темпа піч
28. Й. Т. Підляський: Пригоди Шума
29. Усмівки впор. Є. Ю. Пеленський
30. Гр. Смольський: Олекса Дубуш
31. О. П. Білозерський: Напередодні т. 1.
32. О. П. Білозерський: Напередодні т. 2.
33. В. Ткачук: Сині чічки
34. В. М. Михейв: Мара
35. Катря Гривевичева: Шестикрилець
36. І. Филипчак: Дмитро Детько

В 1936. р.:

37. В. Калина: Куріль смерті У.С.С.
38. О. Кобилянська: За ситуаціями.
39. Роман Леонтович: Звенислава.
40. Богдан Нижанківський: Вулиця.
41. В. Бояринич: Кривавий Шлях.
42. Франц Коковський: За землю.
43. Галицько-Волинський Літопис т. 1.

ПЕРЕДПЛАТА в краю, ЧСР, Австрії і Угорщині кварталньо 2.60 зл., пів-річно 5 зл., річно 9.60 зл., в усіх інших краях півр. 7 зл., річно згори 13 зл.

АДРЕСА:

УКРАЇНЬСЬКА БІБЛІОТЕКА

Львів, вул. Косцюшка 1 а.

Числові Конти П.ч.О. НАШ ПРАПОР ч. 560,277.
в депісочноу „У. Б.“

Книжки ч. 10, 13, 14. і 21. відзначені літературними нагородами.

„УКРАЇНСЬКА БІБЛІОТЕКА“

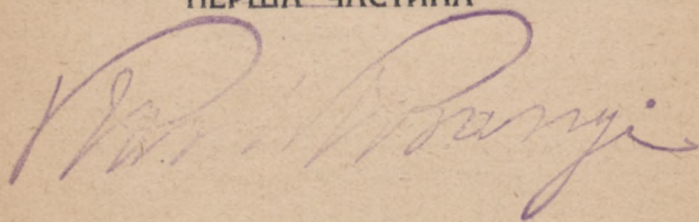
ч. 43.

nie

Галицько-волинський Л І Т О П И С

ПЕРЕКЛАВ І ПОЯСНИВ
ТЕОФІЛЬ КОСТРУБА

ПЕРША ЧАСТИНА

Л Ь В І В 1936

ВИДАВЕЦЬ ІВАН ТИКТОР

Prof. Dr. Karol Koranyi
Warszawa, Brzozowa 10 m. II

ЛИПЕНЬ 1936

Друковано 5.000 примірників

Copyright by Editor
Printed in Poland

580661

Обгортка рисунку Едварда Козака

Друк. Медичкий — Тиктор, Львів, Бляхарська 9. Тел. 234-76.

D. 2145/85

У цій книжці подаємо читачеві, що любить минуле Рідного Краю, одну з найкращих книжок, яку залишила нам наша Княжа Держава. Є це Гал.-вол. літопис, що описує Галичину й Волинь у XIII. столітті, себто перед 700 літами. Перед цим літописом побачуть читачі виїмки з інших українських (і одного неукраїнського) літописів, що описують наші західні землі й їх історію. Пояснення імен князів і міст, рік, тощо, подано буде в кінці 2-гого тому. Слова, що менше зрозумілі, пояснені на тій самій сторінці, де вони приходять, на долині — читач легко їх знайде. Якщо неясні деякі описи війн, боїв і загалом військових справ, то цікавий читач знайде їх у «Історії Українського Війська», що її видав Іван Тиктор у 1935 році. Про те, що таке літописи, які вони були в нас, як заховалися і про що пишуть, можна довідатися зі вступу п. н. «Про українські літописи», що надрукований перед літописами. Літописи подано в перекладі, бо староукраїнську мову тепер тяжко зрозуміти.

ПРО УКРАЇНСЬКІ ЛІТОПИСИ

В наголовку отсієї книжки читаємо: «Галицько-волинський літопис». Виринає отже цілком зрозуміле й оправдане питання: *що таке літописи?*

Найпростіша відповідь на це буде ось яка: літописи — це історичні праці з княжих, чи й пізніших часів, що описують минуле рідного краю в цілості, або окремих його частин, чи й окремих міст, монастирів і т. д. Отже літописи — це такі «підручники історії України», чи її частини, написані в давні часи — не пізніше XVIII. століття, коли вже починала творитися новочасна історична наука, що стала предметом праць спеціалістів, опрацьовувано її в Академіях Наук, спеціальних історичних товариствах, викладали її на університетах. Зі словом «історія України», чи Польщі, Москви, Німеччини й т. д., в'яжеться в нас уявлення про книгу, що її написав фахівець, отже якийсь професор університету, чи загалом учений, як він там офіційно й не називавсяб. Але таке уявлення правильне лише в відношенні до творів XIX—XX. століть, рідше вже XVIII-го, — а майже не можна його прикласти до «історій» давніших століть, себто до — літописів. Тому й не можна обмежитися до цього найпростішого пояснення літописів, яке подано нагорі.

З нинішніми підручниками історії в'яже старі літописи основна ціль. Так як сьогодні історики, так і колишні літописці мали на меті вияснити повстання й розвій якоїсь держави, чи діяльність таких, чи інших визначніших осіб; далше повстання й розвій міст, інституцій, історію війн і т. д. Отже щодо *цілі й предмету* так старі літописи, як і нинішні історичні твори змагають до відкриття правди про минуле людини в суспільності, отже тим самим належать до *науки*, а саме до *історичної науки*, до історіографії.

Та крім цієї загальної подібності літописи виявляють величезні різниці в порівнянні з теперішніми історичними працями. Основна різниця полягає у *способі*, в якій тодішні історики-літописці пізнавали минуле, а як пізнають нині, себто — в різниці *методи* історичного досліджу. Нинішні історики мають уже дуже багато способів, щоби відрізнити правду від неправди, дійсність від вигадки; та давні літописці тих способів не знали й дуже часто приймали за правду різні вигадки. Це було наслідком того, що тодішні історики-літописці не були *фахівцями*, лише бралися до писання історії на чийсь приказ (нпр. князя), чи з власної цікавості, чи доброї волі — але крім тієї цікавості й доброї волі інших даних на істориків не мали... Отже аматорство, нефаховість літописців давали такі наслідки, що вони некритично відносилися до своїх джерел.

Джерела річ незвичайно важна, конечно до пізнання минулого; це, власне, ті місця, в яких находимо відомості — як у земних джерелах воду. Джерелом для історика є сліди діяльності людини на землі. Можуть це бути або матеріальні останки (як от будівлі, вали, знаряддя, гроші, гроби, твори штук плястичних і т. д.), передання (традиція) — устна (пісні про історичні особи, місця або події, сама мова), або й писана (книжки й усякі записи — на надгробниках, монетах, печатках і т. д., документи). • Старі літописці майже не звертали уваги на матеріальні останки як історичне джерело і згадували про них хіба як про свідків старих часів, а традиції цілком довіряли: для літописця нпр. так само фактом історичним числилося казкове оповідання про заснування Переяслава, як і документ про умову кн. Ігоря з греками. Тому про давні часи такий літописець подавав звичайно існуючі вусні перекази, довіряючи їм цілком.

Правда, бували в тому напрямі й винятки. Сьогодні критичне відношення до джерела, себто провірка, чи воно гідне довіря, чи ні, — це перше завдання історика. Бо історик мусить писати лише правду, відбудувати події, так як вони відбулися насправду. Не завжди так поступав історик минулого — літописець. Історія, як наука, як це вже зазначено вище, не існувала тоді; не було кому стояти на сторожі людського знання, не було кому зараз таки довести, що тут чи там такий-ось літописець написав неправду. Історія була приватною, а не публичною справою; критичне відношення до джерела було так само приватною справою літописця й залежало від його знання, бистроти й т. д.

Звідси витворилися *різні погляди на завдання літописця*. Коли для одних це була виключно охота пізнати і змалювати минуле, то для других літописання мало інші, практичні цілі: навчити когось, як треба поступати, кого наслідувати, ким хвалитися й т. д.; та була ще й інша ціль: звеличати або опоганити якусь особу в минулому, чи й сучасному (бо літописи записували й сучасні події — як нинішні журнали, чи місцеві літописи). Отсе *намагання (тенденція)* виказати щось згідно зі своїм бажанням або вимогами сучасного моменту виступало особливо часто в тодішньому літописанні. Ось нпр. було кілька оповідань про Кия — оснoвника Києва, але літописець приймає за правдиве лише те, що говорило про Кия як князя, бо це відповідало його амбіції. Або знову було кілька оповідань про охрещення Володимира Великого, а літописець знову приймає лише таке, що відповідало сучасним потребам. Отся тенденційність, нерозуміння того, що історія повинна писати саму чисту правду, — це найосновніша різниця між літописною історіографією, а сьогочасною науковою.

В цей спосіб ми схопили б різницю між старою

історіографією, а новою, щодо самої основи. А тепер іще декілька слів про зовнішню форму літописів, про спосіб змальовування минулого в літописах і про їх предмет.

Стисле, дослівне розуміння літопису таке, що це є збірка записок, які ведеться рік за роком, подаючи при кожній події означення року — дату. Ось зразок літопису в такому первісному, стислому значенні:

В році 6546. Ярослав ходив на ятвягів.

В році 6549. Ярослав ходив на мазовшан човнами.

В році 6563. Прийшов Ізяслав і сів у Києві...

і т. д. Отже це коротші або довші річні записки, внутрішню зі собою не звязані. Предметом тих записок є події воєнно-політичного характеру, церковно-історичного (нпр. висвячення церкви, чи поставлення єпископа), а навіть астрономічного характеру (затма сонця, місяця, небесні знаки). Крім того предметом записок бувають стихійні нещастя (землетрус, голод, зараза) й різні дивовижі (народження дивної форми звірят, дітей; пізній грім, сніг літом і т. д.). Місцеві ж літописи монастирів чи церков записували: приїзд князя, напади степовиків і т. д.

Кожна така записка мала дату, найчастіше річну, або й ближчу (місяць, день, навіть і годину). Означування років у наших старих літописах не було таке, як нині, себто тоді не числено років від народження Христа Господа, але — від сотворення світа. Тоді в християнському світі обчислили були (очевидно помилково), що від сотворення світа до Христа Господа минуло 5508 літ; тому, якщо хочемо обчислити з літопису, який у ньому по нашому численні випадає рік, треба від літописного числа відняти 5508 (нпр. у літописі рік 6546 — 5508 = 1038 від нар. Хр. Г.). Рік починався тоді не в січні, як у нас тепер, а 1. вересня, або 1. березня; в т. зв. Київським літописі маємо т. зв.

мартівські (березневі) роки. Нпр. рік 6628 у літописі триває від 1. березня 1120 р. до 28. лютого 1121 року. Кобій-ж маємо вересневий (серпневий) рік, то нпр. дата: 2. вересня 6420 = 2. вересня 911, бо серпневий рік 6420 триває від 1. вересня 911 р. до 31. серпня 912 року. Оскільки отже хочеться вичислити точно дату, а в літописі є вказівка на місяць і день, то треба вважати на кінцеві чи початкові місяці року (час від вересня до березня).

Заховані наші старі літописи всі мають річні (чи точніші) дати при оповіджених подіях, але роки (хронологію) вставлено переважно пізніше; первісно не всі літописи мали хронологію. Тут доходимо до другого, ширшого значення слова «літопис».

Нпр. Волинський (званий галицько-волинським) літопис, про який ширше буде мова в дальшій частині, був первісно написаний, як суцільне оповідання, де його автор (чи автори) нераз при одному оповіданні забігав наперед, бо така-то подія мала такі-то наслідки; щоби отже не розбивати цілості й звязку в оповіданні, треба було забігти часово наперед, а тоді вернутися до давнішого часу. «Та ми вернемося до попереднього», нераз пишеться в тому літописі. Такі оповідання не має, власне, причини називати літописами в стислому (розумінні, але в ширшому називаємо так їх і досі. Самі старі письменники називали оповідання без хронології «повістю» або «сказанієм», а «літописцем» називали лише літопис у стислому значенні. Та нині прийнято й ці й ті називати «літописами», тому називаємо їх так і тут, лише зазначаючи різницю фактичну між обидвома родами літописів. А ще й те треба підкреслити, що до наших часів властиві літописи в первісному значенні не збереглися — сліди їх маємо лише в захованих нині літописах, де обидва роди літописання стопилися так, що короткі записки виступають

побіч ширших оповідань, хоч одні й другі мають дати.

Як бачимо, отже, літопис основно рiзниться від сьогоднішніх історичних праць — але головню літопис у первісному, стислому розумінні цього слова. Тепер властивих історичних праць так не пишеться. Нинішня історична наука не обмежується до самого оповідження події, але й старається повязати її причиниво з попередніми й пізнішими, вияснити її значення в розвитку подій. Праці, писані на зразок літописів, є вже унікатами; крім нпр. хронік монастирів, зложених рік по році (типовий зразок цього — книжечка о. Василя Чернецького, Літопись монастиря ОО. Василян в Кристинополи від его оснoвaнa 1763 до 1890, Львів, 1893), вони не трапляються. Єдиним у нас виїмком в тому напрямі є «Сводная галицко-русская літопись» старшого галицького історика москвофільського напрямку, о. Антона Петрушевича, видана в шістьох томах у Львові в 1874—1897 рр. Тут накопичено всякого матеріялу з часу 1600—1772 рр., без звязку, більше й менше важного, ширшого й тіснішого значення, від записок на маргінесах церковних книг аж до виписок із сучасних історичних праць — і все розбито під роки. Більше такого виїмку не траплялося в нашій науці.

Причиною такого чи іншого змалювання подій, чи опису фактів, є таке або інше розуміння історичного процесу, себто чергування подій і їх взаємної залежності. Розуміння історичного процесу залежить від степеня культурного розвитку суспільности. Коли історик-літописець лише нанизує на хронологічну канву побіч себе факти, чи описує їх без звязку між собою — це знак, що він не розуміє розвою і взаємної залежності від себе подій. Він приймає їх, як явища, що впливають із надприродних причин (інтервенція богів ув історичних подіях старинного світу), або-ж як наслідки, скажім, астрономічних явищ (залежність

від зявищ на небесних тілах, що ще є й у нас у літописах, коли нпр. затьма віщує лихо). Це т. зв. *оповідна (нарраційна) історія*. Зразком її можуть служити героїчні пісні й перекази, частинно й літописи — в первісному розумінні. Та краще розглянення історичних фактів, зокрема ж зі становища провідної і впливової в суспільності верстви (князі, дружина, бояри, церковна влада) виказує невідповідність такої оповідної історіографії. Літописець бачить, що на події впливає людина через свою моральну й фізичну силу, а не лише підпадає різним зовнішнім спонукам. Зокрема християнство зі своєю наукою про вільну волю людини з одного боку, а відповідальність за свої вчинки з другого боку, впливає на вироблення погляду, що єдиною (чи майже єдиною) порушуючою події силою є людина-герой, сильна особистість. А що людська натура в усіх часах є однакова, то й засади поведіння в історично-важних справах повинні бути такі, які — як показує якраз історичний досвід — приносять хосен, а не шкоду. Звідси нова — повчаюча ролія історії, трактованої вже не як різномірді явища, але як впливаючої з ділання людини. Це *прагматична*¹⁾ *історія*. На цьому поземі стоять і деякі «повісті» чи «казання», нпр. Волинський літопис, частини Київського, тощо. Сильніше розвинується прагматичне літописання пізніше. Врешті підо впливом юбсервації явищ природи й відкриття закону розвою в природі (еволюції) й залежності людських ділань не лише від особистих внутрішніх спонук, але й зовнішніх сил, а також від попередніх людських ділань, повстає *розвоєва (генетична) історіографія* нашої доби, але цей ступінь ще недоступний літописцям.

Наші літописи стоять на межі оповідної й прагма-

¹⁾ прагматичний від грецького слова «праґма» = вчинок.

тичної історіографії. Зокрема в XII—XIII столітті вони уявляють зі себе головною *оповідання про воєнні події князів і дружини*. Єдине, що на думку їх авторів гідне закріплення на письмі, як «історія», це воєнні подвиги лицарства — «щоб собі добути чести, а князеві слави», як означає й ціль життя княжої дружини славне «Слово про Ігорів похід». Бачимо з того, з яких кругів виходили в переважній мірі «повісті» й «сказання» XII—XIII століть: це твори княжого оточення, дружини, дружинні повісті — майже лицарські романи, лише, що автори тут не фантазували, а просто розказували дійсні факти (хоч промовчуючи або змінюючи дещо) про свого князя і його бої. Хронологізатори, що потому пришивали до цих «повістей» і «сказаній» хронологію, добре зрозуміли ідею і предмет літописців. «В році такім-то не діялося нічого» — таку, здавалося б, до крайности наївну, фразу-вислів читаємо не раз у літописах; та це означає — по теперішньому кажучи — що в такім-то році не діялося нічого на воєнно-дружиннім відтинку. «Князь пив із дружиною», читаємо не раз, «як сталося таке»; отже це не вважається — і слушно — за діяльність історичної ваги. Що діялося поза областю княжо-дружинною, що робили «цивілі», воякові-дружинникові видавалося — нічим, не вартим його уваги. Так поза скобкою оставали справи державного устрою й політики, церковні справи, культура, торгівля й економічне життя загалом, інтереси і змагання інших верств, — словом те все, що для нинішнього «цивільного» історика є цікавіше, чим історія воєнних операцій самих у собі. Правда, тепер військо — частина суспільности, зокрема після знесення сталої армії; тоді було інакше — дружина майже, або й цілком таки, не була звязана зі суспільністю. Літописець — подібно.

Значиться, в порівнанні предмету старих літопи-

сів і нинішньої історіографії бачимо, що літописи трактували справу вужче. Можемо їх отже назвати хіба *»політичною історією свого часу, з перевагою зацікавлення до воєнних операцій князів і дружини.*

Правда, деякі літописи писали духовні особи, головно монахи. Зокрема слідно це в деяких частинах Київського літопису й майже в цілій *»Повісті временних літ«*, знаній також під дуже поширеною (неслушно) назвою *»Несторового літопису«*. Та замітна річ: навіть там на першому пляні історія князів і війн, а не нпр. церковні справи. Ба, що більше, нераз про найважливіші події церковного життя або не згадано цілком, або зроблено лише натяк. Це не є признака лише спеціально нашої української історіографії т. зв. середньовіччя. Як розглянемося ширше, кинемо оком по цілій тодішній європейській історіографії, спостережемо те саме явище. Ось хочби в польській історіографії бачимо те саме. Два історики — один сучасний останній редакції *»Повісті временних літ«*, анонімний історик-монах, званий Галлем, пише про воєнну славу князів, а для змагань краківського єпископа, що виступив проти князя — має лише слово образи; другий духовник, бл. Кадлубок, із початку XIII. століття, отже сучасник викінчення Київського літопису, теж кладе собі за ціль — хвалу воєнних подвигів польських князів. Подібне явище бачимо тоді скрізь: ув англійській, французькій, німецькій і інших європейських історіографіях, де авторами теж були переважно монахи.

Яка причина того явища?

Це, очевидно, тодішні життєві умовини спричинили його. Аджеж якраз ці століття — XI—XIII. — були часом, коли повставали нові держави в Європі. Творили-ж їх якраз князі чи королі й дружина. Це було те найбільш чинне діяння, що тогочасні письменники вважали за гідне опису, за властиву історію. В багатьох

європейських мовах історія таки й називається «діянням» (нпр. у латинській, польській, чеській і ін.), там, де того слова не заступлено іншим — грецьким словом «історія». Тодішні письменники виводилися в великій мірі якраз із тієї провідної верстви. Вони хоч і вступали до монастирів (до речі, засновуваних теж князями й їх дружинниками), але з ідеологією свого стану не зривали — й далі були перейняті нею. Це виявляє нам характер тодішньої європейської історіографії взагалі й української зокрема.

Тепер кинемо оком на найважливі українські літописи з княжих часів, точніше — XI—XIII. століть, бо ні з давніших, ні з пізніших часів існування Української Княжої Держави літописів або й цілком не доховалося, або, може, їх не проваджено. Заховалися три такі літописи: початковий, званий «Повість временних літ» або «Літопис Нестора», т. зв. «Київський літопис» і волинський, званий «Галицько-волинським».

Але ні один із них не заховався до наших часів у первісному виді, так як його написано. Всі три вичислені літописи заховалися в великій збірці, де з них редактор тієї збірки старався зробити одну цілість, перейняту одною провідною ідеєю. Зладжено цю збірку за часів галицького князя Льва Даниловича (1250—1301) і волинського князя Мстислава Даниловича (княжив ув останніх десятиліттях XIII. ст. десь на Волині, найправдоподібніше в Володимирі Волинськiм). Провідною ідеєю цієї збірки була думка про безпереривність розвою державного й національного життя, починаючи від заснування Київської Держави, через її розвій (за Володимира В. й Ярослава Мудрого), часи деякого політичного роздріблення й занепаду в XII. ст. й після повного впадку в 1-шій половині XIII. ст., продовженого в Галицько-волинській Державі, що її князі (Ярослав Осмомисл, Роман Великий і король Данило)

втягали руки по Київ, щоби стати «царями й самодержцями всієї Русі-України». Тому в Галицько-волинській Державі добре дбали, зокрема на Волині, щоби збирати пам'ятки рідного минулого. Знані там були добре старі літописи XI—XII століть, пам'ятки літератури XI—XII століть, як проповіді митрополита Іляріона, Слово про Ігорів похід, оповідання й пісні про подвиги Володимира Мономаха, прабатька Романовичів, і багато іншого. На Волині й у Галичині пробували кияни, що покидали знищений і ослаблений Київ і приносили зі собою скарби київської культури. Поважним сполучником до кінця XIII ст. між Києвом і Галичем була й спільна митрополія. Врешті безнастання виміна, сплесування населення зі західно-українських земель до східних і навпаки, ще більше скріплювала духову й фізичну єдність Києва з Володимиром—Галичем. Цього єднання майже не було між Україною а північчю — Суздальщиною, пізнішою Московщиною. Зовнішнім знаком того було поширення назви «Русь» на цілу Україну — в Суздальщині-ж, «Заліссі», як його звали тодішні українці — ця назва поширилася щойно штучно згори, й то дуже пізно.

Отже ідея переємства Галицько-волинської Держави після Київської — це провідна думка редактора літописного волинського збірника кінця XIII століття. Тому він не лише не притягнув до нього по «общеруській» схемі нпр. суздальських, чи новгородських літописів, але навіть місцевих українських поза-волинських — як перемиського, чи чернігівського, й які б там не існували тоді місцеві літописи. Редактор орієнтувався на центри: наперед Київ, потому — Володимир. Тому в збірник попали зпочатку київські, а далі — волинський літописи. Так у цій збірці маємо перший, великий підручник історії України, зладжений згідно з тодішніми можливостями й розумінням. Підручник цей обіймає часи від початків

словянської колонізації в Східній Європі аж до 1289. р. й займає 612 карт великого формату, густо записаних; отже це книга, величини (як порівняти з друкованою) «Ілюстрованої історії України» Михайла Грушевського, але обіймає час лише бл. 500 літ.

Але, на превеликий жаль, і цей збірник не дійшов до нас у рукописі з XIII століття. Маємо лише пізніші списки (кодекси) цієї літописної збірки. Найстарший щодо часу, переписаний не з оригіналу, але з відпису (копії) вже, походить із 1420-их років. Переписаний він десь у Псковщині, в Московщині, а заховався в монастирі св. Іпатія в місті Костромі в Московщині й тому зветься *»Іпатським списком (кодексом)«*. Зате інші кодекси, хоч пізніше переписані, більше наближені до первісного, оригінального збірника. Такий кодекс, переписаний в Україні в XVI ст., названий від його пізнішого власника *Хлебніковським*. З цього українського кодексу списано дві копії: одну закінчено. 1620. року в Животіві (у Брацлавщині), друга, з XVIII століття, має ще й цікаві приписки на вільних від письма берегах книги (маргінесах); животівський список називається тепер *Погодінським*, а другий — *Єрмолаївським*.

Таким способом, як бачимо, ні одного з вище вичислених літописів не маємо окремо, в первісній (оригіналі), але в відписах. Але що ще цікавіше, так це те, що вже кожний із трьох названих літописів є також збіркою, переробленою й пізніше доповненою.

І так основні наукові досліді (студії) над початковим літописом, *»Повістю временних літ«*, виявили, що це не є особисто Нестором лише написаний твір. Порівняння окремих частин початкового літопису між собою виказали, що маємо до діла з кількаразовою перерібною первісного літопису. Первісний літопис, що носив наголовок: *»Повість временних літ, откуду есть пошла Руская Земля і хто в ней начал первіе княжити«*

(себто по-теперішньому: »Оповідання про минулі літа, звідки взялася Руська Земля, хто в ній почав зпершу княжити«), повстав за часів кн. Ярослава Мудрого (1019—1054), коло 1050 року, й складався переважно, або й цілком, із місцевих переказів і споминів. Років тут не значено, бо це була »Повість«, не літопис; це був, отже, зразок оповідної історії. Пізніше стали цей літопис переробляти й тих перерібок було кілька. Найбільше над цим працювали монахи Печерської Лаври — можливо, що дещо в цьому ділі зробив і Нестор, хоч цілого літопису він не написав. Скільки разів перероблювано цей літопис — годі знати, в кожному разі яких три, або й чотири рази. При котрійсь перерібці вставлено й хронологію. Остаточню викінчено цей літопис після 1110-го року (мб. 1118-го), таки в Печерській Лаврі. Крім того переписувано, або й перероблювано його також ув інших монастирях, як от у св. Михайла (Золотоверхім), у Києві.

Між частинами і вставками, що їх пізніші редактори повставляли до первісної »Повісти временних літ«, особливо заслугує на увагу оповідання про осліплення князя теребовельського, Василька Ростиславовича. В цьому оповіданні, вложеному до »Повісти« під 1097 роком, маємо навіть вказівку на його автора: це близький довірений князя Василька (може його сповідник?), на імя також Василь, але, очевидно, галичанин. Він описав осліплення князя без років (отже це »повість«, не літопис) і описав там події 3-х років: 1097—1100. Написана та повість між 1113 а 1124 роком; вложено її отже в »Повість временних літ« підчас останньої редакції (1118), не пізніше, бо вставки з великою пошаною про Володимира Мономаха вказують на час його панування в Києві. Це перший, захований до наших часів, твір, що повстав у Галичині.

У збірнику XIII століття зараз таки слідом за »По-

вістю временних літ» слідує продовження без окремого наголовка, так що дуже трудно тут відмежувати черговий літопис, званий у науці «Київським літописом». Доведений цей літопис до кінця XII століття, до року 1200-ного. Чи було якесь його продовження — певно не знаємо, хоч мабуть було. Маємо тут вставлені роки — також пізнішою рукою. Літопис цей, як і попередній, не є працею юдного автора; можемо тут відрізнити щонайменше п'ять складових частин, окремих повістей, що їх пізніше перетикано короткими річними записками. Ідеологія цього літопису, головню ж частини, що оповідає про часи кн. Ізяслава Мстиславовича, — типово дружинна, як це ми сказали передтим у загальному огляді літописів. Бачимо з того, що авторами були люди переважно, або й виключно, світські. Бачимо тут також дуже виразно політичні орієнтації окремих авторів: то на Мономаха й його рід (частина з рр. 1118—1146), то знов на Ізяслава Мстиславовича (1146—1153), або Андрія суздальського, чи, врешті, Ростиславовичів (київських). Цей літопис під оглядом стилю перевищає рішуче не лише «Повість», але й Волинський літопис.

Ми згадали вище, що Київський літопис кінчиться на подіях 1200-ного року, а третя складова частина волинського збірника починається щойно подіями 1205-го року, після смерти князя Романа Мстиславовича. Чи існувало продовження Київського літопису — не знаємо, але вістки про княження Романа Мстиславовича в Галичі в рр. 1200—1205 маємо в *суздальському (московському) літописнім збірнику*, що його викінчено в XIV столітті. Ми скажемо декілька слів про той літописний збірник, що доховався в кількох списках; найдавніший із них, переписаний 1377 року монахом Лаврентієм, і тому називається «*Лавренгівським списком (кодексом)*».

Після смерти кн. Мстислава Мономаховича († 1132) почала вже сильно впадати сила Київської Держави,

а натомість почали скріплятися окремі князівства на землях бувшої Руської Держави Володимира Великого, а саме: волинське, галицьке, чернігівське, полоцьке, новгородське й володимирсько-суздальське. В Чернігові, Полоцьку, Смоленську, Галичі й Новгороді засідали різні князі, хоч і з роду Володимира Великого, то зі собою даліше споріднені; натомість на Волині й Суздальщині княжили потомки Володимира Мономаха. Вони вважали Київську Державу своєю батьківщиною — але суздальські князі з часом стали від неї відчужуватися й дбати виключно про свій край. Так повстав завязок Московської Держави й нації. Відбилося це й на місцевому літописанні. Ми бачимо тут, у суздальськiм збірнику, на початку «Повість временних літ», як спільне добро предків Мономаха; та далі слідує вже суздальський літопис (не як на Волині — київський!), що Україною цікавиться лише з погляду інтересів своєї землі й династії. Як бачимо, то разом із відокремленням (сепаратизмом) суздальських князів від Києва починає повставати цілцілком окреме уявлення (концепція) історії, як ув Україні, концепція місцевої, національно московської історії. Але, що в Суздалі цікавилися й українськими землями, чи ще більше — їх князями, нераз посвояченими через женячку зі суздальськими, отже в суздальськiм літописі попадають нераз цікаві вістки про Україну й її князів. Тому вони почасти цікаві й для нас, тим більше, що наші літописи часом затратилися (як от про часи Романа).

Врешті третім літописом, що ввійшов у волинський збірник XIII століття, є *Волинський (званий Галицько-волинським) літопис*. Окремого наголовку він не має. Названо його «галицько-волинським» тому, що він оповідає на початку досить широко про галицькі події в звязку з боротьбою за галицький престіл для Данила, а в другій і третій частині вже говорить виключно про волинські події, не виявляючи ближчого зацікав-

лення Галичиною, чи її князями, яких навіть не любить (Льва і його сина Юрія). Але така назва не цілком оправдана, бо ми бачимо, що так перша частина, як і дальші, написана на Волині. Автор першої частини про галицьких бояр висловлюється «невірно галичани», а сам дуже хвалить волинців і виявляє особливо добре ознайомлення якраз із волинськими справами. До галицьких відносин він не виявляє ніякого розуміння, ні навіть ближчого зацікавлення; Галичина займає його з династично-дружинного становища волинських Романовичів. Отже, писав її волиняк і певно таки на Волині, чи Холмщині. Тому годі називати цю частину літопису (первісно окрему цілість) галицькою — лише з огляду на її зміст; тоді нпр. суздальський літопис треба б називати суздальсько-київським, чи суздальсько-київсько-галицьким, бо там є вістки й про Україну. Дальша частина аж до кінця також писана на Волині. Хіба отже з огляду на зміст можемо називати й називаємо цей літопис Галицько-волинським, а з огляду на місце написання можна його назвати просто волинським.

Очевидно цей літопис, як і попередні, не є твором одного автора. Можемо в ньому розрізнити три частини. Перша оповідає про події від смерті кн. Романа Мстиславовича аж до остаточної перемоги кн. Данила в бою під Ярославом (1245. р.). Автор цієї частини, видимо, гарячий прихильник князя Данила, на духовника не виглядає, лише на світського дружинника. Ідеологія його цілком князівсько-дружинна. В цілому оповіданні аж до ярославського бою видно, що писав його не сучасник, але щойно пізніше описав. Маємо вказівки, що писано цю частину в 1240-их роках, отже найправдоподібніше після ярославського бою, який автор описав уже як сучасник. Правда, на цьому оповідання не вривається; той самий автор пише далі про подвиги кн. Данила, але пише вже як сучасник. Із того боку помітна

річ, що після коронації Данила на короля, автор перестає називати свого володаря князем, а послідовно називає його королем. Ту саму руку слідно дуже виразно аж до опису подій із 1255-го року.

Ми не знаємо, як називався автор цієї частини, бо про себе він не подає ніяких вісток. Натомість бачимо з його твору, що це була людина, як на той час, дуже широко освічена. Знав він добре св. Письмо (Старого й Нового Завіта), старих літописців грецьких і римських і навіть визнавався на їх хронології й різницях між ними під цим оглядом, чув про Гомера (хоч безпосередньо його творів не знав), знав дуже добре місцеві, українські літературні пам'ятки, як літописи, Слово про Ігорів похід, різні «казання», нпр. про бій над Калкою, чи про Батіїв погром, які включає до свого літопису, й багато інших. Що особливо цікаве — так це те, що автор цієї частини виявляє знання сучасної західно-європейської історії й пише про неї так само вільно, як і про свою рідну, користується урядовими документами й т. д. До духовенства він ставиться з великою пошаною, але особливо цікавлення церковними справами не виявляє. На основі деяких вказівок у тексті можемо з великою правдоподібністю догадуватися, що автором цієї частини був високий достойник на дворі кн. Данила, а саме його двірський Яків.

Оповідання це, як також і дальші, що ввійшли в склад Волинського літопису, писане без хронології, про що автор сам говорить. Він не хотів розривати цілоти й тяглости оповідання, а щойно по закінченні твору хотів позначити дати. Але цієї обіцянки він не виповнив, бо видно щось перервало йому роботу неокінченою — може смерть. Ті, що продовжували його оповідання, також не дали хронології. Таким способом у волинському збірнику XIII. ст. хронологія до цього літопису не була додана — і так без хронології маємо

той літопис у Хлебніковськiм i Погодiнськiм кодексах. Але пiзніше якомусь книжниковi прийшло до голови вставити сюди хронологiю — й вiн це зробив дуже невмiло; так змiнений кодекс маємо в Iпатськiм списку. Та, очевидно, така хронологiя не заслугує на довiря й ученi iсторики нераз провiрювали її. Провiрку всiх дат Волинського лiтопису перевiв Михайло Грушевський — i тепер можемо мати вже добрi даги до подiй, описаних там.

Перерване оповiдання продовжувано пiзніше. Маємо тут описи татарського знищення й дальша увага лiтописця була звернена на Холм. Очевидно, що це оповiдання (1255—1258) написано в Холмi. Мiсто Холм, його церкви й т. д. описане так докладно, як нiде iнде нiяке iнше мiсто. Очевидно писав це якийсь холмщак iще за життя кор. Данила; кн. Данило передав Галичину в управу своєму синювi Львовi, а сам перенiс свою столицю до Холму. Звiдси, очевидно, й походить велике зацiкавлення автора литовськими справами, що були найбiльше важнi для наших пiвнiчно-захiдних земель.

Та як приглянутися ближче обом названим частинам, то помічаємо що вони виявляють дуже тiсне спорiдження — i радше таки першу i другу частину треба вважати за одну, першу, за твiр одного автора — двiрського Якова, що певно жив у Холмi, коло короля Данила.

Третя частина писана зi становища володимирських князiв — Володимира Васильковича i Мстислава Даниловича. Автора цiєї частини характеризує не такий уже широкий круг зацiкавлення, якого наслiдки на письмi ми бачили в першiй частинi цього лiтопису. Його вченiсть теж дещо менша; хоч i знає й наслiдує твори старшої української лiтератури (нпр. Похвалу Володимировi Великому, пера митрополита Глярiона), подає документальнi вiстки, а навiть цiлi княжi докумен-

ти, то всетаки не виявляє того полету, що автор першої частини. Також і в цьому випадку можемо вказати на автора, бо він сам говорить про себе, хоч і не цілком просто. Отже це надворний писар кн. Володимира Васильковича, Федорець (чи Ходорець), як він сам себе називає. Його духовний образ рисується нам відмінно від автора першої, — двірського короля Данила. Він менше перейнятий князівсько-дружинною, лицарською ідеологією, а натомість більше підкреслює культурну й господарську сторінку. Описує він нпр. із видимим захопленням, як його князь списує книги, які саме, котрим церквам дарує, тощо, або знову подрібно підкреслює княжі записи — навіть наводить їх у цілості в літописі. Бачимо, що це вже не вічно фочуючий зі стола на стіл зі своїм князем лицар, із деякою домішкою авантюризма, не дбалий про місцеве громадянство; це тип громадянина осілого, зацікавленого, чи князя люблять піддані (опис похорону Володимира Васильковича). Це знак часу: аджеж останнє століття існування Галицько-волинської Держави було часом її найбільшого розквіту.

Останні записи в Волинським літописі можуть походити й від іншого автора. Літопис, як цілість, також не доведений до якогось закінчення. Його оповідання, а з ним загалом наше літописання княжої доби, вривається.

ЗАМІТКА ДО ПЕРЕКЛАДУ

Подаю переклад Галицько-волинського Літопису. Не маю в тій білянці майже цілком попередників, бо лише частини перекладав М. Грушевський у своїй Історії й Історії лігерагури (т. III). Маючи нагоду дати переклад, призначений, очевидно, не для фахівців, а для масового читача, я не міг подати ні наукових приміток, ні тяжких пояснень під текстом. Заге я стараюся в цьому популярному виданні усунути те, що бентежить дослідника, а ще більше бентежило б широкого читача, а саме — іпатську хронологію. Поступаю в цій справі згідно з правильним постулятом М. Грушевського (Хронол. події і Іст. укр. літ. III. 145) і викреслюю на основі академічного видання з 1871 р. іпатські роки, а з варіантів даю до тексту Хлеб. і Погод. Власне, я роблю більше (по моїй змозі): з варіантів реставрую текст Хлебн. у Вол. літоп., а з Іпат. беру лише те, що в Хлеб. (дуже поправім у порівнянні з Іпат.) виразно поповнене або пропущене з явню шкодою для розуміння тексту. Підкреслюю, що імена й назви географ. взяті теж із Хлебн. В клямрах () даю свої доповнення, потрібні для розуміння тексту, але яких у тексті не має. Естетика мови в перекладі уступала в моїй праці перед точністю. Інші справи зазначені у примітках. Хронологію подаю за М. Грушевським.

Т. К.

ІЗ «ПОВІСТІ ВРЕМЕННИХ ЛІТ»

(З цього літопису, що писався в Києві, подаємо лише коротші або довші записки, що торкаються за-хідно-українських земель).

1. КОРОТКІ ЛІТОПИСНІ ЗАПИСКИ

В році 6489 (=981). Володимир пішов походом на ляхів¹⁾ і зайняв їх городи: Перемишль, Червен і інші городи, що є й дотепер під Руссю.

В році 6491 (=983). Володимир пішов походом на ятвягів і заняв їх землю.

(Під р. 6496=988). Було в нього (Володимира Великого) 12 синів²⁾: Вишеслав, Ізяслав, Святополк і Ярослав, Всеволод, Святослав, Мстислав, Борис і Гліб, Станислав, Позвизд, Судислав. І посадив Вишеслава в Новгороді, Ізяслава в Полоцьку, а *Святополка в Турові*, Ярослава в Ростові; та як найстарший Вишеслав помер у Новгороді, тоді посадив Ярослава в Новгороді, Бориса в Ростові, а Гліба в Муромі, Святослава в Деравах, *Всеволода в Володимирі*, Мстислава в Тмуторокані.

(Під р. 6523=1015). А Святополк окаянний і злий убив Святослава, піславши (своїх людей) до Угорських Гір, як він тікав ув Угорщину.

2. БІЙ НАД БУГОМ 1018. РОКУ

В році 6526 (=1018). Вирушив Болеслав зі Святополком на Ярослава з ляхами; а Ярослав зібрав дуже багато руси, варягів, словен, і рушив проти Болеслава

¹⁾ на ляхів: ляхи в літописі означають поляків, але щоби ці міста належали тоді до поляків — це дуже сумнівно; записки літопису в первісній формі не маємо.

²⁾ 12 синів: Про часи Володимира Вел. вже дуже скоро розказували всякі перекази й співали героїчні пісні (пізніше названі «билинами»); довкола його особи, отже, кружили часто леісторичні, а поетичні дані. Очевидно, до поезії треба віднести й число 12 синів — напевду було їх менше.

і Святополк й прийшов до Волиня.³⁾ Вони стали обабіч ріки Буга. А був у Ярослава кормилець⁴⁾ і воевода Будий; і почав Будий насміватися з Болеслава, кажучи: «ось чекай, ми тобі пропоремо тріскою твое товсте чрево». Бо Болеслав був великий і тяжкий, так що не міг на коневі всідіти, але був мудрий. І сказав Болеслав: «Як вам цієї насмішки не жаль, то я сам згину», й сівши на коня, кинувся в ріку, а за ним його вояки. Тимчасом Ярослав не успів приготувитися до бою й Болеслав побідив Ярослава. Ярослав утік із чотирма людьми до Новгороду й хотів утікати за море;⁵⁾ але посадник⁶⁾ Костянтин, син Добрині, з новгородцями порубали Ярославові човни й казали: «Можемо ще битися за тебе з Болеславом і зі Святополком». І почали збирати скарби: від мужа по чотири куни⁷⁾, а від старости по 10 гривень, а від бояр по вісімдесят гривень; тоді привели варягів, дали їм (зібрані) скарби й так Ярослав зібрав багато війська. Тимчасом Болеслав сидів у Києві, та безумний Святополк сказав: «Скільки лише є ляхів по городах, вимордуйте їх». І побили ляхів. Тоді Болеслав утік із Києва, а зі собою забрав великі багатства, бояр⁸⁾ Ярославових і сестри його, а Настаса десятинного приставив до багатств, бо той вкрався підступом у його довіря, забрав зі собою багато людей і Червенські Городи зайняв для себе.⁹⁾

³⁾ до Волиня: місто, що надалу назву цілому краєві — Волині.

⁴⁾ кормилець: виховник молодого князя.

⁵⁾ за море: до Сандинавщини, батьківщини варягів.

⁶⁾ посадник: княжий управитель міста.

⁷⁾ куни: шкірка з куни, колись служила за гроші; гривня: великий кусок срібла (або золота).

⁸⁾ бояр: полонених.

⁹⁾ зайняв для себе: Оповідання про образу Болеслава не є історично певне; це подає літописець за лицарським оповіданням-піснею («бильною»).

3. ДАЛЬШІ КОРОТКІ ЗАПИСКИ

В році 6530 (=1022). Ярослав прийшов до Берестя.

В році 6538 (=1030). Ярослав узяв Белз.

В році 6539 (=1031). Ярослав і Мстислав зібрали велике військо й пішли походом на ляхів, заняли назад Червенські Города й повоювали лядську землю. Привели багато (полонених) ляхів і поділили їх; своїх Ярослав посадив над Руссю й вони є там і дотепер.

В році 6546 (=1038). Ярослав ходив на ятвягів.

В році 6549 (=1041). Ярослав ходив на мазовшан човнами.

(Під р. 6562=1054). Тоді Ізяслав княжив у Турові, а Святослав у Володимирі.

В році 6563 (=1055). Прийшов Ізяслав і сів у Києві, а Святослав у Чернігові, Всеволод у Переяславі, Ігор у Володимирі, а Вячеслав у Смоленську.

В році 6565 (=1057). Помер Вячеслав, син Ярослава, (князь) смоленський; посадили Ігоря в Смоленську, вивівши з Володимира.

В році 6572 (=1064). Утік Ростислав¹⁰ до Тмутороканя, син Володимира, внук Ярослава, а з ним утік Порій і Вишата, син новгородського воєводи Остромира. Прийшовши туди, вигнав Гліба з Тмутороканя, а сам сів на його місці.

В році 6573 (=1065). Пішов Святослав на Ростислава до Тмутороканя. Ростислав вийшов геть із міста, не тому, що боявся його, але тому, що не хотів піднести оружжя проти свого стрія¹¹). А Святослав прийшов до Тмутороканя, посадив знову свого сина Гліба й вернувся до себе. Тоді знову прийшов Ростислав і вигнав

¹⁰ утік Ростислав: звідки втік — не сказано, мабуть, із Володимира Вол. Ростислав — Основник галицької династії Ростиславичів (1084—1199).

¹¹ свого стрія: Ростислав був сином Володимира, брата Святослава.

Гліба, а Гліб прийшов до свого батька; Ростислав natomiast прийшов і сів у Тмуторокані.

В році 6574 (=1066). Ростислав сів у Тмуторокані й побирав данину з кассогів і з інших земель. Його налякалися греки й післали з підступом Котпана. Той прийшов до Ярослава, позискав у нього довіря й Ростислав його шанував. Раз, як Ростислав пив зі своєю дружиною, сказав Котопан: »Княже! Хочу на тебе пити«¹²⁾, а той сказав: »Пий! А він, випивши половину чаші, а другу половину дав пити князеві, але, заправши палець у чашу, бо мав під нігтем смертну отрую. Він прорік князеві смерть до вісьмох днів. Князь випив. Котопан прийшов до Корсуня й заповів, що в цей день помре Ростислав і так сталося; тоді корсунці побили його камінням. А Ростислав був мужем добрим до битви, поставу мав гарну й гарний із лица, милосердний для вбогих. Помер у лютім, 3-тього, а поховано його в церкві святої Богородиці.

(Під р. 6586=1078). Всеволод сів у Києві на столі батька свого і брата свого, прийнявши всю волюсть руську; сина свого Володимира посадив у Чернігові, а *Ярополка в Володимирі*, додавши йому Турів.

В році 6589 (=1081). Утік Давид¹³⁾ Ігоревич із Володарем Ростиславовичем, 18. травня, прибули до Тмутороканя, піймали Ратибора й сіли в Тмуторокані.

В році 6591 (=1083). Прийшов Олег¹⁴⁾ із Греції до Тмутороканя, увязнив Давида й Володаря Ростиславовича й сів у Тмуторокані. Він вирубував хозарів, що радили смерть його брата й його самого, а Давида й Володаря випустив.

¹²⁾ на Тебе пити: очевидно стільки, що: за твоє здоровя.

¹³⁾ утік Давид: очевидно від Ярополка, пор. п. р. 1083.

¹⁴⁾ прийшов Олег: Олега Святославича, тмутороканського князя, схопили були хозари й видали грекам.

В році 6592 (=1084). Приходив Ярополк до Всеволода на великдень.

В тім самім часі втікли від Ярополка два Ростиславовичі, а як вернулися, прогнали Ярополка. Всеволод післав сина свого Володимира й вигнав Ростиславовичів, а Ярополка посадив у Володимирі.

Того самого року Давид займив греків¹⁵⁾ ув Олещці й забрав їх майно; тоді Всеволод післав за ним, узяв його звідти й дав йому Дорогобуж.

В році 6593 (=1085). Ярополк хотів іти на Всеволода, бо послухав злих дорадників. Про це довідався Всеволод і післав проти нього свого сина Володимира. Та Ярополк, кинувши матір свою й дружину¹⁶⁾ свою в Луцьку, сам утік до ляхів. Тимчасом Володимир прийшов до Луцька, а луччани піддалися. Володимир отже посадив Давида в Володимирі на місце Ярополка, а матір, жінку й дружину Ярополкову привів до Києва. Взяв також його майно.

В році 6595 (=1087). Прийшов Ярополк від ляхів і заключив мир із Володимиром. Володимир пішов знову до Чернигова, а Ярополк сів у Володимирі. Пересидівши кілька днів, пішов до Звенигороду; та не дійшов іще до города, як його пробив Нерядець проклятий, навчений діяволом і злими людьми. Бо як князь Ярополк лежав на санках, він пробив його з коня шаблею, 22. листопаду. Тоді підвівся Ярополк, вирвав зі себе шаблю і голосно закликав: »Ох, він мене вороже погубив!« А Нерядець проклятий побіг до Перемишля до Рюрика; Ярополка-ж узяли отроки¹⁷⁾ на коней перед себе, Радко, Войкина

¹⁵⁾ греків: в іншій рукописі: гречників (Іпат.), себто: купців, що торгують із греками.

¹⁶⁾ дружину свою: військо (не жінку).

¹⁷⁾ отроки: молодші дружинники.

й інші отроки, повезли до Володимира, а звідти до Києва...¹⁸⁾

Цього самого року ходив Всеволод до Перемишля.

(Під р. 6596=1088). Того року пішов Святополк із Новгороду до Турова на княження.

(Під р. 6600=1092). Цього року половці з Василем Ростиславовичем воювали ляхів.

В цьому році помер Рюрик, син Ростиславів.

(Під р. 6602=1094). Цього року помер єпископ володимирський Степан, 27. квітня, в 6 годині ночі; перед тим він був печерським ігуменом.

4. ОСЛІПЛЕННЯ КН. ВАСИЛЬКА ТЕРЕБОВЕЛЬСЬКОГО

В році 6605 (=1097). Зійшлися Святополк, Володимир, Давид Ігоревич, Василько Ростиславович, Давид Святославович і брат його Олег і нараджувалися в Любечі над заведенням мира. Вони так сказали до себе: «Чого нищимо Руську Землю, самі між собою живучи в незгоді? Половці-ж рознісять нашу землю й раді, що між нами досі ще війни. Відтепер погодімся й збережимо Руську Землю. Кожний хай держить свою батьківщину:¹⁹⁾ Святополк Ізяславів Київ, Володимир Всеволодів²⁰⁾, Давид, Олег і Ярослав Святославові; а далі ті городи, що роздав Всеволод; Давидові Володимир, Ростиславовичам — Володареві Перемишль, а Теробовлю Василькові». На це цілували хрест:²¹⁾ «Як відтепер хто на кого повстане, то прюти нього ми всі й чесний

¹⁸⁾ звідти до Києва: пропущено опис похорону Ярополка.

¹⁹⁾ свою батьківщину: батьківський уділ, край, князівство, що дістав по батькові.

²⁰⁾ Всеволодів (уділ): Переяслав, Святославові: Чернігів, Тмуторокань і може ростово-муромське князівство.

²¹⁾ цілували хрест: означення присяги.

хрест». Сказали всі: »Нехай буде на такого чесний хрест і вся Руська Земля»; й цілували (хрест) і розійшлися домів.

Святополк прийшов до Києва з Давидом і всі люди дуже раділи; лише диявол зажурився дуже цією згодою. Вліз отже сатана в серце деяким мужам і вони почали говорити до Давида Ігоровича таке: »Володимир змовився²²⁾ з Васильком на Святополка й на тебе«. А Давид повірив брехливим словам і почав говорити на Василька:²³⁾ »А хто то вбив твого брата Ярополка? Тепер він задумує лихо на тебе й на мене і змовився з Володимиром; отже, пильнуй своєї голови«. Святополк занепокоївся цим: »Чи це правда буде, чи ні?« — не знав. А Давидові Святополк сказав: »Як правду кажеш, нехай Бог буде тобі свідком, але як із зазвисти, то нехай Бог уймється за тим«. Святополкові жаль було брата й себе й роздумував, чи це може бути правда, але врешті повірив Давидові. Так Давид ошукав Святополка й оба почали нараджуватися в справі Василька. Василько-ж, ні Володимир не знали про це. А Давид почав казати: »Як не піймаємо Василька, то ні ти не могтимеш княжити в Києві, ні я в Володимирі«, й Святополк послушав цього.

4. листопаду Василько перенісся на Видобищке. Він пішов поклонитися до монастиря св. Михайла й тут вечеряв, а свій обоз лишив на Рудиці; прийшов туди аж вечором. Як настав ранок, прислав Святополк (післанця), кажучи: »Не їдь перед моїми йменинами«²⁴⁾. Василько-ж відмовлявся: »Не можу ждати; мабуть війна буде дома«. Тоді прислав до нього Давид: »Не виїзди, брате, послухай старшого брата, поїдемо разом оба«.

²²⁾ Володимир змовився: мова про Мономаха.

²³⁾ Давид... почав говорити: до Святополка.

²⁴⁾ перед моїми йменинами: Святополк мав хресне імя Михайло, отже йменини 8. листопаду.

та Василько не хотів того робити, ані їх послухати. І сказав Давид до Святополка: «Чи видиш, не памятає про тебе, хоч ходить у твоїй руці; як-же піде до своєї волости, бо сам побачиш, чи не займе твоїх городів Турова й Пинська і решту твоїх городів; згадаєш моє слово. Ти поклич його тепер, піймай і дай його мені». Святополк послухав його й післав до Василька з таким словом: «Як уже не хочеш ждати до моїх іменин, то прийди тепер, поздоровиш мене й посидимо всі з Давидом». Василько обіцяв прийти, бо не знав підступу, що на нього кував Давид. Отже Василько сів на коня й поїхав. (По дорозі) стрінув його отрок його і сказав йому: «Не йди туди, княже, хочуть тебе спіймати». Але він не послухав і думав: «Як то хочуть мене спіймати? Оноді цілували хрест, кажучи: якщо хто на кого буде, то на того хрест і ми всі». Й подумавши, перехрестився і сказав: «Хай буде воля Господня». Приїхав отже з малою дружиною на княжий двір. Проти нього вийшов Святополк і пішли до гридницьі.²⁵⁾ Прийшов також Давид і посідали. Святополк почав говорити: «Остань на свято», але Василько сказав: «Не можу, брате, остаги; я вже казав обозові їхати наперед». А Давид сидів, як німий і Святополк сказав: «Поснідай, брате!» Й Василько обіцяв остаги на снідання. Тоді сказав Святополк: «Посидьте тут, а я піду приготую», й пішов геть, а Давид із Васильком сиділи. Василько почав говорити до Давида, але Давид не міг добути зі себе голосу, ані не міг слухати, бо був змішаний і мав підступ у серці. Так Давид посидів трохи і сказав: «Де брат?» А вони²⁶⁾ відповіли йому: «Стоїть на сінях». Тоді Давид устав і сказав: «Піду по нього, а ти ту посидь, брате», й пі-

²⁵⁾ пішли до гридницьі: кімната.

²⁶⁾ вони відповіли йому: очевидно Святополкові дружинники.

шов звідти. Як лише вийшов Давид, замкнули Василька 5. листопаду, окували двері подвійними штабами й на ніч приставили коло нього сторожу.

На другий день Святополк скликав бояр і киян і повторив їм слова Давида: «Що брата, мовляв, твого вбив, а на тебе змовився з Володимиром, хоче тебе вбити й зайняти твій город». На те сказали бояри й люди: «Ти, княже, повинен берегти своєї голови. Отже, як тобі говорив Давид, то Василька треба покарати, а як Давид говорив неправду, то нехай його Бог скарає й хай відповідає перед Богом». Довідалися про це ігумени й почали благати Святополка за Васильком, та Святополк сказав: «Це Давид»²⁷). Давид-же, як довідався про це, почав настоювати на осліплення (Василька): «Як цього не зробиш, але пустиш його (здорового), то ані тобі не панувати, ані мені». Бо Святополк хотів пустити його, але Давид не хотів, бо боявся його.

Ще тієї ночі відвезли його до Звенигороду (то малий город коло Києва, віддалений із-на десять верст^{ов}), а везли його на возі скова^нюго, зісадили його з воза й завели до маленької кімнатки. Як Василько сидів тут, побачив торчина, що гострить ніж, зрозумів, що його хочуть осліпити й закликав до Бога голосним плачем і сильним стогоном. Аж ось вийшли прислані Святополком і Давидом Сновид Ізечевич, конох Святополка, й Дмитро, конох Давидів, постелили ковер²⁸), а тоді взяли Василька й хотіли кинути його, але хоч боролися з ним сильно, то не могли його кинути, аж другі ввійшли й кинули його (на ковер). Вони звязали його, взяли дошку з печі й поставили йому на груди, а з юбох кінців сіли Сновид Ізечевич і Дмитро, але й так не могли його вдержати. Тоді приступили ще два, взяли

²⁷) це Давид: роз. це Давид мені допіс, я не винен.

²⁸) ковер: певно звичайне кінське покривало, не килим.

другу дошку з печі й сіли, а так притиснули його сильно, що аж груди тріщали. І приступив торчин, на імя Берендій, вівчар Святополків, із ножем у руці. Він хотів увертіти ніж ув око, але не попав ув око й перерізав йому лице — і ця рана видна на його лиці. Потому ввертів йому ніж у зіницю, вийняв зіницю, потому в друге око ввертів ніж і вийняв другу зіницю. А (Василько) мовби завмер. Тоді взяли його (так як лежав) на коврї, положили на віз, як мертвого, й повезли до Володимира²⁹⁾. Як туди йшли, стали (по дорозі) з ним, перейшовши здвиженський міст, на торговиці, зволікли з нього закривавлену сорочку й дали попаді випрати. Попада випрала й убрала на нього, як ті обидали, й почала плакати попада, бо він був як мертвий. Його збудив плач³⁰⁾ і він озвався: »Де це я?« А вони сказали йому: »В місті Здвижені«. Він попросив води й вони дали йому; а як напився, вступила в нього душа. Він отямився, діткнувся сорочки й сказав: »Нащо ви здіймали з мене? Най би я був у тій сорочці помер і став перед Богом у кривавій сорочці«. Вони тимчасом пообідали й поїхали з ним скоро на возі, по грудній дорозі, бо тоді був місяць грудень³¹⁾, себто ноябр. До Володимира прибули з ним 6-ого дня. Слідом за ним приїхав і Давид, так якби звіря зловив; а його (Василька) примістили в Вакієвім дворі й поставили коло нього 30 мужів на сторожу, а двох княжих отроків, Улана й Колчу.

А Володимир (Мономах), як почув, що Василька спіймали й осліпили, перестрашився, заплакав сильно і сказав: »Такого не було в Руській Землі за наших дідів, ні за наших батьків не було такого зла«. Він сейчас таки післав до Давида й до Олега Святославовичів, кажучи: »Поїдте до Городця, щоб ми поправили це

²⁹⁾ повезли до Володимира: Волинського, столиці Давида.

³⁰⁾ його збудив плач: мова про Василька.

³¹⁾ місяць грудень: як бачимо, так називали листопад.

зло, що сталося в Руській Землі й між нами, братами, що кинено між нас ніж; бо якщо цього не поправимо, більше зло настане між нами: почне брат різати брата й пропаде Руська Земля, а наші вороги половці прийдуть і займуть Руську Землю». Як Олег і Давид почули це, засмутилися дуже й заплакали, кажучи: «Цього не було ще в нашій роді». І якстій зібрали військо й прийшли до Володимира (Мономаха). Володимир стояв тоді з військом у борі. Тоді Володимир, Давид і Олег післали своїх мужів до Святополка з питанням: «Що ти зробив у Руській Землі, що кинув між нас ніж? Чому ти осліпив твого брата? Як він мав на собі якусь вину, треба було його оскаржити перед нами і, доказавши перед нами (його вину), міг би ти щось зробити. А так, яка його вина, що ти йому таке вчинив?» Святополк відповів на те: «Сказав мені Давид Ігорович, що, мовляв, Василько вбив брата твого Ярополка й тебе хоче вбити, а забрати твою волость: Турів, Пинськ, Бересть і Погорину; він сприягнувся з Володимиром, що Володимир сяде в Києві, а Василько в Володимирі. Я мушу хіба берегти свою голову, тай не я його осліпив, а Давид, і повіз його до себе». На це сказали мужі Володимирові, Давидові й Олегові: «Немає в тім оправдання, що його осліпив Давид; аджеж не в Давидовім городі його схоплено й осліплено». Після цих слів вони розійшлися.

На другий день Володимир, Давид і Олег хотіли перейти через Дніпро й рушити на Святополка. Святополк уже збирався тікати з Києва, але кияни не дали йому втекти. Вони післали княгиню Всеволодову³²⁾ й митрополита Миколу до Володимира з таким словом: «Благаємо, княже, тебе й твоїх братів, не нищить Руської Землі, Як ви почнете воювати між собою, погани³³⁾

³²⁾ княгиню Всеволодову: не матір Володимира Мономаха.

³³⁾ погани: так називали половців і ін. кочовиків-нехристів.

будуть радуватися й займуть нашу землю, що її надбали ваші діди й ваші батьки, з великим трудом і хоробрістю обороняючи Руську Землю, а до того прилучили й інші. Ви-ж хочете нищити Руську Землю». Всеволодова княгиня й митрополит прийшли до Володимира, благали його й передали просьбу киян, щоби помирилися, берегли Руську Землю й воювали з поганями. Як це почув Володимир, заплакав і сказав: »Так, справді батьки наші й діди наші зберегли Руську Землю, а ми маємо її руйнувати«. Він послухав блгань, бо княгиню шанував, як матір, задля (пам'яті) батька: бо він був великим улюбленцем батька й любив його за життя й після смерті, й завжди слухав його в усьому. Послухав отже її, як матери, послухав і митрополита, бо шанував також святительську гідність³⁴⁾, тому не злегковажив його блгання. Бо Володимир був такий повний любови: він любив митрополитів і єпископів, зокрема-ж любив чернецтво — приходив до них (черців), годував, напоював, як мати свої діти. А як бачив кого чи п'яного, чи заздрісного на що, то не осуджував, але все звертав на любов і потішав. Та вернімся до попереднього.

Княгиня отже, побувши в Володимира, вернулася до Києва й сказала про все Святополкові й киянам, що мир буде. Тоді почали між собою вимінювати посольства й помирилися на тім, що сказали Святополкові: »Це все наробив Давид; отже йди, Святополче, на Давида, й або піймай його, або прожени«. Святополк пристав на це, вони цілували між собою хрест і помирилися.

А Василько перебував тимчасом у Володимирі, на вище названім місці, аж наблизився великий піст; я також був тут³⁵⁾ у Володимирі, як ось ув одну ніч

³⁴⁾ святительську гідність: святитель — назва священника.

³⁵⁾ я також був тут: автор цього опшеу, на імя Василь, довірений кп. Василька (гл. нижче).

прислав по мене князь Давид. Я прийшов до нього, а там сиділа дружина його довкруги нього. Він посадив мене й сказав до мене: »Цієї ночі говорив Василько з Уланом і Колчею й сказав: Чую про похід Володимира й Святополка на Давида; якби так Давид мене послухав, щоб я післав свого мужа до Володимира, щоби його завернути; бо як він з ним поговорить, то знаю, що (Володимир) не піде (на Давида). Отже я, Василю, шлю тебе, їдь до Василька з цими отроками й кажи йому так: Як хоче післати до Володимира свого мужа й Володимир заверне (з походу), то дам йому (Василькові) котрийнебудь город; або Всеволож, або Шеполь, або Перемишль«. Я й пішов до Василька й сказав йому, що говорив Давид. А він сказав: »Я того не казав, але, вповаючи на Бога, пішло до Володимира, щоби через мене не проливали крові. Лише дивно мені, що дає мені свій город, як мій — Тереховля, моя волость«. Він ждав тепер на неї й так сталося, бо скоро дістав свою волость. А мені сказав: »Іди до Давида і скажи йому, най пришле мені Кульмія, а я його пішло до Володимира«. Та Давид не послухав його й післав сказати, що нема Кульмія. Тоді сказав до мене Василько: »Посидь трохи«; він відправив свого слугу, сів коло мене і сказав: »Чую, що Давид хоче мене видати ляхам. Ще мало напився моєї крові, хоче більше наїстися, як дасть мене їм. Бо я багато злого зробив ляхам і ще хотів більше зробити і мститися за Руську Землю. Хочби він і віддав мене ляхам, то я не боюся смерті, лише кажу тобі, що поправді Бог наслав це на мене за моє високодумство. Бо, як прийшла до мене вістка, що йдуть до мене берендичі³⁶⁾, печеніги й торки, то я подумав собі: от як буду мати берендичів, торкіз і печенігів, скажу братові Володимирові й Давидові:

³⁶⁾ йдуть до мене берендичі і т. д.: ці племена тоді вже були в союзі з українськими князями й поматали їм у війнах; ворожі тоді були половці.

Дайте мені вашу молодшу дружину, а самі пийте й веселіться. Я думав піти на Лядську Землю, наступити на зиму й на літо, взяти Лядську Землю і мститися за Руську Землю. Після того я хотів узяти дунайських болгарів і посадити їх у себе. Врешті хотів проситися у Святополка й Володимира на половців; піду, сказав я, на половців, або добуду собі слави, або голову положу за Руську Землю. А інших намірів у мене не було, ні на Святополка, ні на Давида, на це кленуся Богом і Його приходом, що я ні в чім не задумував лиха, своїм братам. То за моє високодумство понизив мене Бог і присмирив, що то прийшли були до мене берендичі й веселилося серце мое, а мій ум урадувався».

Після цього, як настав Великдень, прийшов Давид, щоби забрати Василькову волость. Та його стрінув Володар, брат Васильків, коло Бужеська й обляг Володар Бужеськ. І почав Володар говорити: «Чому ти, хоч зробив зло, не каєшся того? Отямся врешті, скільки ти лиха наробив!» Давид почав складати вищу на Святополка, мовляв: «Чи я це зробив, чи в моїм воно сталося городі? Я й сам боявся, щоб мене не схопили й не зробили мені того ж. Я поневолі мусів пристати до їх ради, бо був у їх руках». А Володар сказав: «Бог тому свідок, але тепер пусти мого брата й я помирюся з тобою». Давид радий був, післав по Василька, і як його привезли, передав його Володареві — й заключили мир. Так розійшлися. Василько сів у Теревовлі, а Давид пішов до Володимира.

Та як настала весна, Володар і Василько рушили на Давида й прийшли до Всеволожа; а Давид замкнувся в Володимирі. Як-же вони стали коло Всеволожа, то взяли город копям і запалили вогнем; люди вибігли від вогню, а Василько приказав усіх побити й так пімстився Василько на невинних людях, пролив невинну кров. Потім прийшли під Володимир. Давид замкнувся в городі, а ці обступили город і післали до володи-

мирців, кажучи: «Ми не прийшли на ваш город, ані на вас, але на наших ворогів, Туряка, Лазара й Василя, бо вони намовили Давида, а Давид їх послушав і вчинив усе зло. Якщо хочете за цих битися, то ми готові, а як ні, то видайте наших ворогів». Як це почули горожани, скликали віче й сказали всі люди до Давида: «Видай цих людей, ми не будемо битися за них; за тебе можемо битися, а за них не будемо. А як ні, то ми відчинимо ворота до города, а ти дбай про себе». Давид мусів отже їх видати і сказав: «Іх немає тут», бо він їх післав до Луцька. Але як вони пішли до Луцька, то Туряк угік до Києва, а Лазар і Василь вернулися до Турійська. Та люди довідалися, що вони в Турійську, і закричали на Давида: «Видай, кого в тебе домагаються, бо як ні, то піддаємся». Давид тоді спровадив Василя й Лазара й видав їх. Так настав мир у неділю, а на другий день, у понеділок, як зазоріло, повісила Лазара й Василя, а Васильковичі³⁷⁾ розстріляли їх стрілами й відступили від города. Це вже другу п'ястку доконав (Василько), а цього не годилося робити, щоби Бог був месником; треба було на Бога зложити свою відплату, як каже пророк...³⁸⁾. Як отже ці відійшли від города, тих зняли й похоронили.

А Святополк обіцяв був прогнати Давида й пішов до Берестя до ляхів³⁹⁾. Як це почув Давид, пішов до ляхів до Володислава, щоби добути поміч. Ляхи приобіцяли йому це зробити, взяли в нього 50 гривень золота і сказали йому: «Ходи з нами до Берестя, бо нас кличе на раду Святополк; там ми помиримо тебе зі Святополком. Давид послушав їх і подався до Берестя з Володиславом. Святополк став у городі, а ляхи на Бузі. Святополк переговорював із ляхами й дав їм

³⁷⁾ Васильковичі: сини Василька, на імя Григорій і Іван.

³⁸⁾ як каже пророк: пропущено цитату зі св. Письма.

³⁹⁾ до Берестя до ляхів: себто в напрямі Польщі, бо Берестя належало до Святополка.

великі дари (за поміч) проти Давида. Тоді Володислав сказав до Давида: »Не послухав мене Святополк; іди додому«. І Давид вернувся до Володимира. А Святополк урядив нараду з ляхами й пішов до Пінська. (Звідси) післав по військо, переїсся до Дорогобужа. Ту почекав на своє військо й пішов на Давида до города⁴⁰⁾. Давид замкнувся в городі й чекав на поміч від ляхів на Святополка, бо вони йому сказали: »Якщо на тебе найдуть руські князі, то ми будемо тобі помагати«. Та збрехали, лише золото взяли у Давида. Тимчасом Святополк обложив город і стояв 7 неділь, а Давид був у городі. Врешті Давид почав проситися: »Пусти мене з города«. Святополк обіцяв йому це й вони цілували між собою хрест. Давид вийшов із города й пішов до Червена, а Святополк ввійшов до городу в велику суботу. Давид утік до Ляхів.

Якже Святополк прогнав Давида, задумав похід на Володара й Василька, бо казав: »Це волость мого батька й брата«. І (справді) пішов на них походом. Як це почув Володар і Василько, вирушили проти нього. Вони взяли хрест, що його цілував із ними на тім, що, мовляв, »я прийшов на Давида, а з вами хочу мира і згоди«. Але Святополк переступив хрест,⁴¹⁾ надіючися на військовою силу. Вони зішлись на Рожнім Полі й приготувались до битви. А Василько взяв хрест і підніс угору, кажучи: »Ти цілував його; перше взяв у мене зір, а тепер хочеш відібрати мені життя; та хай буде між нами цей чесний хрест«. Тоді обі сторони рушили проти себе до бою. Війська зішлись; багато побожних людей бачило хрест, що уносився над Васильковим військом. Битва була люта й із обох боків падало багато. Святополк побачив, що бій лютий, і відступив до Володимира; Володар же й Василько, побідили і стали

⁴⁰⁾ на Давида до города: Володимира Вол.

⁴¹⁾ переступив хрест: себто зломив присягу.

тут, кажучи: »Досить із нас стати на своїй межі«, й далі не пішли.

А Святополк утік до Володимира й із ним два сина,⁴²⁾ Святоша, син Давида Святославовича, і проча дружина. Святополк посадив у Володимирі свого сина Мстислава, що його мав від наложниці, Ярослава післяв ув Угри,⁴³⁾ щоби їх покликав на Володара, а сам пішов до Києва.

Ярослав, син Святополків, прийшов із уграми, з королем Коломаном і двома єпископами. Вони стали коло Перемишля по Вагру, а Володар замкнувся в городі. На той час Давид прийшов із Ляхів, посадив свою жінку в Володаря, а сам пішов до Половців. (По дорозі) стрів ув його Боняк,⁴⁴⁾ Давид вернувся й пішли на угрів. Як вони йшли і стали на нічліг, а настала північ, Боняк устав, відіхав від війська й почав вити по-вовчому⁴⁵⁾. Йому зараз таки відвив вовк і почало вити багато вовків. Тоді Боняк приїхав і сказав Давидові, що, мовляв, побидимо угрів. На другий день Боняк зібрав своє військо, (а було) Давидових 100, Боняк же мав 300; він розділив їх на три відділи й пішов до угрів. Він пустив Алтунопу з 50-ма на грабунок, Давида поставив під стягом, а сам поділив свою частину на два відділи, по 50 із обох боків. Угри-ж уложилися лавами; бо їх було до сто тисяч. А Алтунопа пригнав до першої лави, стрілив і втік перед уграми; угри-ж пігнали за цими, думали, що Боняк утікає. Тимчасом Боняк кинувся на них і сів їм на карки, Алтунопа обернувся назад і не пустили угрів до своїх, але так їх

⁴²⁾ із ним два сина: Ярослав і Мстислав, гл. далі.

⁴³⁾ післяв ув Угри: як нижче: прийшов із Ляхів, чи: підпав до Половців: означення краю, пор. польське Niemcy = Німеччина.

⁴⁴⁾ Боняк: вождь половецький.

⁴⁵⁾ почав вити по-вовчому: про Боняка розказували багато, мовби-то він був чарівник, а пізніше загалом уважали його за якусь надлюдську істоту; звали його »шолудивим« (паршивим).

дуже багато побивали; Боняк поділив своїх на три відділи і збили угрів на хамуз, так як сокіл галки збиває. Тоді угри кинулися до втечі й багато їх погинуло у Вягрі, а інші в Сяні. Вони втікали здовж Сяну до гір⁴⁶⁾ і спихали одні других. За ними владженою погоню, що гнала їх слідом два дні й сікла їх; тут убили їх єпископа Купана й багатьох бояр. Говорили, що погибло їх 40 тисяч⁴⁷⁾. А Ярослав утік до Ляхів, і прийшов до Берестя; Давид тимчасом зайняв Сугійську й Червен, нагло підступив і зайняв володимирців⁴⁸⁾. Мстислав же замкнувся в городі з залогою, а там були в нього берестяни, пиняни й вишгородці. Давид обложив город і часто робив приступи. Раз підступили до города під шатрами, а противники стріляли з города — так ішли стріли, як дощ. Мстислав хотів стрілити, як нагло вцілила його стріла під паху на заборолах, щілиною; його зараз таки вивели й він ще таки тієї ночі вмер. Це втаїли три дні, але на четвертий таки сказали на вічу. Тоді люди сказали: «Князь убитий, та як піддамося, то Святополк нас погубить». Післали отже послів до Святополка, щоби йому переказали: «Твій син убитий, а ми знемогаємо голодом; якщо не прийдеш, то люди піддадуться, бо не видержуть голоду». Святополк післав Путяту, свого воеводу, й він прийшов до Луцька до Святоші, сина Давидового, де були мужі Давидові⁴⁹⁾ у Святоші. Бо Святоша прирік був Давидові, що як Святополк схоче йти на нього, то дасть йому знати, але цього не зробив, лише задержав мужів Давидових і сам пішов на нього. Так то

46) здовж Сяну до гір: до Карпат.

47) погибло 40 тисяч: очевидне перебільшення.

48) зайняв володимирців: очевидно тих, що жили за паламами города, на передмістях.

49) були мужі Давидові: Давида Ігоревича.

Святоша й Путята прийшли 5. серпня⁵⁰⁾ в південь, як Давид облягав город, але сам спав. Вони напали на облягаючих і почали їх рубати, а горюжани й собі вискочили з города й почали рубати Давидове військо. Тоді Давид і Мстислав, його братанок, утекли. Святоша й Путята перейняли город і посадили посадника Святополкового Василя; Святоша-ж пішов до Луцька, а Путята до Києва.

А Давид утік до половців і тут стрінув його Боняк; Боняк і Давид пішли на Святошу до города і заключили мир. Святоша вийшов із города й пішов до батька до Чернигова. Давид зайняв Луцьк, а звідти пішов до Володимира. Посадник Василь утік із города, а Давид перейняв його й сів там. На другий рік князі Святополк, Володимир, Давид і Олег відбули нараду. Вони покликали Давида Ігоровича й не затвердили за ним Володимира, а дали йому Дорогобуж, де він і вмер; а Святополк одержав Володимир, і посадив там свого сина Ярослава.⁵¹⁾

В році 6606 (=1098).⁵²⁾ Прийшов Володимир, Давид і Олег на Святополка, стали коло Городця й заключили мир.

В році 6607 (=1099). Пішов Святополк походом на Давида до Володимира й прогнав Давида до Ляхів.

Цього-ж року побили угрів під Перемишлем.

Цього-ж року вбито Мстислава, Святополкового сина, в Володимирі, місяця червня в 12 день.

⁵⁰⁾ прийшли 5. серпня: 1099. року; в цьому оповіданні говориться про роки 1097—1100, хоч воно поміщене п. р. 1097. Нижче побачимо ще короткі вістки, що відносяться до подій, записаних у нашій оповіданні.

⁵¹⁾ свого сина Ярослава: на цьому кінчиться ота предікава повість. Можемо сказати, що це перша пам'ятка галицької літератури, написана близькою особою до кн. Василька. Автор говорить про себе й називає себе Василем і мужем кн. Василька.

⁵²⁾ В році 6606: тут маємо кілька літописних записок, що відносяться до тих самих подій, котрі розказані в оповіданні Василя; тут маємо дати (1098—1100) й доповнення.

(Під р. 6608=1100). Того-ж року брати заключили між собою мир, а саме Святополк, Володимир, Давид і Олег в Увітчах, 14. серпня. А 30-ого того самого місяця усі брати радилися в тім самім місці, себто Святополк, Володимир і Олег. До них прибув і Давид Ігоревич і спитав їх: »Чого ви мене кликали? Ось я є. Хто має щось проти мене?« А Володимир, відповів йому: »Це ти, брате, прислав був до нас, кажучи, що, мовляв, мені зробили кривду, браття, й я хочу прийти до вас жалуватися. Ось тепер ти прийшов і сидиш зі своєю братією на однім коврі, отже, чому не жалуєшся, хто тебе обидив?« Але Давид не відповів йому нічого. Тоді всі брати всіли на коні, а Святополк став зі своєю дружиною, Давид і Олег зі своєю, окремо від себе кожний. Давид Ігоревич сидів окремо, бо вони не допустили його до себе, лише окремо нараджувалися про Давида. Як уже нарадилися, то післали до Давида своїх мужів: Святополк Путятю, Володимир Юрогостя й Ратибора, Давид і Олег Торчина. Посли прийшли до Давида Ігоревича й сказали йому: »Таке переказують тобі брати: не дамо тобі володимирського стола, бо ти вкинув між нас ніж, чого не було ще в Руській Землі. Та ми не схопимо тебе, ні іншого лиха не зробимо, але дозволяємо тобі: йди й сядь у Божську й Острозі; до того Святополк дає ще тобі Дубню й Чорторийськ, Володимир дає тобі 200 гривень, а Олег і Давид (також) 200 гривень«. Тоді післали також своїх послів до Володара й Василька: »Візьми брата свого Василька до себе й хай ваш буде Перемишль⁵³⁾. Як годитесь, то сидіть там оба, а як ні, то пусти Василька сюди, щоби ми його тут удержували. А наших холопів і смердів⁵⁴⁾ видайте«. Та Володар і Василько

⁵³⁾ хай ваш буде Перемишль: князі, видко, хотіли забрати Василькову Теребовлю, а Василька годилися за те удержувати.

⁵⁴⁾ холопів і смердів: невільники, що працюють на землі, чи де скаже власник (холоп); смерди — хлібороби вільні.

на це не пристали. Отже Давид сидів у Божську; пізніше Святополк дав Давидові Дорогобуж і він там і помер; а Володимир дав (Святополк) своєму синові Ярославові.

5. КІНЦЕВІ ЛІТОПИСНІ ЗАПИСКИ

(Під р. 6609=1101). Того самого року замкнувся Ярослав Ярополкович у Бересті. На нього пішов походом Святополк, обляг город, зловив його й закованого привіз до Києва. Але за нього просив митрополит і ігумени й виблагали у Святополка. Повели отже його (Ярослава) коло гробівця⁵⁵ Бориса і Гліба, зняли з нього окови й пустили на волю.

(Під р. 6613=1105). Цього року митрополит настановив Амфілохія на єпископа до Володимира, 27-го серпня.

В році 6620 (=1112). Ярослав, син Святополка, ходив походом на ятвягів.

⁵⁵) повели... коло гробівця: не знати ближче, яка це була церемонія (право азилю?).

З т. зв. «КИЇВСЬКОГО ЛІТОПІСУ»

(З цього літопису, подібно як і з попереднього, подаємо нотатки або оповідання, що відносяться до західних земель).

1. КОРОТКІ ЛІТОПІСНІ ЗАПИСКИ

(Під р. 6625=1117). Цього-ж року Володимир пішов війною на Ярослава до Володимира, а також Давид Ольгович, Володар і Василько. Вони облягли його в городі Володимирі, стояли там шістьдесять днів і заключили мир із Ярославом. Ярослав покорився й ударив чолом перед своїм стриєм Володимиром. Володимир покарав його¹⁾ за все й велів приходити до нього, коли покличе. Так у мирі вони розійшлися.

Володимир післав свого сина Романа княжити до Володимира.

В році 6626 (=1118). Ярослав Святополкович утік із Володимира до Угрів, а його бояри відступили від нього.

Того-ж року помер Роман Володимирович, 6. січня, а Володимир післав другого сина, Андрія, княжити до Володимира.

(Під р. 6628=1120). Тоді післав Володимир Андрія з поганами на ляхів²⁾ і повоювали їх.

(Під р. 6629=1121). Того самого року прийшов Ярослав із ляхами до Червена, як посадником був Хома Ратиборович, але вернулися назад, бо не вспіли нічого.

(Під р. 6630=1122). Помер Амфілохій, єпископ володимирський.

¹⁾ Володимир покарав його: літопис не поясняє, за що Володимир карав Ярослава.

²⁾ з поганами на ляхів: погани — половці.

(Під р. 6631=1123). Того-ж року поставили Семена на єпископа до Володимира.

Того-ж року прийшов Ярослав Святополкович із уграми, ляхами, чехами, з Володарем і Васильком до Володимира. З ними було дуже багато війська. Вони облягли город Володимир, де був тоді Андрій; а Володимир зі своїм сином Мстиславом не встигли ще прийти з Києва. І як настала неділя, Ярослав іще з двома їздив поїд сам город і вигрожував людям і князеві Андрієві. Він був загордів, бо надіявся на величезне військо, і так говорив до Андрія й до горюжан: »Цей мій город; як не відчините й не вийдете з поклоном, то побачите, що завтра зроблю наступ і здобуду город«. Але Андрій мав велику надію на Бога, разом із усіма своїми людьми, й надіявся на молитву свого батька. Та ще він їздив поїд городом, як увійшли два ляхи над вивіз і ту сховалися. І Ярослав поїхав, щоби віддалитися від города; а як був у тім вивозі, де скрилися ляхи³⁾, щоб його зловити, вони пробрили його списом⁴⁾ і вхопили його ледви живого. Уночі він і помер. Так помер Ярослав сам серед численного війська, через свою велику гордість, бо не покладав надії в Богові, але надіявся на військову силу. Тоді угри, ляхи, Володар і Василько розійшлися кожний до себе, а до Володимира післали послів із дарами й перепросинами.

(Під р. 6632=1124). Цього-ж року помер Василько Ростиславович, а після нього помер Володар, його старший брат.

(Під р. 6649=1141). Цього-ж року помер у Галичі Іван Василькович і його волость перебрав Воло-

³⁾ де скрилися ляхи: найправдоподібніше це були підкуплені вбивники.

⁴⁾ пробрили його списом: в орг. »оскіпом«.

димирко Володаревич. Він злучив обі волості⁵⁾ й княжив у Галичі.

(Під р. 6652=1144). Того-ж року посварилися Всеволод із Володимирком за сина, що сів його (Всеволодів) син у Володимирі (Волинським) і почали правуватися. Тоді Володимирко кинув йому хрестну грамоту, а Всеволод із братією пішов на нього.

Того самого року ходили Ольговичі на Володимирка, Всеволод із братами: Ігорем і Святославом, Володимир Давидович і Вячеслав Володимирович, два Мстиславовичі: Ізяслав і Ростислав, Вячеслав Володимирович, два Всеволодовичі: Борис і Гліб, Ростислав Глібович і Володислав, лядський князь. Вони йшли війською на балакучого Володимирка, щоби змусити його прийхати поклонитися Всеволодові. Та він не хотів того ні туди, ні видіти й не хотів їхати поклонитися. Він привів собі на поміч угрів, хоч вони й не придалися йому ні на що. Всеволод став із цього боку міста⁶⁾, а Володимир став на другій стороні, зійшовши з горба, а між ними була ріка Білка. Всеволод приказав сипати греблі, кожний для своєї частини, й на другий день перейшли ріку й зайняли горби за Володимиром. Володимир думав, що йдуть проти нього й розложився до битви перед городом на оболонні. Але це військо не могло битися з противником, через тісноту, бо були болота вже, отже можна було боротися хіба на горбах; тому руські відділи⁷⁾ вийшли на горби й зай-

⁵⁾ злучив обі волості: перемиську, що після 1124. р. розпалася на перемиську й звенигородську, й теребовельську, що тоді ж розпалася на теребовельську й галицьку. Васильковичі (Григорій і Іван) померли, видно, безпотожно; брат Володара, Ростислав, теж помер, а його син, Іван, званий Берладником, буде ще нераз добиватися своїх прав до батьківського Звенигорода, — як побачимо даліше. Покищо Іван ще сидів у Звенигороді.

⁶⁾ із цього боку міста: це був Звенигород.

⁷⁾ руські відділи: кнївсько-чернигівські (тісніше значіння назви Русь).

шли від Перемишля й Галича. Як це побачили галичани, зажурилися і сказали: «Ми тут стоїмо, а там наші жінки візьмуть». Тоді Володимир почав переговорювати з Ігорем: «Якщо мене помириш із братом, то по Всеволодовій смерті поможу тобі здобути Київ». І так перетягнув Ігоря. Ігор отже почав благодати Всеволода і гніватися, кажучи: «Ти не бажаєш мені добра; пощо ти мені обіцяв Київ, як навіть не даєш мені придбати приятеля». Всеволод послухав його й уже того дня над вечір заключив мир. Володимир виїхав і поклонився Всеволодові, а Всеволод стрів його з братами. А Володимирко дав Всеволодові за труд 1400 гривень срібла; наперед багато говорив, а потому багато заплатив — і тим вирятувався. Всеволод тоді привитався з ним, а також його брати, й помирилися між собою, а Всеволод сказав: «Ось ти здоровий, тож не гріши більше», віддав йому Ушицю й Микулин і вернувся додому. Та срібла Всеволод не забрав сам, але поділив на часті між братів: Вячеслава, Ростислава, Ізяслава й усіх братів, хто лише з ним був.

Тієї-ж зими, як Володимирко пішов до Тисьмениці на лови, галичани за той час післали по Івана Ростиславовича до Звенигороду, й привели собі його до Галича. Як це почув Володимир, зібрав дружину і прийшов на нього до Галича. Він став коло горюда, а вони виїздили з горюда й завзято воювали; багато жертв падало по обох боках, а воювали три дні⁸⁾. А в мясопустну неділю на ніч виступив на нього (Володимирка) Іван із галичанами, звели довгу битву й ув Івана побити багато дружини. Йому заступили дорогу від горюда й він не міг вернутися до горюда; отже він перебився через військo (противника) й утік на Подунав'я⁹⁾, а звідти полем прибув до Всеволода до Києва. А галичани

⁸⁾ воювали три дні: в іншій кодексі: три тижні (Пат.)

⁹⁾ утік на Подунав'я: в ориг.: к Дунаю; це долизна Бесарабія (Добруджа).

ще цілий тиждень билися з Володимиром за Івана й змушені лише відімкнулися йому в неділю маслопустну¹⁰⁾. Володимир же, ввійшовши до Галича, багато людей повбивав, а інших покарав лото.

В році 6654 (=1146). Всеволод зібрав своїх братів, Ігоря і Святослава; Святослава лишив у Києві, а до Галича пішов із Ігорем, Давидовичами, з Володимиром, із Вячеславом Володимировичем, Ізяславом і Ростиславом Мстиславовичем, своїми братанками; взяв також свого сина Святослава й свого зятя Болеслава лядського й усіх диких половців. Так зібралось величезне військо й рушили на Галич проти Володимирка. Та з божої волі впав дощ і сніг, так що мусли їхати на конях і на санях...¹¹⁾ (Підійшли) до города й першого дня запалили коло нього остріг¹²⁾. На другий день звенигородці зібрались на віче й хотіли піддатися. А був у них за воеводу Володимирів муж Іван Халдеевич. Він піймав із-поміж них трьох мужів і вбив їх, а кожного з них перетяв на половину й викинув із города; так їх застрашив. Від того часу звенигородці почали бути без підступу. Як це побачив Всеволод, почав пробувати, якби то взяти город. Отже на третій день ціле військо підступило під город, билися від світанку аж до ночі й запалили город у трьох місцях; та горожани при божій помочі погасили (вогонь). А Бог і свята Богородиця вирятували город із лотої битви; (горожани) заспівали »кіріє елісон«¹³⁾ із великою радістю, хвалили Бога і Його Пречисту Матір, а кожний звідти вернувся до себе.

2. БОРОТЬБА ЗА КИІВ 1149 і 1150 РОКУ

(Після смерти Всеволода, котрого згадує літопис

¹⁰⁾ в неділю маслопустну: або сиропустну, останню перед вел. постом.

¹¹⁾ на конях і на санях: тут у списках літопису пропуск.

¹²⁾ частокіл, палисада (дерев'яне укріплення города).

¹³⁾ заспівали »кіріє елісон«; Господи помилуй (по-грецьки).

у вище наведених місцях († 1146), на київським престолі засів Ізяслав Мстиславович, внук Володимира Мономаха. Він рівночасно держав у своїх руках Волинь і на тім тлі був суперником Володимирка галицького. Але 1149 р. вигнав його з Києва Юрій, молодший син Мономаха, отже стрий Ізяслава. Наведеже нижче оповідання показує, якими способами добивався Ізяслав київського стола; подаємо його тому, що боротьба велася головню на Волині. В політичнім положенні тогочасної України орієнтує дуже добре підручник Ст. Томашівського, Українська історія, т. I., Львів, 1919, зокрема стор. 66—76, §§ 32—35).

Ізяслав прийшов до Володимира (Волинського) й почав розсилати послів: до Угрів, до свого зятя¹⁴⁾ короля, й до Ляхів, до свого свата Болеслава, до Межка й Індриха¹⁵⁾, до чеського князя, свого свата, Володислава, з просьбою помочі: щоби вони сіли на коні й особисто зі своїми полками пішли до Києва; хіба якщо самі не могли йти, то нехай пустять свої війська або з молодшими братами, або хочби й із воеводами. Та король відмовися йому, кажучи: «Маю війну з царем¹⁶⁾, як уже впорався, то сам піду, або як ні, то пушу своє військо». А лядські князі сказали йому: «Ми близько тебе, отже одного лишимо стерегти нашої землі, а два поїдемо до тебе». Чеський князь сказав: «Я сам готов (йти) зі своїм військом». Тоді Ізяслав знову післав своїх послів до Угрів до короля, й до Ляхів, і до Чехів, із великими дарами й честю і сказав їм: «Нехай вам Бог поможе за те, що ви мені взялися помагати. А я вам кажу: братгя, по Рождестзі

¹⁴⁾ до свого зятя: зять у цьому оповіданні означає швагря.

¹⁵⁾ до Межка й Індриха: Мешко й Генрих; подаємо тут імена в такій формі, як приходять у літописі.

¹⁶⁾ маю війну з царем: з візантійським цісарем (тоді був цісарем Мануїл I. Комнен, 1143—1180).

Христовім всядьте на коні«. Вони-ж по Рождестві Христовім всіли на коні. Король угорський не був іще впорався, але післав 10 тисяч угрів і ще сказав: »Ось пускаю своє військо, а сам хочу підступити під гори галицького князя¹⁷⁾, щоби не дати йому рушитися. Ти розправляйся там, із ким маеш порахунки; а як ці полки втомляться, то я пішло другі сильніші, або ні, то сам сяду на коня«. Болеслав поїхав сам зі своїм братом Індрихом на чолі свого війська, а Межка лишили стерігти свого краю від прусів. А Вячеслав¹⁸⁾, як почув це, післав до Юрія і сказав: »Угри вже йдуть, лядські князі всіли вже на коні, а Ізяслав також готується«, й додав: »Або дай Ізяславу, чого він хоче, або як ні, то ходи до мене зі своїми полками, щоби захоронити мою волость. Бо Ізяслав так мені казав: Будь мені, як батько, йди й сядь у Києві, а з Юрієм я не можу жити; а як не хочеш бути зі мною в згоді, ані не підеш сидіти (на княжій столі) до Києва, то я спавлю твою волость. Отже прийдь, брате, тепер, і нехай нас разом стріне, що Бог дасть, добро, чи зло; а як ти, брате, не прийдеш, не жалуйся на мене, бо моя волость zagrożена руїною«.

Як це почув Юрій, зібрав свою силу й рушив із Києва; а взяв був зі собою й диких полівців на поміч. І вони пішли з ним. В той сам час прийшли до Ізяслава до Володимира (Волинського) угри на поміч, а також Болеслав лядський із братом своїм Індрихом, із великою силою. Ізяслав покликав їх до себе на обід. Вони пообідали й розвеселилися. (Ізяслав) вшанував їх великою почесною, обдарував великими дарами й так усі поїхали, кожний до свого табору. На другий день Ізяслав вирушив із Володимира і звідти пішов до Лучеська, а прийшовши сюди, перебув тут три дні.

¹⁷⁾ під гори галицького князя: Карпати.

¹⁸⁾ Вячеслав, як почув це: він княжив у Пересопниці, гл. далі.

Тут Болеслав пасував мечем¹⁹⁾ багато боярських синів. У той час прийшли до Пересопниці два Юрєвичі, Ростислав і Андрій, поміч Володимира з Галича й сам Володимир приступив був ближче до Шумська; а ляхи й угри налякалися. Юрій же прийшов до брата Вячеслава в Пересопницю. Ізяслав довідався, що Юрій прибув до свого брата Вячеслава до Пересопниці; він сказав про це уграм, Болеславові й його братові Індрихові. Вони рушили зі своїми військами з Лучеська, прийшли й стали коло Чемерина на Олиці. Але тоді якраз прийшла вістка до Болеслава й його брата Індриха й від Межка, що на їх край ідуть пруси. Болеслав і Індрих сказали це Ізяславові, але йому це дуже не подобалося. Він відбув нараду з Болеславом, Індрихом і з уграми, щоби вони післали²⁰⁾ своїх послів до Вячеслава й до Юрія, а угри своїх послів від короля, щоби вони сказали: «Ви нам заступаєте місце батька, а тепер почали війну зі своїм братом і сином²¹⁾ Ізяславом. Та ми по Бюгові всі христіяни, одно браття собі; нам усім треба бути в себе. А вам того бажаємо: хай Бог дасть вам погодитися з вашим братом і сином Ізяславом, щоби ви сиділи в Києві, самі там знаєте, кому з вас приходиться. А Ізяслав має ось свій Володимир, свій Лучеськ, і скільки там має городів, нехай над ними панує; що торкається справи Новгороду Великого, то хай Юрій поверне всю данину звідти». На це Вячеслав і Юрій відповіли так: «Нехай Бог поможе нашому зятеві Болеславові й нашому синові Індрихові, що хочете між нами добрих відносин; та як кажете нам миритися, то не стійте на нашій землі, а нашого життя й наших сіл не нищте. Нехай Ізяслав

¹⁹⁾ Болеслав пасував мечем: західно-європейський звичай приймання в ряди лицарства.

²⁰⁾ щоби вони післали: себто польські князі.

²¹⁾ зі своїм братом і сином: братом як князем, сином як братанком.

іде до свого Володимира, а ви йдїть до свого краю, — ми ж уже самі щорозуміємося з нашим братом і сином Ізяславом». Як це почули Ізяслав, Болеслав, Індрих і угри, розїхалися; Ізяслав пішов до Володимира, угри до Угрів, а ляхи до Ляхів.

Так почали годитися Вячеслав, Юрій і Ізяслав, посилаючи послів між собою, так як казали. Та Ізяслав домагався всіх даней новгородських до Новгороду, так як було передше — й на тїм розбилося; Юрій не уступив йому, бо взяв за дорадника Юрія Ярославовича й не дав даней, а Ізяслав не хотїв їх зрестися. Але що Юрій добився поверноту ляхів, чехів і угрів, то сказав (собі): »Вижену Ізяслава й займу його волость«. І пішов князь Юрій із своїм братом Вячеславом і з усіми своїми дїтьми до Лучеська. Ростислав Юрієвич із братом своїм Андрієм ішли напереді разом із половцями. Та як вони стали коло Муравниці, захопила їх ніч і настав страшний переполох²²⁾, так що всі половці втекли разом із своїм воеводою Жириславом. Андрій був напереді. Брат його, Ростислав, кликав його до себе, та Андрій не послухав, лише видержав той переполох. Андрієва ж дружина приїздила до нього й жалувалася: »Що ти робиш, княже? Ідь геть, бо ще сорому наберемося«. Та Андрій не слухав їх, поклав надїю на Бога й дочекався світанку. А як побачив Андрій, що до світа всі половці вивтікали, похвалив Бога, що скріпив його, й поїхав до свого брата. Половецькі князі також ізїхалися з ними, відбули нараду й відступили; вони стали коло Дубна й чекали на поміч від батька. Як довідалися, що князь Юрій іде зі своїм братом Вячеславом, поступили до Лучеська; а був тоді в Лучеську Володимир, брат Ізяслава. Як вони зближувалися до порога й спостерегли стяги свого бать-

²²⁾ настав страшний переполох: причина переполоху не сказана, але щось муїло їх налякати, не лише те, що їх заскочила ніч далеко від своїх.

ка, побачили, що з города вийшли пішком (вояки) й перестрілювалися з ними. Тоді Ростислав, Борис і Мстислав...²³⁾.

...бо він не величався військом, лише похвали шукав ув одного Бога. Тому, при божій помочі, хресною силою й молитвою свого діда²⁴⁾, виїхав попереду всіх на противників, а за ним їхала його дружина; Андрій зломив своє копя²⁵⁾ на своїм противникові. Бо як піхотинці втікали до горюду по греблі, кинувся сам за ними; а дружина не знала, де він, лише двоє з менших дітських²⁶⁾ його побачили, що князь попав у велику біду, бо його обступили (противникові) вояки й гнали за ним. Його коня були вже підперли двома копами з обох боків, а третім діткнулися переднього лука сідельного, а з города кидали на нього каміння (густо) як дощ. Один із-поміж німців бачив це й хотів пробити рогатиною (князя), але Бог його охоронив; бо часто Бог кидає в біду тих, що люблять Його, але своєю ласкою рятує (їх). А князь Андрій, подумав собі: »Тут мене певно постигне смерть Ярослава Ізяславовича«²⁷⁾, помолився Богові й призвав собі на поміч святого мученика Федора; і по вірі його вирятував (його) Бог і святий Федір без шкоди. Це якраз була пам'ять святого Федора²⁸⁾ в той день. Юдного з дітських тут убили. А батько його Юрій,

²³⁾ Ростислав, Борис і Мстислав... бо він: у літописі пропуск. Мова йде далі про кн. Андрія Юрїєвича.

²⁴⁾ молитвою свого діда: себто Мономаха; видно, в княжих кругах уважали його за високо праведного, як його молитва навіть по смерті (†1125) рятувала з біди.

²⁵⁾ зломив своє копя: завзято борюся.

²⁶⁾ двоє із менших дітських: молодших дружинників.

²⁷⁾ смерть Ярослава Ізяславовича: це помилка; князь Ярослав Ізяславович сучасник; може повинно бути: Ярополка Ізяславовича, що згинув від шаблі вбивника, а не в битві властивій.

²⁸⁾ пам'ять святого Федора: найскорше по Різдві випадає св. Федора Студита (26. I.), далі інших св. Теодорів: 8. II., 16. II., 17. II. (Тирона).

стрий Вячеслав і всі його брати радувалися, що виділи Андрія живого, а й мужі батькові дуже його похвалили: бо він поступив по-мужеськи більше від усіх, що тут були. А його кінь був дуже поранений. Він ледви виніс свого пана (з-поміж ворогів) і зараз таки згинув. А князь Андрій, жалуючи його кінської служби, приказав похоронити його над Стирем.

Так вони стояли коло города й не дали через три тижні навіть води зачерпнути; а всього стояли під Лучеськом 6 тижнів. А як уже брат Володимир почав занемагати зі своїми людьми в городі, Ізяслав вибрався зі своїми полками з Володимира й хотів піти походом на Вячеслава й на Юрія до Лучеська, щоби воювати (з ними). Та в той час надійшов Володимир із Галича зі своїм військом, пройшов і став на Полонній, між Володимиром а Лучеськом і так їх розділив²⁹⁾. Бо добрий князь Володимир яснів братолюбієм, славіний був із свого миролюбія, не бажав нікому зла; тому й став між ними, щоби їх погодити між собою. Тому Ізяслав не міг піти на Вячеслава й Юрія, щоби з ними звести битву. А Ізяслав післав посла до Володимира галицького, Юрієвого свата, кажучи йому: «Помири мене з моїм стриєм а твоїм сватом Юрієм; я в усьому винен перед Богом і перед ним». Володимир справді просив за Ізяслава, але Ростислав, син Юріїв, із Юрієм Ярославичем не допускали до мира. Та Ізяслав іще більше просив миру. Тоді Бог вложив у серце Андрієві, бо він любив свій рід, а тим більше християн, і він почав просити батька, кажучи: «Не слухай Ярослава Юрія; помирися з братанком, мир стоїть...³⁰⁾».

... кажучи йому: «Отче й пане! Згадай написане слово: як добре й як гарно жити братам разом». А га-

²⁹⁾ так їх розділив: Вячеслава й Юрія з одного боку, Ізяслава з другого.

³⁰⁾ мир стоїть... кажучи йому: пропуск у літописі, але очевидно, що говорить кн. Андрій.

лицький князь Володимир іще більше посилав до Вячеслава, Юрія й до Ізяслава, щоби їх погодити. Він казав до Вячеслава й до Юрія: «Бог поставив нас вождями на кару злочинцям і добродійство добрим. Отже як можемо молитися до нашого Сотворителя: Отче наш! Даруй нам наші провини, так як і ми даруємо провини проти нас? Ваш братанок Ізяслав³¹⁾, мовби роджений вами, не оправдується перед вами, але клянеється й просить вашої ласки; тай я не простий оборонець між вами: а янгола Бог не зішле, і пророка в наші часи немає, ні апостола». Як це почув князь Вячеслав, то склонився до згоди; тому сказано: щасливі ті, що принижують себе, бо вони назвуться синами божими; щасливий...³²⁾.

... Земля Руська розрослася і скріпилася в братолюбю князів». А князь Вячеслав послухав брата свого і свата Володимира, прийняв до серця його слова й подався на умову й на згоду. Бо князь Вячеслав був незлобного серця, хвалив преславного Бога, тямлючи Писання: Якщо ви мали б віру як гірчичне зерно, а сказали б отсій горі: Переїди, то перейшла б. І знову пригадав Слово, що говорить: Бога люблю, а брата ненавиджу — це брехня; якщо любиш Бога, люби брата. Отже Вячеслав почав говорити братові Юрієві: «Брате! Мирися; хіба ти хочеш без згоди йти геть, то ти підеш, але мою волость Ізяслав зруйнує». Юрій почув це й погодилися так: Ізяслав уступив Юрієві Київ, а Юрій звернув усі новгородські дані Ізяславові і що Ізяслав хотів. Так погодилися й розіхалися, поцілувавши хрест. А як настала весна, вони заключили мир і вернулися до Пересопниці. Ізяслав радий був із хрестного цілування й поїхав зі стрием до Пересопниці.

³¹⁾ ваш братанок Ізяслав: у виданні з 1871. р. (с. 273) помилково: Святослав.

³²⁾ щасливий... Земля Руська: пропуск знову; говорить кн. Володимирко.

Як тут вже були на місці, погодилися й цілували хрест на таке: що після переяславської битви³³⁾ було пограблено, чи то стада, чи челядь³⁴⁾, хто що своє пізнає, нехай собі відбере. Отже Ізяслав післав своїх мужів і тивунів³⁵⁾ задля свого табору й своїх стад, що їх кинув; а мужи за своїм самі їхали, або інші посилали своїх тивунів. Так вони приїхали до Юрія й почали пізнавати своє. Але Юрій того всього не перевів (як-слід) і Ізяславові мужі приїхали до Ізяслава, не залагодивши своїх справ. Тоді Ізяслав післав своїх мужів до Вячеслава й Юрія з жалобою, кажучи так: «Ось, брате, ми на це цілували хрест, щоби кожний узяв своє, що пізнає. А тепер, брате, як хочеш це залагодити по хрестові³⁶⁾, то дай нам, Боже, прожити; та як не хочеш залагодити, то ще побачимо».

В році 6658 (=1150). Юрій віддав свою дочку за Олега Святославовича, а другу за Ярослава Володимировича до Галича.

Тоді князь Юрій покликав Вячеслава на стіл до Києва. Але бояри відмовили Юрія, кажучи: «Твій брат не вдержить Києва, отже не будеш мати ні ти, ні він». Юрій послухав боярів; він вивів свого сина Андрія з Вишгороду, а Вишгород дав Вячеславі.

В той самий час Ізяслав післав послів до Вячеслава й Юрія з таким словом: «Ви, мої брати! Ви цілували хрест на те, що як є що мого (в вас), то це залагодите. А я, брати, вже до вас послав перше; тепер же або залагодьте те, на що ви цілували хрест, або як не хочете того залагодити, то я не можу знести обиди». А в той час Вячеслав сидів у Вишгороді, Юрій у Києві, Юрій син Гліб у Пересопниці й у Дорогобужі. Отже

³³⁾ після переяславської битви: Ізяслава з Юрієм 1149. р., Ізяслава побито й забрано його майно.

³⁴⁾ чи челядь: челядь — робуча сила, невільники.

³⁵⁾ тивунів: княжі слуги.

³⁶⁾ залагодити по хрестові: себто згідно зі запряженою умовою.

Ізяслав так як сказав: «Не можу знести обиди», залагодився з хрестним цілуванням³⁷⁾... приїхав і сів у Лучеську; а на другий день поїхав із Лучеська до Пересопниці й тут наїхав на Гліба. В той час якраз Гліб стояв табором трохи вище від Пересопниці на Стублі. Гліб ледви втік звідти до города, а табор його зайняли дружину його половили, так само коні, зайняли іншу його дружину й як заїхали від города, то вже не було з ким вийти до битви. Тоді Гліб післав до Ізяслава і сказав: «Як Юрій мені батько, так і ти мені батько, і я кланяюся тобі. Ти з моїм батьком сам правуйся, а мене пусти до батька й цілуй мені святу Богородицю³⁸⁾, що мене не піймаєш, але пустиш до мого батька. А я сам поїду до тебе й поклонюся тобі». Ізяслав цілував йому святу Богородицю й сказав йому: «Ви братя мені й до вас я не маю ніякої справи; мене обижає твій батько, бо не вмє з нами жити». Тоді Гліб виїхав і поклонився Ізяславу. А Ізяслав покликав його до себе на обід і тут він пообідав. Звідти взяв його зі собою до Дорогобужа, а тут приставив до нього свого сина Мстислава до Корчеська. Так Мстислав провів його до Корчеська і сказав до нього: «Ідь, брате, до свого батька, а це моя волость і мого батька по Горину». І так Гліб пішов до свого батька туди на Ушеськ, а Ізяслав пішов на Гольсько й Купилю до чорних клобуків³⁹⁾. Сюди приїхали до нього всі чорні клобуки з великою радістю, з усім своїм військом. А Юрій того не знав. Він поведився так, якби ту волость зайняв⁴⁰⁾, а того не знав, що Ізяслав уже

³⁷⁾ з хрестним цілуванням... приїхав: пропуск у літописі. Мова, очевидно, про Ізяслава.

³⁸⁾ Цілуй мені святу Богородицю: ікону, для присяги, подібно, як хрест цілували.

³⁹⁾ чорні клобуки: турецькі кочовики, осілі вже, мешканці центральної України.

⁴⁰⁾ якби ту волость зайняв: мова про Пересопницю.

війшов до Чорних Клобуків⁴¹). Тепер Юрій не міг бути в Києві й утік за Дніпро зі своїми синами й там утік у городок Востерський. А Ізяслав прийшов зі своїм військом до Києва. Вячеслав же передтим був увійшов до Києва, бо брат його перейшов на ту сторону (Дніпра); він вїхав і сів на Ярославів дворі. Кияни ж як почули, що йде Ізяслав, вийшли проти Ізяслава в величезній кількості і сказали Ізяславові: «Юрій вийшов із Києва, а Вячеслав сидить у Києві; та ми того не хочемо». А Ізяслав як це почув, післав послів до Вячеслава і сказав йому: «Я кликав тебе до Києва сидіти, а ти не хотів; а тепер ти додумався до того, що твій брат вїхав, а ти сидиш у Києві? Ідь же зараз до твого Вишгорода». А кияни сказали до Ізяслава: «Ти наш князь; поїдь же до святої Софії, сядь на столі твого батька й діда⁴²)». Та Вячеслав післав своїх мужів до Ізяслава, кажучи: «Хоч ти мене й убий, сину, на цьому місці, а я не вступлюся». А Ізяслав поклонився святій Софії і вїхав на двір Ярославів із усім своїм військом і киян прийшло з ним дуже багато.

3. БОРОТЬБА ІЗЯСЛАВА З ВОЛОДИМИРКОМ

(Під р. 6658=1150). Тієї ж зими почав Ізяслав посилати до Андрія до Пересопниці⁴³), кажучи: «Брате, погоди мене з твоїм батьком». Він послав також у тій цілі, щоби оглянути його порядки й як виглядає город, бо він (Ізяслав) заїхав був попереду його брата Гліба в Пересопниці, а хотів так само й цього зловити.

⁴¹) вийшов до Чорних Клобуків: як бачимо, чорні клобуки мали постійний осідок.

⁴²) на столі твого батька й діда: дід Ізяслава, Володимир Мономах княжив у Києві 1113—1125 рр., батько, Мстислав 1125—1132. Кияни перестерігають, як бачимо, вітчинної засади, згідно з ухвалою любецького з'їзду 1097. р.

⁴³) до Андрія до Пересопниці: Ізяслав не вдержався в Києві й Пересопниці.

Але його намір не вдався, бо (Андрій) укріпив город і зібрав дружину. Ізяслав говорив: »Я не маю батьківщини ні в Уграх, ні в Ляхах, лише в Руській Землі; проси-ж мене в батька волости по Горину. Андрій справді просив батька в Ізяславовій справі, але той не хотів дати йому волости. Тоді Ізяслав сказав: »Стрий мені не хоче дати волости, не хоче, щоби я був у Руській Землі, а Володимир галицький на його приказ забрав мою землю⁴⁴⁾ й ще вибирається на мене до мого Володимира«. Отже Ізяслав нарадився в тій справі й післав свого брата Володимира до Угрів до короля, свого зятя, щоби йому сказав: »Ти мені сам казав, що Володимир не сміє пальцем кивнути⁴⁵⁾. Тимчасом я Юрія вигнав із Києва, Юрій передо мною втікає, а Володимир прийшов, порозумівся з Ольговичами й вигнав мене з Києва. Отже тепер, брате, згідно з твоїм словом, сідай на коні«. Почувши це, король⁴⁶⁾ післав по цілім своїм краю по свою дружину й по все своє військо. Так зібрав король усю свою силу, сів на коня, а до Ізяслава післав своїх мужів, кажучи: »Я з твоїм братом Володимиром уже рушив ізвідси, а ти зберися з цілою силою й іди звідти; буде знати Володимир, кого собі зачепив«. Та Володимир мав приятелів ув Уграх. Вони післали до Володимира сказати йому, що король уже йде на нього. А Володимир у той час стояв коло Белза; як почув, що король уже війшов у Гори⁴⁷⁾, кинув тут свої вози, а сам пігнав зі своєю дружиною до Перемишля. Король тимчасом перейшов Гори, взяв город Сянок, його посадника зловив, й зайняв багато

⁴⁴⁾ забрав мою землю: мова, очевидно, не про Київ, а про волинські окраїни (Шумськ, Тихомль і ін.).

⁴⁵⁾ не сміє пальцем кивнути: в орг.: »не смієть голови во-склонити«.

⁴⁶⁾ король: його ім'я — Гейза II. (1141—1161), жонатий зі сестрою Ізяслава Евфросінією; »зять« у значенні шурина, »швагер«.

⁴⁷⁾ війшов у гори: Карпати.

сіл коло Перемишля. Як це побачив Володимир, налякався. Він післав до архієпископа Кукниша й до двох інших єпископів і до королівських мужів і доблагався, дав багато золота й перекупив їх, щоби завернули короля. А вони справді намовили короля вернутися додому. Король послухав їх, почав говорити: »Тепер уже не час, ріки замерзають, ходім додому; як уже ріки замерзнуть сильно, тоді (спробуємо), як нам із ними Бог дасть«. А то було вже коло Дмитра. Король це сказав і пішов, наробивши багато лиха Володимирові й його землі; а Володимира, шурина свого, взяв зі собою в Угри.

У той час Ізяслав, нарадившись зі своїм зятем королем і своєю сестрою королевою, взяли в бана дочку⁴⁸⁾ за Володимира й післали її наперед до Ізяслава до Володимира (Волинського). Тимчасом Володимир остав у короля відпочивати, бо був перемучений, без своєї дружини, а також його кінь (був змучений). А король прийняв його з великими почестями, а так само його сестра й мужі його (короля). Вони обдарували його всякими дарами й відпустили його до брата Ізяслава. А король, відпускаючи Володимира, сказав йому: »Поклонися моему батькові і своєму братові⁴⁹⁾ Ізяславові і скажи йому ось що: На мене йде війною грецький цар, отже цієї зими й весни не можу для тебе всісти на коня; та всежтаки, отче, мій щит і твій не стоять окремо⁵⁰⁾, отже як самому годі, то скільки б ти лише забажав помочі, хочби 10 тисяч, чи й більше, то я тобі пішлю; як же Бог дасть літо, то я цілий у твоїй волі; тоді пімстимося за нашу обиду, як нам Бог дасть«. І Володимир прийшов до свого брата

⁴⁸⁾ в бана дочку: найвищий угорський достойник.

⁴⁹⁾ моему батькові і моему братові: король говорить так із поважанням до Ізяслава.

⁵⁰⁾ мій щит і твій не стоять окремо: порівняння з військовою областю значить: ми не є в незгоді зі собою.

Ізяслава. А Ізяслав дуже врадувався, як побачив свого брата в здоров'ї, й як почув юролеву мову. Тоді сказав Ізяслав до свого брата Володимира: »Хай тобі Бог поможе, брате, що ти потрудився для моєї чести і своєї; але тут знову моїй братовій, а твоїй жінці, наскучило«.

У той самий час Ізяслав післав був утрів на проґодування до Устилуга. Потому післав Ізяслав і привів банівну⁵¹⁾ за брата свого Володимира й була велика радість і весілля.

(Нід р. 6660=1152). У той самий час прислав король послів до Ізяслава, кажучи: »Отче, кланяюся тобі; ти прислав до мене у справі обиди (від) галицького князя. Я тут приготуюся, а ти також готовся; не покладаймо того на себе, але як нам із ним Бог дасть«. Ізяслав отже післав свого сина Мстислава до короля в Угри, щоби попровадив короля на галицького князя. А король як назначив час, коли мав вирушити, так і післав до Ізяслава і сказав йому: »Я вже сідаю на коня, а сина Мстислава⁵²⁾ беру зі собою; сідай же й ти на коня«. Як це почув Ізяслав, зібрав усю свою дружину й вирушив; а забрав зі собою все військо Вячеслава⁵³⁾, всіх чорних кlobуків, лучших киян і всю руську дружину⁵⁴⁾ й пішов походом. Як він прийшов до Дорогобужа, тут долучився до нього брат його Володимир. Звідти вони пішли до Пересопниці; сюди прийшов до них Володимир Андрієвич, а також князь Святополк, брат (Ізяславів), із Володимира, зі своїм військом; так зібравшись, рушили до короля. Та Ізяслав не взяв свого брата Святополка, а лишив його в Володимирі, лише взяв його військо. Ізяслав рушив із Во-

⁵¹⁾ привів банівну: коротка згадка про те, що вище описано ширше.

⁵²⁾ сина Мстислава: король так каже з огляду на споріднення.

⁵³⁾ військо Вячеслава: в міжчасі Ізяслав знову опанував Київ.

⁵⁴⁾ всю руську дружину: дружину київського князя.

лодимира зі своїм військом по королевій дорозі⁵⁵), котрою він був приїхав на Андрія Володимировича з Ярославом Святополковичем, котрого й убито тут під Володимиром. Ізяслав прийшов над ріку Сян, що пливе коло Перемишля. Як він перебрив через ріку Сян, пригнав до нього посол короля зі соткою дружини й ска зав до Ізяслава: «Ось уже п'ятий день стою⁵⁶) й чекаю на тебе, їдь же!» Як це почув Ізяслав, рушив із великим поспіхом, на другий день прийшов до Ярослава, минув його і став на обід. Сюди прислав до нього король свого мужа з відділом поверх тисячі людей. Ізяслав тут пообідав, зібрав свої війська й рушив до короля. Як він уже наблизився до (угорського) обозу, король сів на коня, виїхав зі своїми мужами назустріч Ізяславі з радістю. Вони обнялися з великою любов'ю і з честю, поїхали далше й їздили з коней коло королівського шатра. Тут відбули нараду, чи їхати завтра рано битися над рікою Сяном і так таки й вирішили.

На другий день рано король казав ударити в бубни, так зібрав свої полки й вирушив. А до Ізяслава післав послів і сказав: «Поїдь зі своїми військами близько до мого війська; де я стану, там і ти стань, щоби нам добре було про все нараджуватися». А Ізяслав сказав до короля: «Нехай так буде, сину». І прийшли вони до ріки Сяну, нижче города Перемишля й тут стали зі своїми військами. А Володимир став із тамтого боку зі своїм військом. В короля ж було 73 полки, крім Ізяславових полків і крім запрягових коней і в'юч них. Вони вийшли в Галицьку Землю, а Володимир розложився й собі. А була в той день неділя й король своїм звичаєм ніколи не починав бою в неділю. Володимир не давав увійти до своєї землі (ворожому) вій-

⁵⁵) по королевій дорозі: натяк на події 1123. р., гл. вище під тим роком.

⁵⁶) п'ятий день стою: посол передає слова короля.

ську; він знайшов і половив королевих житників⁵⁷⁾. На другий день король вирушив, а Володимир відступився, став на сухій землі; тимчасом король почав розміщувати свої війська на бродах. Галичани ставили напроти них свої полки, але не могли встояти перед королем. Вийшов отже Володимир зі своїм відділом, а король став проти нього; Ізяслав тимчасом пішов зі своїми частинами догори, на броди, й так став вище від короля на другім броді. Інші ще угорські полки — а було їх багато — минули Ізяслава й перейшли вище на броди. А Ізяслав сказав до своєї дружини: »Браття і дружино! Бог ніколи не віддав був Руської Землі й руських синів на безчестя; на всіх місцях вони відбирали свою честь. Отже й тепер, браття, ревнуймо всі тому й у дих землях, нехай і перед чужими народами нам Бог дасть свою честь узяти«. Це сказав Ізяслав до своєї дружини й кинувся зі всіма своїми полками вблід. Як же король і всі його полки побачили Володимирові полки, як стій кинулися на них усі, кожний через свій брід. Так із усіх боків вони вгналися в Володимирове військо й багатьох потоптали, багатьох тут побили, деякі потонули, а інших піймали. А Володимир, як побачив угорську силу, утік перед ними, замішався між угрів і чорних клубуків і втік лише сам із Ізбінном Івановичем до Перемишля. Города ж Перемишля тоді не взяли були, бо нікому було з нього битися, а ще й тому його не взяли, що княжий двір був поза городом, на лузі над рікою Сяном, а в ньому був великий обоз — і туди кинулося все військо. А Ізяслав і король зібрали всіх своїх вояків і всю свою дружину і стали зі своїми таборами перед городом, над рікою Вягром. Володимир почав посилати послів до короля і просити мира. В ту саму ніч вислав Володимир послів до архієпископа й до королевих воевод. Він притворився

⁵⁷⁾ королевих житників: себто тих, що дбають про поживу для війська.

навмисне мовби ранений і сказав їм: »Просіть за мене короля; я тяжко ранений, а каюся перед королем за те, що я вразив твоє серце, а також того, що я виступив проти нього. Але, королю, Бог дарує гріхи й ти мені це даруй; а не видай мене Ізяславові, бо я тяжко хорий. Якщо б мене Бог прийняв, то візьми мого сина до себе. І ще нехай пригадають йому мужі⁵⁸⁾, кажучи так: Твій батько був сліпий, а я твому батькові досить послужив своїм копям і своїми полками за його обиду і з ляхами бився за нього. Згадай же тепер це все й даруй мені отсе«. До того вислав архієпископові й мужам тим великі дари в золоті і сріблі, а також золоті й срібні предмети, тканини, щоби ублагали⁵⁹⁾ короля не гніватися, що не послухав його.

На другий день король зіхався з Ізяславом і повідомив його про це такими словами: »Отче, кланяюся тобі; а це прислав до мене Володимир, благає і кланяється, та ще й ранений до того важко, ледви чи й буде живий. Ось це кажу тобі; а ти що нате?« Ізяслав відповів королеві: »Сину! Якщо Володимир умре, то його Бог уба, бо він переступив хрестне цілування нам обом. Хіба того, на що тобі цілував хрест, чи додержав? До того ще й сорію наложив на нас обох. Як же тепер йому знову хочеш довіряти, хоч він не додержав ні першого, ні другого? Ось нам його дає тепер Бог, тож його візьмим, а волость його займим«. Зокрема ж Мстислав Ізяславович дуже противився королеві, а ще більше своєму батькові Ізяславові, через усі провини Володимирові. Та король того не послухав, лише послухав архієпископа і своїх мужів, що то їм Володимир вислав був скарби. Король ска-

⁵⁸⁾ нехай пригадають йому мужі: отже перед нами — письмена інструкція послам, втягнена в літопис!

⁵⁹⁾ ублагали короля й т. д.: в ориг. трохи неясно: »да биша умолили короля, аби не стоял на нем і волі королеви не створил«.

зав: »Не можу його вбити, бо він благав мене і кланяється мені, а за свою провину кається. Нехай би тепер хрест цілував, а як це переступить, то тоді як нам Бог дасть, або я буду в Угорській Землі, або він у Галицькій«. А Володимир прислав до Ізяслава, кажучи: »Брате! Кланяюся тобі й каюся за свою провину, бо я провинив. Але нині, брате, прийми мене до себе⁶⁰⁾ й даруй мені, тай короля спонукай, щоби мене прийняв. Мені ж дай, Боже, з тобою бути (в згоді)«. Ізяслав не хотів на те все й дивитися, але його пришеволили король і його (королеві) мужі; і так почали з ним годитися. Король сказав до Володимира: »Цілуй на це хрест, що які руські городи⁶¹⁾ маєш, мусиш звернути, і з Ізяславом жити в згоді, не відлучуватися від нього ні в щастю ні в нещастю, але все держати з ним«. А він (Володимир) на те все з радістю пристав. Тоді зіхалися всі: Ізяслав, король, із братом своїм Володимиром і сином своїм Мстиславом до короля в шатрю й почали посилати своїх мужів до Володимира з хрестом. Ізяслав не хотів його водити до хреста, але король сказав: »Жаку тобі, отче, на правду: Це той хрест, що на ньому Христос⁶²⁾ Бог наш добровільно хотів розпнитися, а його Бог по своїй волі довів до рук святого Стефана⁶³⁾. Якщо цей хрест поцілує, а переступить і буде живий у той час, у котрий він переступить хрестне цілування, то я, отче, візьмуся за те й або голову, зложу, або добуду Галицьку Землю, але тепер не можу його вбити«. І він таки післав свого мужа з чесним хрестом до Володимира. Ізяслав післав свого мужа Петра Борисовича, а король післав своїх мужів. Так отже післали своїх мужів, кажучи: »Ти до нас посилав; ось

⁶⁰⁾ прийми мене до себе: погодися зі мною.

⁶¹⁾ які руські городи: себто приналежні до Київщини.

⁶²⁾ той хрест, що на ньому Христос і т. д.: очевидно, цей хрест був реліквіярем, що мав у собі частинку живого Хреста.

⁶³⁾ святого Стефана, угорського короля, що охрестив угрів.

тепер дав нам Бог тебе і твою волюсть за твою провину. Але ми тепер тобі даруємо гнів і волости від тебе не відбираємо. Зате мусиш на те цілувати хрест, що скільки маєш руської волости, мусиш усе звернути; а й від Ізяслава не вільно тобі відлучуватися, але бути із ним на всіх місцях». Та Мстислав Ізяславович сказав до свого батька Ізяслава й до короля: «Кажу вам, що вам так годиться, ви поступаєте по-християнськи, що віруєте в чесний хрест і прощаєте йому. Але й те вам кажу перед ютсим чесним хрестом, що так (певню), як ви його тепер водите до хреста, так він те хрестне цілування переступить. Не забудь же, королю, свого слова, що ти сказав: як Володимир переступить, то ти знову станеш під Галичем». А король сказав: «Направду кажу тобі, що як він переступить це хрестне цілування, то так як досі мій батько Ізяслав мене кликав на поміч, то після переступлення я сам покличу свого батька на поміч». Після цієї розмови вони післали своїх мужів до Володимира. А мужі Ізяславові й королеві сказали до Володимира: «Так говорить тобі твій брат Ізяслав і король: Ти прислав був до нас послів і каєшся за свою провину; отже ми тобі все те даруємо й волости від тебе не відбираємо; але цілуй чесний хрест на те, що які маєш руські городи, мусиш усе звернути; а від Ізяслава не можеш відлучуватися, доки він живий, але з ним бути на всіх місцях». А Володимир на все те цілував хрест, та він лежав і вдавав, що тяжко хорий від ран, хоч ран на ньому не було. Ізяслав же з королем зіхалися разом, перебули якийсь час у великій згоді й великій радості, й розіхалися; король поїхав до своєї землі, до Угрів, а Ізяслав до Руської Землі.

Як Ізяслав приїхав до Володимира, то післав своїх посадників до тих своїх городів, що на них Володимир цілував хрест, (а саме) в Бужеськ, Шумськ, Тихомль, Вигошів і Гнойниці, але Володимир не віддав їх.

Ізяслав пішов до Києва, а до короля післав свого мужа й повідомив його, що Володимир переступив хрестне цілування, і сказав: »Ні тобі нема як тепер рушатися, ні мені, але я лише доношу тобі, що Володимир переступив хрестне цілування; лише ти не забувай свого слова, що ти сказав«.

4. СМЕРТЬ КНЯЗЯ ВОЛОДИМИРКА

(Під р. 6660=1152). В той час післав Ізяслав посла Петра Бориславича⁶⁴) з хрестними грамотами, бо він ходив і в Перемишлі з королєвими мужами й во- див (Володимирка) до хреста. Ізяслав переказував: »Ти нам із королем хрест цілував на те, що скільки маєш руської волости, то все повернеш, але того всього не виповнив. Та я того всього тепер не згадую, але якщо хочеш виконати заприсяжене й бути (в згоді), то зверни мої городи, що на них ти мені з королем цілував хрест, бо як не хочеш дати, то ти переступив хрестне цілування. Якщо так, то ось твої хрестні грамоти, а ми з королем (поступимо) з тобою, як нам Бог дасть«. А Володимир сказав: »Скажи (Ізяславові), брате! Ти підстеріг мене й навів на мене короля; але як живий буду, то або голову свою зложу, або себе пімщу«. Та Петро сказав: »Княже! Ти цілував хрест братові Ізяславові й королєві, що все полагодиш і будеш із ними (в згоді); тож ти вже переступив хрестне цілування«. А Володимир сказав: »Чи цей малий хрестик?« Петро ж сказав Володимирові: »Княже! Хоч і малий хрест, але сила його велика на небі й на землі. Але тобі, княже, король показував той чесний хрест, що на ньому Бог Своєю волею протер руки й (потому) Бог по Своїй милості довів його до рук святого Степана, а ще й те тобі сказав, що як поцілуєш цей чесний хрест, а переступиш, то не будеш жити«. І ще додав Петро:

⁶⁴) Петра Бориславича: вище він названий Борисовичем.

«Чи ти чув від королевого мужа про той хрест?» А Володимир відповів: «Ви досить там того балакали; але тепер забирайтеся геть, їдь до свого князя». Петро поставив тоді йому хрестні грамоти й пішов геть; а не дали Петрові ні підводи, ні харчу; так він і поїхав на своїх конях.

А як Петро зїхав із княжого двора, Володимир пішов до церкви святого Спаса на вечірню. Як він уже був на сходах до церкви, побачив звідси, як їхав Петро й покпився з нього, кажучи: «Поїхав муж руський, забравши всі волости», і як це сказав, пішов на хори церкви. Як відспівали вечірню, Володимир пішов із церкви. Та як дійшов до того місця, на схід, де кпився з Петра, сказав: «Ох, так якби мене хто вдарив по плечах», і вже не міг ні кроку поступитися з того місця. Він хотів упасти, але його вхопили попід руки й понесли до горниці⁶⁵⁾; там поставили його до гарячої води й казали, що це дна⁶⁶⁾ підступила; інші ж інакше говорили й багато ще додавали. Так настав вечір і Володимир почав дуже ослабати, а як прийшов час лягати, то Володимир, галицький князь, помер.

Петро тимчасом виїхав із Галича, але що вже настав вечір, то він ляг (відпочити) в Болшеві. А як уже було коло півнів, пригнав дітський із города Галича до Петра і сказав: «Князь говорить: не їдь нікуди, але чекай тут, доки по тебе не пришло». Петро ж не знав про смерть князя, бо дітський йому цього не сказав, отже дуже зажурився, що мусітимо знову їхати до города. Петро думав, що ще більше муки зазнає від попередньої й тому дуже гризся. А як іще було добре до обїду, знову пригнали до Петра з города, кажучи: «Поїдь, князь тебе кличе». Петро поїхав до города й приїхав до княжого двора. Тут вийшли проти нього з сіней княжі слуги, всі в чорних плащах. Петро бачив це

⁶⁵⁾ до горниці: кімнати.

⁶⁶⁾ дна підступила: ломання в костях.

й дивувався, що таке сталося. Аж як вийшов на сїни, побачив Ярослава, що сидів на батьковім місці в чорнім плащі й клобуці, а так само всі його мужі. Петрові поставили столець і він сів. Ярослав поглянув на Петра й розплакався; Петро ж не знав нічого й сидів, а врешті став питати, що сталося? Йому відповіли: «Цієї ночі Бог князя забрав». А Петро сказав: «Та ж я вчора поїхав, а він був цілком здоровий». Йому відповіли: «Щось його вразило в плече, а з того почав дуже ослабати й так його Бог прийняв». А Петро сказав: «Хай буде божа воля; ми всі туди підемо». Ярослав же сказав Петрові: «Ми тебе покликали ось чому: Бог ось сповнив свою волю, так як Йому сподобалося. Ти ж їдь до батька мого Ізяслава, поклонися йому від мене, й заяви таке: Хоч Бог мого батька прийняв, то ти будь мені за батька. Ти там знав із моїм батьком, що було між вами, та це вже Бог осудив, бо взяв мого батька, а мене лишив на його місці. Та військо його й дружина його в мене, крім одного копя⁶⁷⁾, що поставлене коло його гробу, але й то в моїй руці. Нині я, отче, кланяюся тобі, прийми мене як свого сина Мстислава, так і мене; як їздить Мстислав коло твоїх стремен⁶⁸⁾ із одного боку, то нехай я їжджу з друтого боку, разом із усім своїм військом». І так відпустили Петра.

5. БІЙ ПІД ТЕРЕБОВЛЕЮ

(Під р. 6661=1153). Того ж року Ізяслав Мстиславович почав готувитися до походу на Ярослава⁶⁹⁾ Володимировича до Галича. Як було три тижні до пущення, Ізяслав зібрав свою силу й пішов походом на Галич. Він узяв зі собою Вячеславове військо, Ізяслав

⁶⁷⁾ крім одного копя: мова, певно, про вартового коло могил помершого князя.

⁶⁸⁾ коло твоїх стремен: знак підчинення.

⁶⁹⁾ до походу на Ярослава: видно Ярослав не сповнив обіцянки.

Давидович пустив із ним свій полк, син Мстислав прийшов із переяславським полком, а також пішли й усі чорні клобуки. Як він наспів до Тихомля, то сюди прийшов до нього з Дорогобужа його брат Володимир, а крім нього ще прийшов до нього Святополк із Володимира, його брат, а також Володимир Андрієвич із Берестя. Так вони всі зібралися коло Володимира й пішли до Станкова. Сюди вийшов також галицький князь зі своїм військом. Ізяслав пустив Володимира Андрієвича, сина свого Мстислава й чорних клобуків битися з ними (галичанами) за ріку Серет, а сам пішов до Теробовлі. На другий день, у вівторок Федорової неділі, перейшов ріку Серет. А в той день була дуже густа мряка, так що не можна було видіти кінця юпя. Ізяслав прийшов сюди і задержався. А вечором прийшла вістка до Ярослава галицького, що Ізяслав іде до Теробовлі. Як це почув Ярослав, пішов через Снів до Теробовлі й ще не дійшов до бродів, як Ізяслав був перейшов до них через ріку Серет. Сторожа Ізяславова побачила галицьке військо й дала знати Ізяславові. А Ізяслав розложив свої частини й вийшов напроти. Як уже були близько себе, Бог розігнав мряку і стало ясно; і так полки стали між собою, поглядаючи на себе. А галицькі мужі почали казати своєму князеві Ярославові: «Ти молодий, їдь геть, а на нас дивися лише; твій батько нас кормив і любив, а ми хочемо за твого батька і твою честь голови свої зложити», і ще казали своєму князеві: «Ти в нас єдиний князь; якби тобі щось сталося, що ми почнемо? Поїдь, княже, до города⁷⁰⁾, нехай ми самі воюємо з Ізяславом; а хто з нас буде живий, то прибіжить до тебе й замкнемося в городі». І так відіслали свого князя геть, а самі поїхали битися. Війська зішлись й почалася завзята битва, що тривала від півдня аж до вечора. Але між

⁷⁰⁾ до города: себто до Теробовлі.

ними повстало замішання й не знати було, хто побідив: Ізяслав гнав галичан, а його брати тікали. І так утік Святополк, володимирський князь, а за ним Володимир Мстиславович і Мстислав Ізяславович; а Ізяслав так і лишився тут на ніч на побоевищі. Галичани ж утікали до свого горюда Теревовля. Ізяслав займив галицьких мужів, а галичани займили Ізяславових, як вони були розіхалися⁷¹). Так отже Ізяслав остав із невеличкою дружиною на побоевищі. Тоді він розвинув галицькі стяги й галичани пішли до своїх стягів; (Ізяславові ж вояки) піймали багато полонених. Але в цю ніч Ізяслав налякався, бо лишився на побоевищі з малою кількістю дружини, і сказав: »Коби не вибралися на нас із города«, бо полонених було більше, як його дружини. Він бачив велике число полонених галичан і велів повбивати їх, а лучших мужів узяв зі собою. А на другий день (сам) Ізяслав Мстиславович пішов до Києва, до свого дому, бо брати його й (їх) дружини були розбіглися. Був великий плач по всій Галицькій Землі.

6. КОРОТКІ ЛІТОПИСНІ ЗАПИСКИ

(Під р. 6662=1154). Післав Ізяслав Ярослава, свого сина, до Володимира княжити.

(Під р. 6663=1155). Того ж року післав Юрій (Мономахович) Юрія Ярославовича з Жириславом і Вячеславовими внуками на Мстислава Ізяславовича й вигнали його з Пересопниці до Лучеська. Тоді ж Юрій ведів зятеві своєму, Ярославові галицькому, йти на нього до Лучеська. Та Мстислав лишив свого брата Ярослава в Лучеську, а сам утік до Ляхів. Володимирович Ярослав галицький із Володимиром Мстиславичем, сином мачухи⁷²), стояли коло Лучеська, але не ввідали нічого й вернулися назад.

⁷¹) як вони були розіхалися: в ориг.: на розгоні.

⁷²) сином мачухи: стрий Мстислава, брат Ізяслава (род. 1131 року).

(Під р. 6664=1156). Тоді також Мстислав Ізяславович зробив заїзд на свого стрія, на Володимира, що був у Володимирі (Волинським), взяв до неволі його жінку й матір, посадив їх на вози й післав їх до Лучеська. Стрій його Володимир утік до Перемишля. А (Мстислав) ограбив його дружину й забрав увесь табір, що його привезла була з Угрів (княгиня) Мстиславова. Володимир же втік звідти до Угрів до короля, свого зятя.

7. БОРОТЬБА З МСТИСЛАВОМ ІЗЯСЛАВОВИЧЕМ

В році 6665 (=1157). Вирушив Юрій із зятем своїм Ярославом галицьким і зі своїми синами, з Володимиром Андрієвичем і з берендичами, до Володимира (Волинського) на Мстислава Ізяславовича. А Ізяслав Давидович і Святослав Ольгович хотіли йти з Юрієм, та Юрій не взяв їх, бо послухав свого зятя Ярослава галицького й повірив йому, що ти, мовляв, з ними мав би добути Володимира і тому їх не взяв⁷³). Та Юрій не для себе старався про Володимира; він іще за життя свого брата Андрія цілував йому хрест, що після його смерти (володимирську) волость придбає для його синів. Також Володимирові Андрієвичеві цілував хрест, що вистарає для нього Володимир; отже тому він ішов до Володимира (Волинського), щоб його добути для Володимира (Андрієвича). Отже Юрій відбув нараду з Ярославом галицьким у селі Свинухах, а звідти пішли до Володимира і стали в Хвалимичах. Сюди прибув до них із Угрів Володимир Мстиславович. Звідти пустили на грабунок до города в суботу, й після перестрілки приїхали до табору. На другий

⁷³) хотіли йти з Юрієм... тому їх не взяв: це місце трохи неясно стилізоване, але треба його розуміти так: Юрій тому їх не взяв, бо вони вминалися б там участі в здобичі, та Юрій хотів город добути для братчика.

день, у неділю, підійшли до города вже з табором; вони прийшли і стали коло города; Юрій став коло Гридишних воріт, а Ярослав коло Київських воріт, коло (ріки) Луга. А Володимир Андрієвич почав проситися воювати й Юрій пустив його. Він поїхав до Червена, але червняни замкнулися в городі. Володимир підїхав під город і почав говорити: »Я не прийшов до вас на битву, бо вас любив мій батько, а я ваш княжич; відчиніть город«. Та один із города стрілив із лука й поцілів його в горло; лише Бог захоронив його від смерти. Він загнівався тоді й велів багато воювати. А Юрій стояв коло Володимира 10 днів і облягав город, — багато крови тоді пролито між ними, багато знову згнуло від ран. Врешті Юрій побачив, що (город) не думає піддаватися йому й пожалував людського життя. Він почав говорити своїм дітям і своїм боярам: »Не можемо тут стояти, бо він гордий, не впокориться переді мною. Та й я не тишився б із його впадку, ані з вигнання його, лише я казав: Нехай доведу його до хрестного цілування, так як його братів; та він не хоче цього, а радується з проливу крови«. Нарадився отже Юрій зі своїми дітьми й зі своїми мужами й вернувся до Києва, а зять його пішов до Галича, до своєї волости; так (Юрій) і вернувся додому, хоч мира не заключив. А Мстислав пішов за ним до Дорогобужа, воював і палив села і наробив багато лиха.

Юрій же прийшов до Дорогобужа і сказав Володимирові Андрієвичеві: »Сину! Я з твоїм батьком, а моїм братом, Андрієм, цілував хрест на те, що хто з нас остане (в живих), то той буде батьком для дітей обох і волость буде держати⁷⁴⁾. А потому я тобі цілував хрест, що буду тебе вважати за сина й старатися для тебе добути Володимир. Але ж бачиш тепер, сину, що я Володимира не добув, то ось тобі волость«, —

⁷⁴⁾ волость буде держати: мова, очевидно, про Київ.

і дав йому Дорогобуж, Пересопницю й усі погоринські городи; синові ж своєму Борисові дав Турів.

У той час Юрій був привів Івана Ростиславовича, званого Берладником, скованого зі Суздаля й хотів дати своєму зятеві Ярославові. Бо Ярослав був уже прислав по Берладника князя Святополка й Ксїятина Сїрославовича з численною дружиною. Та митрополит і всі ігумени почали говорити до Юрія: »Гріх маєш, що ти цілував йому хрест, а держиш його в такій нужді й до того ще хочеш видати на смерть«. І він їх послухав тай відіслав його назад скованого до Суздаля. Та як Ізяслав довідався, що Юрій післав його назад до Суздаля, післав навперейми йому своїх мужів і забрав його до Чернигова. Так то Бог вирятував Івана з тієї великої біди.

8. КОРОТКА ЛІТОПИСНА ЗАПИСКА

(Під р. 6666=1158). Того ж року пішов Ізяслав (Давидович) на Ярославовича⁷⁵⁾ до Турова, а з ним пішов Ярослав із Лучеська, Ярополк Андрієвич, галицька поміч, Ростиславович Рюрик зі смольнянами і Володимир Мстиславович: бо вони для нього старалися добути Турів. І полочани⁷⁶⁾ прийшли до Турова, спалили села довкола нього й повоювали бериндичів коло Пинська й за Припеттю. (Турівці) боролися завзято, робили вилазки з города; було багато ранених. А Юрій Ярославович дуже просився, висилаючи з города послів до Ізяслава, щоби погодився з ним, але Ізяслав не хотів того, бо конечно хотів відібрати йому Турів і Пинськ. Так стояли коло города 10 тижнів, а був помір на коні. Так вони й не успіли нічого й вернулися додому, навіть не заклю-

⁷⁵⁾ на Ярославовича до Турова: він називається Юрій.

⁷⁶⁾ смольняни — мешканці Смоленська, полочани — Полоцька.

чивци з ним (Юрієм) мира. А багато вернулося з тієї війни таки пішки.

9. ВІЙНА З ІВАНОМ БЕРЛАДНИКОМ

(Під р. 6667=1159). В тім самім році почав Ярослав галицький шукати Івана Ростиславовича, свого стриєчного брата. Ярослав підмовив руських князів, щоби йому допомогти проти Івана й вони всі обіцяли. Вони післали послів до Києва до Ізяслава Давидовича: Ярослав галицький, Ізбігніва, Святослав Ольгович Жирослава Іванковича, Ростислав Мстиславович (і) Мстиславович Опофрія, Володимир Андрієвич Гаврила Василевича, Святослав Всеволодович Киянина, король свого мужа, а від ляхів (пішов) свій муж. Та Ізяслав не погодився (видати Івана) й давши (послам таку) відповідь, відіслав їх. Але Іван перелякався тоді й поїхав у поле, до половців. Він пішов із половцями і став у подунайських городах; тут розбив дві кубари⁷⁷⁾ і взяв багато товарів із них, а до того робив пакости галицьким риболовам. До нього прийшло багато половців і берладників⁷⁸⁾, зібралося коло нього 6000. Він рушив до Кучелмина й тут прийняли його радо; звідти пішов до Ушиці. Але в цей город увійшла Ярославова залага й почала завзято боротися з города; та смерди скакали через укріплення до Івана й утікло їх 300. Половці хотіли взяти город, але Іван їм не дозволив; (за те) вони загнівалися й поїхали від Івана. А Ізяслав післав по Івана і спровадив його до Києва.

⁷⁷⁾ кубари: купецькі кораблі (галицьких купців).

⁷⁸⁾ берладників: степова людність, очевидно словянська, що заціліла під різними кочовиками. Як бачимо, степове населення ще було досить численне.

Та Ізяслав довідався, що на нього хочуть іти війною за Івана Ярослав, Мстислав і Володимир Андрієвич, отже післав до брата Святослава до Чернигова Гліба Ракошича, віддав йому Мозир і Чичереськ і повідомляв, що хочуть на нього йти війною. А Святослав сказав: »Я справедливо гніваюся на тебе, брате, за те, що ти мені не віддав чернигівської волости, але лиха тобі я не бажав. Та як уже так вийшло, що вибираються на тебе, то Бог із нею, тією волостю, — а ти мені брат, тож дай мені, Боже, з тобою добре жити«. І вони цілували між собою хрест на повну згоду. Тоді то й відбули нараду в Лутаві Ізяслав, Святослав Ольгович, син його Олег, Ігор, Всеволодович, Святослав Володимирович і так перебули в великій згоді між собою три дні й (подавали собі) багаті дари. Тоді вони післали до Галича й Володимира, сповістили про свою згоду й про те, що Бог (їх) зєднав чесним хрестом⁷⁹⁾. А як ті довідалися⁸⁰⁾, що браття погодилися, також не рушалися.

Того ж року Ізяслав Давидович почав війну з Ярославом галицьким, щоби добути волость для Івана Ростиславовича, званого Берладником. Бо до нього прислали галичани, казали йому сісти на коні й захочували його прийти до них, кажучи: »Як лише покажуться (твої) стяги, то ми відступимо від Ярослава⁸¹⁾.

10. КОРОТКІ ЛІТОПИСНІ ЗАПИСКИ

(Під р. 6668=1160). Тієї ж зими ходив Мстислав Ізяславович і Ярослав, брат його Ярополк, Андрієвич Володимир і брат його Ярополк до Турова на

⁷⁹⁾ Бог їх зєднав чесним хрестом: в ориг.: Бог совокуши хрест честний.

⁸⁰⁾ Як ті довідалися: очевидно, Ярослав, Мстислав і їх союзники.

⁸¹⁾ Відступило від Ярослава: на тому вриваються вістки літопису про Івана аж до його смерті (п. р. 1162).

Юрія Ярославовича. Стояли там три тижні, але не вспіли нічого й вернулися додому.

(Під р. 6670=1162). Того ж року помер князь Іван Ростиславович, званий Берладником, у Солуні. Де-хто говорив, що він помер від отруї.

(Під р. 6671=1163). Того ж року воювали ляхи коло Червена.

(Під р. 6672=1164). Того ж року була велика повінь у Галичі. З допусту божого нагло почав падати дощ і за один день і ніч пішла з Дністра велика вода на оболоння й дійшла аж до Бикового болота. Потопила більше, як 300 людей, що йшли зі сіллю з Удеча; а багатьох людей здіймали з дерев, так само колеса, що їх вода позаносила, і ще багато інших потонуло. На ту зиму було в них збіжжя дуже дороге⁸²).

В році 6673 (=1165). Прибіг із Царгорода братанок царів, кир Андронік⁸³), до Ярослава до Галича. Ярослав прийняв його з великою любовію й дав йому кілька городів для розваги. Та потому прислав цар двох митрополитів і закликав його до себе. Ярослав відіслав (Андроніка) до нього з великою честю, додав йому (до товариства) свого єпископа Кузьму й найперших своїх мужів.

(Під р. 6675=1167). Того самого року взяв Ярослав, галицький князь, за свого сина Володимира Болеславу, дочку Святослава Всеволодовича.

(Під р. 6678=1170). Того самого року прислали новгородці до Мстислава і просили в нього сина (на князя). Він дав їм Романа. Черезте ще більше почали брати ворогувати на Мстислава й скріпили (союз проти нього) брати між собою хрестом.

(Під р. 6680=1172). Як той рік кінчився, захо-

⁸²) було в них збіжжя дороге: отже вістка ця не писана в Галичній.

⁸³) кир Андронік: кир, кіріос (гр.) = пац, »господин».

рував князь Мстислав Ізяславович у Володимирі. Він тяжко хорував. Почав отже посилати послів до брата Ярослава, щоби умовитися про свої діти. Він умовився добре з братом і хрест цілував, що не буде чигати на волость його дітей. Князь Мстислав помер 19. серпня; його тіло опрятали з великими почестями й урочистими піснями й положили тіло його в (церкві) святої Богородиці, єпископії⁸⁴), що її сам збудував у Володимирі.

11. РОМАН ПЕРЕХОДИТЬ ДО ВОЛОДИМИРА

В році 6681 (=1173). Ходив походом Роман Ростиславович із братом Мстиславом, а Андрій післав сина Мстислава з усією дружиною й зі всіми полками ростовськими й суздальськими, а також післав рязанських князів і муромських із військом, а до того й Бориса Жирославовича, свого воеводу, на Романа Мстиславовича до Новгороду Великого. Зібралось стільки війська, що годі було зчислити. Як вони лише прийшли в їх (новгородців) землю, нарobili (во-яки) багато лиха; села зайняли й попалили, людей побили, жінок, дітей і майно забрали, а також займили товар і прийшли до города. Та новгородці замкнулися в городі з князем Романом і билися завзято з города. А (ворожі) частини прийшли й стали оподалік города й (окремі) полки приходили й билися завзято коло города. Мстислав був уже навіть віхав у ворота, проколов кілька мужів і вернувся назад до своїх. А був сильний помір на конці й на людей; так і не всіли нічого (зробити) їх городові й вернулись додому. Вони ледви добилися піхотою до домів, інші ж померли з голоду. Ніколи ще не мали ці люди такої тяжкої дороги, а деякі з них навіть конину їли, і то в великий піст. Це була кара за наші гріхи.

⁸⁴) єпископії: себто катедральній церкві.

Ми чули, що перед трьома роками було знамення в Новгороді, при всіх людях: у трьох новгородських церквах плакала на трьох іконах свята Богородиця. Бо виділа Мати Божа погубу, що мала прийти на Новгород і на його волость; Вона молила Сина свого зі слезами, щоб їх (людей) не винищив, як колись Содому й Гомору, але помилював їх, як неневитян; і так сталося. Видимо Бог і Мати Божа вирятувала (їх) своєю ласкою тому, що вони христіяни. Бо Давид так пише: »Караючи карай мене, Господи, але смерті не віддай мене«. Так і цих людей новгородських: покарав їх і дуже принизив, за переступлення хреста й за гордість їх навів на них (ворогів), та ласкою своєю вирятував їх город. Ми не кажемо: праві новгородці, бо здавна освободили їх прадіди наших князів; але в них вкоренилося зле невірство, хрест переступати з князем, а князів внуків і правнуків обезчещувати й осоромляти, а хрест чесний їм цілувати й переступати. Доки ж Господь має їм терпіти? За гріхи навів на них (ворогів) і покарав як належить рукою побожного князя Андрія.

Як той рік скінчився, прийшла до Романа вістка про батькову смерть. Роман сказав це своїй дружині й своїм приятелям новгородцям. Дружина ж порадила і сказала йому: »Не можемо вже, княже, тут бути; іди до братів до Володимира«. А він послушав своєї дружини й поїхав до братів.

В тому ж часі помер його (Романів) наймолодший брат (Володимир)⁸⁵ у Бересті.

12. КОРОТКІ ЛІТОПИСНІ ЗАПИСКИ ПРО ГАЛИЧИНУ

(Під р. 6681=1173). Того самого року утікла княгиня Ярославова до ляхів зі своїм сином Володимиром,

⁸⁵) брат Володимир: у літописі імя поцсоване.

а з нею Костянтин Сірославович і багато боярів. Вони були там 8 місяців. Та до неї почали посилати Святополк і інша дружина⁸⁶⁾, закликаючи її назад, «а князя (мовляв) зловимо». А Володимир післав до Святослава Мстиславовича і просив у нього Червна: «Бо мені, сидючи тут, добре буде порозуміватися з Галичем; як же сяду в Галичі, то зверну твій Бужеськ⁸⁷⁾ і ще додам три городи». Святослав справді дав йому (Червен) і хрест йому цілував, що ще буде й помагати йому. Володимир отже поїхав до Червна з матір'ю. (Потому) дійшла до нього (Володимира) вістка від Святополка з Галича: «Скоро приїжджай, твого батька ми піймали, а його приятелів, Чагровичів⁸⁸⁾, побили; ось твій (головний) ворог Настаська». Отже галичани розпалили вогонь і спалили її, а її сина післали на вигнання; князя ж (Ярослава) водили до хреста, що буде жити з княгиною по-правді й так погодилися.

(Під р. 6682=1174). Того самого року втік Володимир, син галицького князя Ярослава, до Лучеська до Ярослава, бо той обіцяв постаратися для нього (Володимира) про волость. Тоді Ярослав галицький привів собі на поміч ляхів і дав їм 3000 гривень срібла. Він спалив два городи⁸⁹⁾ й післав послів до Ярослава (луцького): «Пусти сина мого до мене, бо як ні, то піду на тебе війною». А він (Ярослав луцький) настрашився спалення своєї волости й відіслав Володимира з матір'ю до Михалка до Торецького, бо Михалко був брат княгині Ольги. Звідти покликав його тесть Святослав до Чернигова, щоби його вислати до Суздаля до Андрія, але не вислав.

⁸⁶⁾ Святополк і інша дружина: Святополк — якийсь князь без своєї волости.

⁸⁷⁾ Зверну твій Бужеськ: із погоринських городів.

⁸⁸⁾ Його приятелів Чагровичів: очевидно, боярський рід, що мав ласку в Ярослава. Походив мб. із бериндичів, бо н. р. 1169. згадані «Чагровичі Чекман, брат його Топман і Моначюк».

⁸⁹⁾ спалив два городці: Ярослава луцького.

(Під р. 6691=1183). В тім самім часі Володимир Ярославич галицький, шурин Ігорів, перебував ув Ігора, бо батько був його вигнав із Галича. Той Володимир приходив наперед до Романа до Володимира, але Роман боявся його батька й не дав йому в себе спочити. Звідти він пішов до Інгвара до Дорогобужа, але й той боявся його батька й не дав йому в себе спочити. Звідти він поїхав до Святополка до Турова, але й той відіслав його до Давида до Смоленська; Давид же відіслав його до Всеволода, свого вуйка, до Суздаля. Та Володимир галицький і там не знайшов для себе спокою й подався до свого зятя, до Ігора Святославовича, до Путивля й цей прийняв його з любовю й віддав йому велику честь, держав його в себе через два роки, а на третій рік погодив його з його багьком і післав із ним свого сина, зятя Рюрикового, Святослава (до Галича).

(Під р. 6695=1187). Того ж року помер галицький князь Ярослав, місяця жовтця в 1 день, а 2-ого поховали його в церкві святої Богородиці. Це був князь мудрий і вимовний, богобоязливий, шанований у (чужих) краях і славний своїми військами: бо де йому була обида, сам не ходив на чолі своїх військ особисто. Він розбудував свою землю, давав велику милостиню, любив подорожників, годував убогих, любив чернечий стан і віддавав йому честь по своїй спроможності. Він у веім держався божого закону, сам нагляддав церковні справи й добре їх устроював. Незадовго до своєї смерти як пізнав у хоробі, що з ним зле, скликав своїх мужів і всю Галицьку Землю, скликав усі збори⁹⁰⁾ й монастирі, бідних, сильних і слабих; і так до них усіх сказав: »Отці, браття й сини! Ось я вже відходжу з цього світа суетного й іду до свого Творця. Я грішив більше, чим хтонебудь інший, та ви, отці й браття, простіть і вибачте мені!« І так він плакав

⁹⁰⁾ збори: єпископські капітули (?).

три дні⁹¹⁾ перед усіми зборами й перед усіми людьми. Він велів роздати своє майно монастирям і вбогим — роздавали його в цілім Галичі через три дні й іще не могли (всього призначеного) роздати. І ще він казав своїм мужам: »Ось я своєю слабою головою держав усю Галицьку Землю; тепер своє місце переказую Олегові, своєму меншому синові, а Володимирові даю Перемишль«. Так упорядкував їх (справи) і привів Володимира до хреста, а таксамо й галицьких мужів, на те, що він не буде наставати на братів Галич. Бо Олег був син Настаськи й він (Ярослав) любив його, а Володимир не слухав його й тому не дав йому (Ярослав) Галича. Але після смерти Ярослава настали великі заворушення в Галицькій Землі: галицькі мужі переступили хрестне цілування, змовилися з Володимиром і вигнали Олега з Галича. Звідти втік Олег до Вручого до Рюрика, а Володимир сів у Галичі на столі свого діда й батька.

13. КНЯЖЕННЯ ВОЛОДИМИРА В ГАЛИЧІ

В році 6696. (= 1188.). Володимир княжив у Галицькій Землі. Але він любив багато пити⁹²⁾, а зате не хотів радитися (в державних справах) зі своїми мужами. Він узяв у попа жінку собі за жінку й мав із нею двох синів. А Роман володимирський сватався з ним і дав свою дочку за його старішого сина. Та Роман довідався, що галицькі мужі недобре живуть зі своїм князем через його насильства, бо де подобалася йому чиясь жінка чи дочка, забирав її насилу. Роман отже без страху післяв послів до галицьких мужів, підбиваючи їх проти свого князя, щоб його вигнали з його батьківщини, а самого (Романа) прийми-

⁹¹⁾ плавав три дні: знати перо монаха, що прикрашував це.

⁹²⁾ любив багато пити: це сторонниче представлення ки. Володимира не цілком відповідає історичній правді.

ли на княження. Галицькі мужі прийняли Романову раду, зібрали свої полки⁹³), скріпили свій заговор хрестом⁹⁴) і повстали проти свого князя. Вони не сміли його піймати ні вбити, бо не всі були втягнені в заговор, — боялися Володимирових приятелів. Отже після наради вони післали до свого князя (з такою заявою): «Княже! Ми проти тебе не повстали, але не хочемо кланятися попаді й хочемо її вбити; ти ж яку й де хочеш (жінку), таку візьмемо за тебе». Це ж вони сказали так, бо знали, що він не видасть попаді, але шукали приключки, щоб його вигнати й так йому загрозили. Та він налякався, забрав багато золота й срібла й дружину, взяв свою жінку й обох синів і поїхав до Угрів до короля⁹⁵). А галичани відібрали від Володимира Федору Романівну й післали по Романа.

Тоді Роман дав братові своєму Всеволодові Володимир відтепер (на власність) і хрест йому цілував, «що, мовляв, мені не треба вже Володимира» — й поїхав Роман до Галича й засів тут княжити. Тимчасом Володимир прибув до короля, а король узяв його й зі всіми полками пішов на Галич. Як це почув Роман, що король уже перейшов Гори⁹⁶), втік, бо не міг йому протиставитися. Він узяв зі собою все надбання Володимирове⁹⁷) й утік із Галича з галичанами до Володимира. Але тут, у Володимирі, замкнувся перед ним його брат Всеволод. Отже (Роман) сам пішов до Ляхів, а жінку з галичанками пустив до Вручого⁹⁸) на Пинськ. Але Роман не дістав у Ляхів помочі, тож пішов до свого бать-

⁹³) зібрали свої полки: кожний знатніший боярин мав своє власне військо.

⁹⁴) свій заговор хрестом: себто присягою на хрест.

⁹⁵) до Угрів до короля: Белі III. (1174—1196).

⁹⁶) Перейшов Гори: Карпати.

⁹⁷) все надбання Володимирове: що Володимир не вів вивести, як утік до Угорщини.

⁹⁸) пустив до Вручого: Вручий належав до його тестя Рюрика.

ка Рюрика⁹⁹) до Білгороду, разом із тими мужами, що були його ввели до Галича¹⁰⁰). Тимчасом король віхав до Галича, та не посадив у ньому Володимира, а віддав усю управу галичанам¹⁰¹). Він посадив свого сина Андрія а Володимира взяв зі собою назад до Угрів, насилу, відібрав (від нього) майню й посадив його до вежі разом із жінкою. Та король поповнив був великий гріх, бо цідував Володимирові хрест; та Бог вирятував його (Володимира) з такої бди. А Роман просився в тестя свого Рюрика на Галич, кажучи йому: »Галичани мене ведуть до себе на княження, тож пусти зі мною свого сина Ростислава«. Рюрик (справді) пустив із ним свого сина Ростислава й воеводу Славна Борисовича. Роман післав наперед військо до Пліснеська, щоб на початок заняли Пліснеськ. Вони (здобули город і) замкнулися, та угри й галичани наїхали їх у Пліснеську, одих полонили, а інші повтікали. Як це почув Роман, пустив свого шурина додому, а сам пішов до ляхів до Казимира¹⁰²), з ляхів він прийшов до Володимира, але брат не пустив його до Володимира. А Роман був приїхав із ляхами на брата з Межком, своїм вуйком¹⁰³), та не вспів нічого. Тоді він пішов до свого батька Рюрика. Рюрик дав йому Торецький¹⁰⁴), а на його брата Всеволода нагрозив. Всеволод налякався Рюрика й уступив своєму братові Володимирі. Роман отже поїхав до Володимира, а Всеволод до Белза.

В році 6697 (= 1189). Прислав король до Святослава, кажучи так: »Брате! Пришли свого сина до мене; що я тобі обіцяв, те виповню, бо я тобі хрест цідував«.

⁹⁹) до свого батька Рюрика: стисліше — тестя.

¹⁰⁰) з мужами... до Галича: себто його прихильниками між боярами галицькими.

¹⁰¹) віддав.. галичанам: себто галицьким боярам.

¹⁰²) до Ляхів до Казимира: зв. Справедливим.

¹⁰³) з Межком, своїм вуйком: тітка Романа була за Казимиром; Мешко — рідний брат Казимира.

¹⁰⁴) Торецький: Торчеськ.

А Святослав, потайки перед Рюриком, дуже був радий, бо думав, що йому дадуть Галич. Він і післяв свого сина Гліба до короля. А Рюрик, як про це довідався, післяв за ним Святослава Володимировича, додавши йому свого мужа, а до Святослава почав посилати послів, кажучи так: «Як ти міг посилати сина свого до короля, а зі мною не порадився? Ти нарушив умову!» І настала між ними велика суперечка, та предобрий Бог не дав радости діяволу і вони погодилися на хрестнім цілуванні. Бо Святослав тим виправдувався: «Брате й свате! Я послав свого сина не на те, щоб на тебе наводити короля, але в своїй справі; та як хочеш іти на Галич, то я з тобою готовий». А митрополит говорив до Святослава й Рюрика: «Ось чужинці забрали¹⁰⁵⁾ вашу батьківщину; добре було б вам потрудитися». Так вони нарадилися й пішли на Галич: Святослав зі своїми синами, а Рюрик зі своїми братами. Та як вони вже були всі разом і радилися в справі галицької волости, Святослав давав Галич Рюрикові, а для себе хотів цілої Руської Землі коло Києва¹⁰⁶⁾; та Рюрик не хотів позбутися своєї батьківщини й не хотів ділитися Галичем. Так вони й не дійшли до згоди й вернулися додому.

Того самого року післяли галицькі мужі до Ростислава, Берладникового сина, і кликали його до Галича на княженця. Як він це почув, то зрадив, і випросився в Давида (бо Давид був прийав його до себе), й поїхав скоро зі Смоленська. Він приїхав до галицької України¹⁰⁷⁾ й заняв два галицькі городи, звідти

¹⁰⁵⁾ чужинці забрали: себто угри.

¹⁰⁶⁾ цілої Руської Землі коло Києва: клясичний вислів, що вказує на первісне значіння назви Русь = Київщина.

¹⁰⁷⁾ приїхав до галицької України: тут і ще в другім місці цього літопису, п. р. 1167, знаходимо вперше це слово «Україна», що згодом стало нашою національною назвою. Тут бачимо його первісне значіння — пограниччя; в такім значінні воно виступає кілька разів у Волинськім літописі. Під 1187. роком

йшов до Галича за їх порадою. Але галицькі мужі не були всі одної думки; котрих сини й брати в короля, ті сильно держалися королевича. В той час король при-
слав багато угорських полків синові на поміч, бо бо-
явся руських князів. А як королевич і угорські во-
єводи почули, що Ростислав іде до Галича на запро-
шення галицьких мужів, тоді королевич перестав їм ві-
рити й почав їх водити до хреста. Невинні цілували не
знаючи (про що йде), а винні тому, що боялися угрів.
А Ростислав прийшов до галицьких полків із нечислен-
ною дружиною, бо не знав їх облуди; він думав, що як
вони йому обіцялися, то тепер, як побачуть його вій-
сько, то відступлять від королевича. З його військом
також було приїхало декілька галицьких мужів. Як вони
побачили облуду своєї братії, підвели його до свого
(галицького) війська й відступили від нього. Тоді ска-
зала йому його дружина: «Княже! Бачиш їх облуду,
тож їдь геть». А він сказав: «Ви знаєте, браття, на
що вони мені цілували хрест; якщо вони тепер важуть
на моє життя, то хай їх Бог судить за той хрест, що
мені цілували; та я не хочу блукати в чужій землі,
але хочу свою голову зложити в своїй батьківщині».
Це він сказав своїй дружині й кинувся на галицьке вій-
сько. Та галицьке військо й угри окружили його, ски-
нули списами з коня й ухопивши його тяжко раненого,
ледви живого, понесли до Галича. Тоді галичани завору-
шилися, хотіли його відібрати в угрів і взяти собі на
княження. Як це побачили угри, приложили смертне зіл-
ля до (його) ран і з того він умер. Його поховали
в монастирській церкві святого Івана й він прилучився
до своїх дідів і своїх батьків. Та угри пізнавши галицьку
облуду, що галичани шукають собі руського князя, по-

говорить про Україну в значинні південної Київщини й Перея-
славщини. Звідти пізніше поширилася назва Україна на цілу
Придніпрянщину (за Гетьманщини XVII. ст.), а згодом і на
цілу нашу національну територію.

чали в усім допускатися насильств. Вони почали відбирати від галицьких мужів їх жінки й дочки на постелі до себе, в церквах почали ставити коні, а так само по хатах, і багато іншого насильства чинили. А галичани почали дуже жалувати й каютися, що прогнали свого князя.

(Під р. 6698=1190). Того ж року втік Володимир Ярославич із Угрів із камяної вежі, бо тут держав його король із попадею й обома синами. Йому поставили були на вежі шатро; а він порівав шатро, сплів собі вужисько й спустився звідти додолу. Між сторожами він мав двох приятелів, котрі й довели його до Німецької Землі, до німецького царя. А як цар довідався, що це сестрінок великого князя Всеволода¹⁰⁸) суздальського, прийняв його з любовію й великою честю. Він додав йому свого мужа й післав його до Ляхів до Казимира, з наказом добути Галич по своїй волі¹⁰⁹): бо він обіцяв дати цареві по 2000 гривен срібла річно. Казимир отже додав йому свого мужа Миколая й післав його до Галича. А галицькі мужі стрінули його з великою радістю — свого князя й дідича¹¹⁰), а королевича прогнали зі своєї землі. Володимир отже засів на столі свого діда й свого батька на Спасів день¹¹¹). Він післав послів до свого вуйка Всеволода до Суздаля і просив його: »Батьку й пане! Запевни мені панування в Галичі, а я буду божий і твій із усім Галичем і все буду тобі послушний«. А Всеволод суздальський прислав послів до всіх князів і до короля в Ляхи й водив їх до хреста, щоб ніколи не хотіли відбирати Галича в його сестрінка. А Володимир сів твердо в Галичі й від того часу ніхто не наставляв на нього.

¹⁰⁸) сестрінок.. Всеволода: видно, що це писав приклонник Всеволода.

¹⁰⁹) добути Галич по своїй волі: не цілком ясний вислів.

¹¹⁰) князя й дідича: дідичного князя.

¹¹¹) на Спасів день: 6. серпня (Преображення).

14. КОРОТКА ЗАПИСКА

(Під р. 6703=1195). Того самого року помер князь Всеволод, син Мстиславів, прийнявши монаший чин; і так спрятали його тіло й відпровадили його до гробу: володимирський єпископ, усі ігумени й священники й поховали в церкві святої Богородиці. (Діялося це) в місяці квітні.

15. ІНТРИГА ВСЕВОЛОДА СУЗДАЛЬСЬКОГО

(Під р. 6703=1195). Того самого року прислав суздальський князь Всеволод своїх послів до свого свата Рюрика, кажучи йому так: »Ви назвали мене найстаршим у вашім, Володимировім, роді; але ось ти сів у Києві, а мені не дав наділу в Руській Землі¹¹²), лише роздав іншим із-поміж молодших братів своїх. А що я не маю в ній наділу, то тримай собі Київ і Руську Область, та кому ти дав у ній частину, тож із тим її хорони й стережи. Як ти там її з ним удержиш, то ще побачимо, а (як ні, то) мені не треба (там наділу)«. Як це почув Рюрик від Всеволодових послів (то зрозумів), що на нього жалується за волюсть, бо то він дав був кращу волюсть своїому зятеві Романові Мстиславовичові. Отже Рюрик почав радитися зі своїми мужами, якби то (зробити, щоб) дати Всеволодові ту волюсть, що її просив у нього Всеволод; а Всеволод просив у нього Торецького, Треполя, Корсуня, Богуславля й Канева. Ці городи дав був Рюрик своєму зятеві Романові й цілував хрест, що не відбере їх у нього для нікого. Рюрик отже хотів додержати хрестного цілування й не хотів дати Романової волости, але сильно її обстоював — а йому (Всеволодові) дав іншу волюсть. Та він відкидав її, а домагався Романової, бо він тієї просив. Так настали між ними

¹¹²) з наділу в Руській Землі: знову Руська Земля в значенні Київщини.

великі суперечки й хотіли між собою вести війну. Тоді Рюрик покликав митрополита Никифора й розказав йому про хрестне цілування Романові за волость і що за те має бути війна зі Всеволодом. А Митрополит сказав Рюрикові: «Ми поставлені, княже, Богом у Руській Землі¹¹³⁾ на те, щоби здержувати вас перед розливом крові. Та що тепер мала б пролитися християнська кров у Руській Землі, за те, що ти дав волость молодшому з образу старшого й іще й хрест йому цілував, то я здіймаю з тебе хрестне цілування¹¹⁴⁾ й беру (відповідь за це перед Богом) на себе. Ти ж, княже, послухай мене, візьми волость у свого зятя й дай старшому, а Романові дай другу на це місце». Тоді Рюрик післав до Романа послів, щоби йому переказали: «Що, мовляв, Всеволод просить твоєї волости й жалується на мене через тебе». А Роман післав до Рюрика і сказав: «Чи ж мав би ти, батьку, через мене не жити зі своїм сватом і не погодитися? Мені ж даш на те місце іншу волость, або даш мені за неї кунами, кілька вона там була варта». Тоді Рюрик порадився зі своїми братами й зі своїми мужами й післав до Всеволода своїх мужів, кажучи йому: «Ти, брате, жалувався на мене за волость; ось маєш волость, котрої ти просив». І дав Рюрик Всеволодові 5 городів: Торецький, Корсунь, Богуславль, Треполь і Канів; так вони (погодилися й) скріпили (угоду) чесним хрестом на все. А Всеволод дав Торецький своєму зятеві Ростиславові Рюриковичеві, а до інших городів післав своїх посадників.

Як Роман почув, що Всеволод узяв його волость у Рюрика, а Торецький дав знову його шуринові, почав посилати до свого батька й жалуватися в справі волости. Він думав, що вони змовилися зі Всеволодом і він (Рюрик) відібрав (у Романа) волость для свого сина; тому

¹¹³⁾ у Руській Землі: митрополит уживає назви в ширшій значенні.

¹¹⁴⁾ здіймаю... хрестне цілування: диспенза від присяги.

почав обвиняти свого тестя й випомінати йому хрестне цілування. А Рюрик сказав йому: »Я перед усіми дав тобі отсю волость. Але що Всеволод наслав на мене й жалувався через тебе, то я тобі переказав усі його слова. Тоді ти мені відступив її добровільно й ми (зі Всеволодом) могли її дати, кому хотіли. А без Всеволода нам не можна бути, бо ми признали його за старшого в Володимировім роді. Ти ж мені так як рідний син, то я тобі дам другу рівновартну волость«. Та Роман відкинув ту волость, не приймив оправдання свого тестя й не хотів бути з ним у згоді. Він почав радитися зі своїми мужами й посилати до Ольговичів до Чернигова, до Ярослава і Всеволода, цілував із ними хрест і намовляв їх іти на свого тестя на Київ. Як це почув Рюрик, що Роман відступив до Ольговичів і хоче бачити як найстаршого Ярослава¹¹⁵), почав думати зі своєю братією й зі своїми мужами й післав до Всеволода сказати йому, що Роман послав до Ольговичів і наводить їх на Київ і на весь Володимирів рід¹¹⁶). »А ти, брате, найстарший ізпоміж нас у Володимировім роді, тож думай-гадай про Руську Землю і про нашу честь та свою«. До зятя ж свого Романа післав своїх мужів і кицув перед нього хрестні грамоти.

А Роман налякався (рішучого кроку) свого тестя, що викинув йому хрестні грамоти й поїхав до Ляхів, до Казимировичів¹¹⁷), щоби придбати собі поміч. Та Казимировичі сказали йому: »Ми радо помогли б тобі, але нас зобиджає наш стрий Межко, хоче в нас відібрати волости. Залагодь наперед нашу справу, щоби ми всі ляхи не були розрізнені, але були всі в згоді; тоді ми всі поможемо тобі й пімстимо твою обиду«. Романові подобався їх плян. Він послухав їх і поїхав на Межка з його братанками Казимировичами. Він нарадився зі

¹¹⁵) як найстаршого Ярослава: очевидно на київськiм столі.

¹¹⁶) на весь Володимирів рід: себто потомків Володимира Мономаха; Ольговичі до них не належали.

¹¹⁷) до Казимировичів: Лестька й Конрада.

своїми мужами й вирішив таке: »Я цих покорю; а як мені Бог на них допоможе, тоді зберу їх усіх разом і сповню з ними мою честь і свої бажання«. Так він постановив і поїхав проти Межка битися. Межко приєднав до нього послів і не хотів із ним битися, але велів Романові, щоби погодив його з його братами. Та Роман не послухав їх, ані своїх мужів, лише почав із ним битву. Так зударилися ляхи з руссю, але ляхи побили русь; Межко отже побідив Романа. Побили тоді (Межкові вояки) багато руси в його (Романовім) війську, але й багато своїх, ляхів¹¹⁸); сам (Роман) утік до Казимировичів до городу, а звідти взяла його дружина його й занесли до Володимира. Звідси він послав свого посла до Рюрика, свого тестя, з поклоном і просьбою, і признався до цілої своєї провини. Він послав також до митрополита Никифора, щоби той просив за нього і кланявся (Рюрикові) за всю його (Романову) провину, щоби той його прийняв до себе й вибачив йому. І митрополит київський Никифор просив Рюрика в Романовім імені. А Рюрик послухав митрополита й вибачив йому (Романові), бо не хотів бачити проливу крові. Він нарадився зі своїми мужами і сказав їм: »Як уже перепрошує мене й кається за всю свою провину, то я прийму його, приведу до хреста й дам йому наділок. Якщо він устоїть у тім, буде мене на правду вважати за батька й хотіти для мене добра, то я буду його вважати за сина, так як давніше, й буду йому добра бажати«. Це все він обміркував зі своїми мужами й послав до нього свого посла, щоби йому переказав: »Не гніваюся на тебе«. Він водив його (Романа) до хреста, що буде йому в усім послушним, і дав йому Полонний і півтортака корсунського¹¹⁹).

¹¹⁸) багато своїх, ляхів: із війська Казимировичів.

¹¹⁹) півтортака корсунського: значення цього слова неясне; про Корсунь у Київщині знаємо замало, щоби можна поставити якийсь певніший здогад.

¹²⁰) буде вважати на нього: на його (Рюрикову) волю.

¹²¹) вятицькі городи: в північній Чернігівщині.

16. ВІЙНА РОМАНА З РЮРИКОМ

(Під р. 6704=1196). Тієї ж осени Роман Мстиславович, зять Рюриків, післав своїх людей воювати волость Рюрикову й Давидову, помагаючи Ольговичам. Він із ними на те хрест цілував, потайки перед своїм тестем; а своєму тестеві Рюрикові ще перед тим цілував хрест, що він покине Ольговичів, буде йому послušним і буде вважати на нього¹²⁰). Бо Рюрик був перестав на нього гніватися, на просьбу київського митрополита Никифора, й дав йому (ще) Полонний, — повірив йому був на хрестне цілування. А Роман післав своїх людей до Полонного й велів їм звідти ізидити й воювати. Як це почув Рюрик, що вони їхали з Полонного й воювали волость його брата Давида й сина Ростислава, хотів за те йти (війною) на свого зятя, а братанка свого Мстислава післав до Галича до Володимира, кажучи йому: »Мій зять нарушив умову й воював мою волость, отже ви, брате, з моїм братанком воюйте тепер його волость. Я було сам хотів йти до Володимира (Волинського), але дістав вістку, що мій сват Всеволод сів на коня, щоби, згідно з обіцянкою, помогти мені на Ольговичів і стати коло Чернигова. Доносять мені, що він уже злучився з моїм братом Давидом і палить їх (Ольговичів) волость, і що вже вятицькі городи¹²¹) заняли й попалили. Та я сиджу наготові й жду від них певної вістки«. Тоді Володимир із Мстиславом поїхали, повоювали й попалили Романову волость коло Перемиля, а з другого боку Ростислав Рюрикович із чорними клубуками поїхали й повоювали тай попалили Романову волость коло Каменця. Так вони набрали полонених і худоби, відімстилися й поїхали додому.

Тієї ж зими ходив Роман Мстиславович на ятвягів мститися, бо вони воювали його волость. Роман війшов у їх землю, та вони не могли протиставитися його силі й утекли до своїх твердинь. А Роман попалив їх волость і відімстившись, вернувся додому.

31 «СУЗДАЛЬСЬКОГО ЛІТОПISУ»

(Подаємо з цього літопису заховані там вістки про кн. Романа Мстиславовича, котрі не заховалися в ніякім українськiм літописі. Київський літопис кінчився на оповіданнях про західні землі на р. 1196-ім, а Волинський починається щойно 1205. р.).

(Під р. 6710=1202). Того самого року повстав Рюрик на Романа. Він привів до себе до Києва Ольговичів і хотів іти на Романа до Галича; та Роман випередив (його), зібрав військо галицьке й володимирське і віхав у Руську Землю. Тоді Володимировичі¹⁾ покинули Рюрика й поїхали до Романа, а й чорні кльбуки зібралися всі й поїхали до Романа. А Роман скоро віхав із усім військом до Києва. Кияни втворили йому ворота на Подолі²⁾. (Роман) післав послів на Гору до Рюрика й Ольговичів і водив Рюрика й Ольговичів до хреста, а й сам їм цілував (хрест). Він пустив Рюрика у Вручий, а Ольговичів за Дніпро до Чернигова. Так отже великий князь Всеволод³⁾ і Роман посадили Інгвара Ярославовича в Києві.

Тієї ж зими ходив князь Роман на половців, узяв половецькі вежі й привів багато полонених. Він відібрав також від них дуже багато христіян⁴⁾; настала (тоді) велика радість у цілій Руській Землі.

В році 6711 (=1203), місяця січня у 2-ий день, на памяти святого Сильвестра Папи римського, заняли Київ Рюрик, Ольговичі й уся Половецька Земля. І сталося велике лихо в Руській Землі, такого лиха не було над Києвом від хрещення; були напасти й заняття, але такого як тепер сталося, ще не було: бо заняли й попалили не лише Поділ, але й Гору заняли, й митрополичу

¹⁾ Володимировичі: князі, кривяки Рюрика.

²⁾ ворота на Подолі: Поділ і Гора — частини Києва.

³⁾ великий князь Всеволод: знов пізнати руку звеличняка Всеволода.

⁴⁾ відібрав... христіян; полонених, невільників.

церкву св. Софії розграбили, так само церкву Десятинну святої Богородиці й усі монастирі. Обдерли ікони, деякі такі позабирали, також і чесні хрести й святі посудини, книги, одежі давніх блаженних князів, що повішали були на память по собі в святих церквах, — це все заграбили. Це все сталося за наші гріхи. А ще й черців старих і черниці повбивали, і старих священників, а так само сліпих, хромих, сухих і прокажених — і тих усіх порубали. А що було молодих черців і черниць, священників і попадів, чи (світських) киян, їх дочок і сїнів, то їх усіх чужинці повели⁵⁾ до себе до возів. Тоді ввіймала дружина Ростислава Ярославовича також і Мстислава Володимировича; його повів Ростислав до себе до Сновська.

При кінці того самого року, 16 лютого, приходив Роман до Вручого на Рюрика, щоби його відтягнути від Ольговичів і половців. Тоді Рюрик цілував (хрест) великому князеві Всеволодові й його синам: Костантиніві Всеволодовичеві й його братам. А Роман сказав до Рюрика: «Ти вже цілував хрест, тож пішли свого мужа до свого свата, а я також пішлю свого мужа до (мого) батька й пана, великого князя Всеволода: ти проси й я проситиму, щоби тобі знову дав Київ». І справді, боголюбний і милосердний князь Всеволод не згадав про зло, що його Рюрик зробив у Руській Землі, але дав йому назад Київ.

В році 6712 (=1204). Роман прислав свого мужа до великого князя Всеволода і просив за Ольговичами, щоби їх прийняв у мир і привів до хреста. А великий князь Всеволод післав свого мужа Михайла Борисовича й водив Ольговичів до хреста. Ольговичі ж післали своїх мужів і вудили великого князя Всеволода до хреста (в Суздалі), а Романа в Русі. Так настав мир.

В році 6713 (=1205). Ходили руські князі на половців: Рюрик київський, Ярослав переяславський, син

⁵⁾ чужинці повели: половці, що були в союзі з Рюриком.

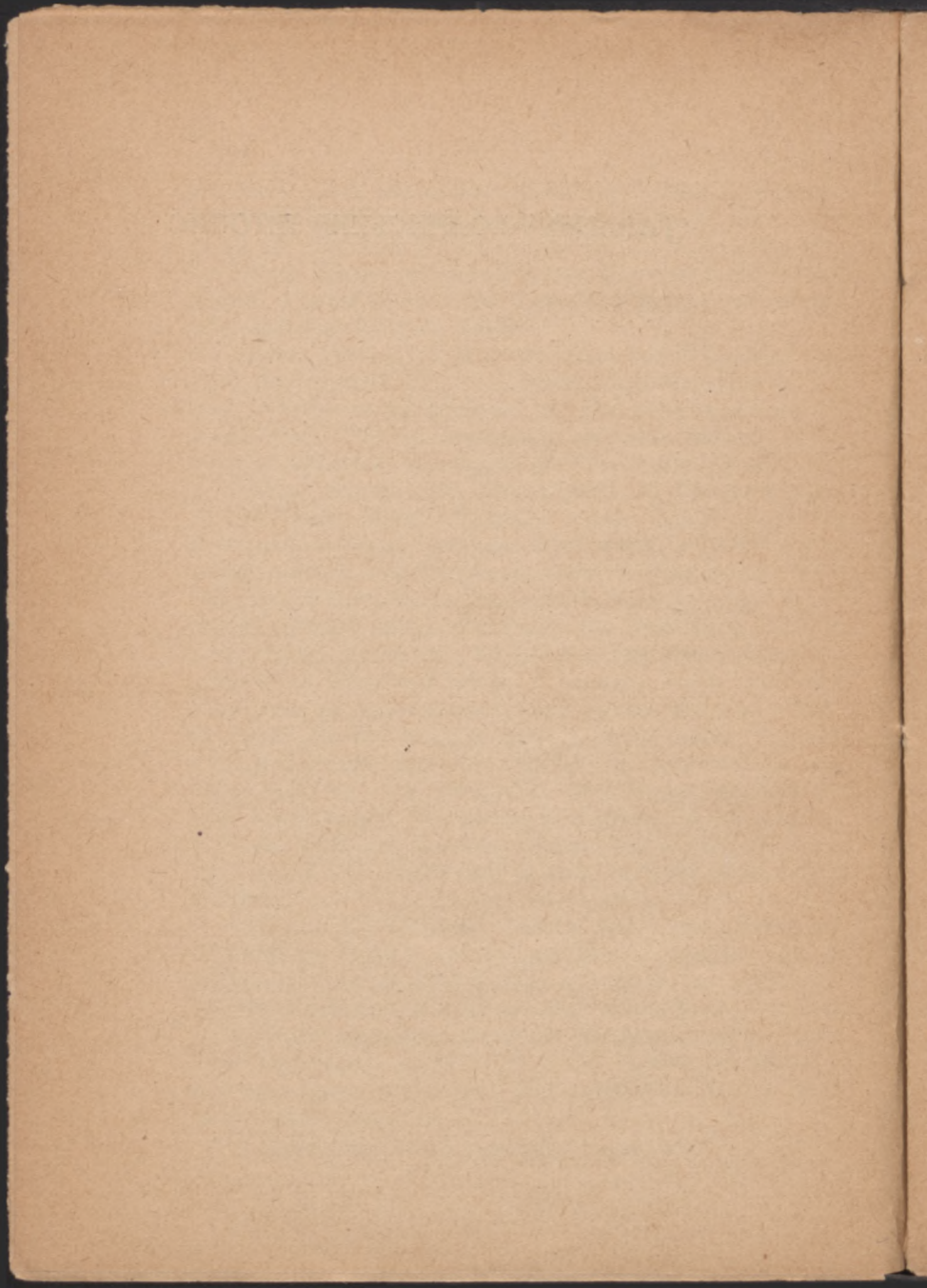
великого князя Всеволода, галицький Роман Мстиславович і інші князі. А тоді була зима й половцям було дуже тяжко; це Бог післав на них таку кару. Руські князі взяли (тоді) багато полону, займили їх стада й вернулися (додому з великим полоном. І настала велика радість для всіх християн Руської Землі.

Лише диявол, що не хоче добра християнському родові, був сумний. (Та) до Треполя приїхали Рюрик, Роман, а й Ростислав приїхав, що був у свого шуринна в Переяславі. Тут вони переговорювали про волости (й хотіли їх поділити відповідно до того), хто як потерпів за Руську Землю. Але диявол довів до великого замішання. Роман піймав Рюрика, післав (його) до Києва й постриг у черці, так само його жінку й дочку (свою жінку), що її був відправив. Сина ж Рюрикового (Ростислава) й його брата Володимира взяв зі собою. Як це почув великий князь Всеволод, що сталося в Руській Землі, дуже засумував; бо кожний християнин тішиться добром, а журиться злом; а великий князь Всеволод зажурився за долю свого свата Рюрика, свого зятя й його дітей. Та Бог вложив йому в серце (думку) пожуритися Руською Землею. Він міг за те мститися, але через християн (що потерпіли б) відсунув це. Він післав своїх мужів до Романа до Галича (в цій справі) й Роман послушав великого князя: він пустив його зятя⁶⁾ й той став київським князем, а брата його також пустив.

(Під р. 6714=1206). Того ж року пішов Роман галицький на ляхів і зайняв два лядські городи. Але як дійшов до ріки Висли, відїхав сам із малою дружиною від свого війська, а ляхи наїхали, вбили його й побили коло нього дружину. Галичани приїхали, взяли свого князя мертвого, понесли його до Галича й поховали в церкві святої Богородиці. Тоді галичани цілували хрест його синові Данилові.

⁶⁾ пустив його зятя: Ростислава Рюриковича.

ГАЛИЦЬКО-ВОЛИНСЬКИЙ ЛІТОПИС

Після смерти великого князя Романа, пам'ятного самодержця усієї Руси, що побідив поганські народи, а сам мудрістю ума заховував божі заповіді: бо він кинувся був на поган так як лев, а був сердитий як рись, нищив їх як крокодил, переходив їх землю як орел, а був хоробрий як тур. Він ревнував своєму дідові Мономахові¹⁾, що погубив поганих ізмалтян²⁾, себто половців; бо він прогнав був Отрока до Обезів, за Залізни Ворюта, Сирчан же остав над Доном і живився рибою. Тоді Володимир Мономах пив золотим шоломом (воду з) Дону, зайнявши всю їх землю і прогнавши проклятих агарян. А після смерти Володимира лишився в Сирчана один кобзар, на імя Орь. Він (Сирчан) післав його до Обезів із такими словами: »Володимир помер; вертай же, брате, ходи до своєї землі; кажи йому (отсі) мої слова, співай йому пісні половецькі; та як (таки) не схоче (вертатися), то дай йому понюхати зілля, зване євшан«³⁾. А як той не хотів вертатися, ані (навіть) слухати, дав йому понюхати зілля. Як той (лише) понюхав, заплакав і сказав: »Краще мені в своїй землі кістьми лягти, ніж у чужій бути славним«, і вернувся до своєї землі. Від нього родився Кончак, що зруйнував Посулля, ходячи пішки з кітлом на плечах. — Отже цьому ревнував князь Роман і старався погубити чужинців. Тоді поц-стало велике замішання в Руській Землі⁴⁾. По ньому остало двох синів, один чотирілітній, а другий дво-літній.

А Рюрик зібрав половців і багато руси й пішов на Галич. Він покинув монаший чин, прий-
нятий зі страху перед Романом. Він прийшов ві-

¹⁾ своєму дідові Мономахові: дід у значінні родоначальника.

²⁾ поганих ізмалтян: біблійна назва на означення поган, як нижче: агаряни.

³⁾ зілля, зване євшан: половецька назва полину, або чорнобилю

⁴⁾ в Руській Землі: в Україні, бо тут подумана Київщина, Чернігівщина, Галичина й Волинь.

шою на Галич, але галицькі й володимирські бояри стрінули його коло Микулина, над рікою Серетом. Вони билися цілий день за ріку Серет; багато було ранених. Та врешті (галичани) не видержали й вернулися до Галича. Рюрик прийшов до Галича та не скористав нічого, бо (незабаром) після Романової смерті король умовився зі своєю ятрівкою⁵⁾ в Сянюці: він прийняв Данила як свого милого сина й оставив у нього (в Галичі) залог, Мокія великого сліпоогого, Корочюна, Волпта й його сина Витомира, Благиню й багато інших угрів. Тоді двоє половецьких князів, Котяня Сутоевича й Сомогура, напали піших, бо під ними були побиті коней, і мало їх не взяли в полон. Отже Рюрик вернувся до Києва.

Незабаром після того привели (до Галича) Кормильчичів⁶⁾, що їх був вигнав великий князь Роман за виславлювання Ігоревичів⁷⁾. Галицькі бояри послушали їх ради, послали по них (Ігоревичів) і посадили 1206 | в Галичі Володимира, Романа у Звенигороді. А княгиня Романова⁸⁾ взяла свої діти й утікла до Володимира (Волинського). Та Володимир хотів цілком вигубити Романів рід, а в тому йому помагали безбожні галичани. За радою галицьких бояр послав Володимир до володимирців із намовою попа, щоб їм сказав: »Не встоїть ваше місто, якщо мені не видасте Романовичів і не приймете мого брата на княження до Володимира«. Володимирці хотіли вбити посла, але Мстибог, Моначок і Микифор сказали: »Не пристоїть нам убивати посла«; бо вони мали облуду в своїм серці, хотіли зрадити свій город. Так вони врятували попа. На дру-

⁵⁾ зі своєю ятрівкою: себто братовою; та про ближче споріднення короля угорського (Андрія II, 1205—1235) з нашою княгинею не знаємо нічого певного.

⁶⁾ Кормильчичів: рід (боярський), потомки княжого кормильця.

⁷⁾ виславлювання Ігоревичів: чернигівських, споріднених у жіночій лінії з галицькими Ростиславовичами.

⁸⁾ княгиня Романова: друга жінка кн. Романа, мати Данила й Василька, незнаного походження й імені.

гній день про це довідалася княгиня. Вона порадилася з Мирославом і з дядьком⁹⁾ і вночі втікла до ляхів. Дядько ж узяв перед себе Данила й вийшов із города, а Василька взяв під Юрій із кормилицею¹⁰⁾ й відісталися з города дірою в укріпленнях. Та вони не знали, кудю тикати, бо Роман був убитий у ляхах, а Лєстько не заключив мира. Та Бог поміг, Лєстько не памятав ворожнечі, але з великою честю прийняв свою ятрівку¹¹⁾ й дітей, пожалував їх і сказав: «Це діявол посіяв був між нами ту ворожнечу»; бо то Володислав інтригував між ними, завидуючи їх згоди.

В тих роках Лєстько післав Данила до Угрів, а з ним свого посла Вячеслава Лисого, кажучи | 1207 королеві: «Я не памятаю боротьби з Романом, бо він був твоїм другом. Ви ж присягали собі, що як його рід лишиться на випадок його смерті, то ти будеш із ним у згоді. Тепер на них прийшло вигнання; ходімо ж, відберім і віддаймо їм їх батьківщину». Король вислухав цих слів і жалував, що таке (лихо) сталося. Він юставив Данила в себе, а Лєстько княгиню й Василька в себе. А Володимир (Ігоревич) післав великі дари королеві¹²⁾ й Лєстькові.

Як минув уже довший час, настали суї. | 1208 перечки між братами — Володимиром і Романом (Ігоревичами). Роман поїхав до Угрів, узяв угрів і бився з братом, побідив його й зайняв Галич, а Володимир утік до Путивля.

В тім самім часі зрушив Олександр¹³⁾ Лєстька й Кондрата. Ляхи прийшли до Володимира, а володимирці відчинили їм ворота, кажучи: «Це браток Ро-

⁹⁾ з дядьком: піступ княжий.

¹⁰⁾ із кормилицею: мамкою.

¹¹⁾ прийняв свою ятрівку: про споріднення її з Лєстьком не знаємо нічого.

¹²⁾ післав великі дари королеві: щоби не виступав ув обороні Данила.

¹³⁾ зрушив Олександр: Всеволодович, братанок Романа, князь белзький.

манів». Та ляхи кинулися грабити цілий город. Олександр просив Лєстька, щоби рятував бодай решту города й церкву святої Богородиці. У цій церкві були сильні двері й (ляхи грабівники) не могли їх прорубати, поки пригнав Лєстько й Кондрат і побили тих своїх ляхів; так урятувалася церква й решта людей (перед грабунком). Володимирці жалувалися, що повірили їх присязі; якби з ними (ляхами) не було їх кривняка Олександра, то не перейшли б були (ляхи) й Буга. Святослава ж піймали¹⁴⁾ й повели до Ляхів, а Олександр сів у Володимирі. Тоді ж піймали й Володимира пинського, бо з ляхами був Ингвар і Мстислав. Поэтому в Володимирі сів Ингвар. В нього Лєстько взяв дочку й відправив її, а сам пішов до Орельська.

(1209?) | Приїхали берестяни до Лєстька й просили Романової й дитяти¹⁵⁾, а (княжичі оба ще) були малі; він дав їм, щоби ними володів. А вони з великою радістю прийняли його, так якби виділи великого Романа живого. Після того Олександр жив у Белзі, а Ингвар у Володимирі. Та бояри не любили Ингвара й Белз узяв Олександр, порадившись з Лєтьком. Княгиня ж Романова післала посла Мирослава до Лєтька, кажучи: »Він (Олександр) держить усю нашу землю-батьківщину, а мій син (сидить) лише в Бересті«. (Тоді) Олександр узяв Угровеськ, Верещин, Столпя й Ко-
(1210?) | мів, а Василькові дав Белз.

У тих самих роках, як Олександр сидів у Володимирі, а його брат Всеволод у Червені, воювали литва й ятвяги. Вони воювали Турійськ і околиці Комова аж до Червена, були вже коло червенських воріт, а залога була в Уханях. Тоді вбили Матвія, Любового зятя, й Доброгостя, що виїхали були на сторожу; тоді була

¹⁴⁾ Святослава піймали: третій Ігоревич, що засів у Володимирі зараз після волі Романової, але наш літопис ту подробицю опустив.

¹⁵⁾ Романової й дитяти: Василька, бо Данило був ув Угорщині в Авдрія.

біда в володимирській землі від наїздів литовських і ятвязьких. Та ми повернемося до попереднього оповідання — що діялося в Галичі.

Король Андрій побачив галицьке беззаконня й замішання й післав Бенедикта з військом. Вони | 1210 піймали Романа, як мився в бані, й відвезли до Угрів. А був тоді в Галичі дуже мудрий книжник¹⁶⁾ Тимофій, родом із города Києва. Він сказав притчею¹⁷⁾ слово про цього насильника Бенедикта, що в останні часи антихрист назветься трьома іменами¹⁸⁾. Тимотей утік перед ним, бо (Бенедикт) допускався насильств над боярами й горожанами, жив у розпусті, насилував жінок, черниць і попадів; це справді був антихрист через свої плюгаві вчинки. Отже галичани покликали Мстислава на Бенедикта. Він прийшов до Галича, але не вспів нічого. Тоді Ілля Щепанювич впровадив його на Галичину могилу, вишкірився і сказав до нього: «Княже! Ти вже посидів на Галичині могилі, то так, якби вже й княжив у Галичі», бо вони посмішувалися з нього. (Мстислав) вернувся до Пересопниці. А ми пізніше розкажемо про Галичину могилу й про Галич, який його початок¹⁹⁾.

Тимчасом Роман утік із Угрів. А галичани післали до його брата Володимира, кажучи: «Ми провинилися перед вами; вирятуй нас від цього на- | 1211 сільника Бенедикта». Отже вони (Ігоревичі) прийшли війною, а Бенедикт утік до Угрів. Тоді Володимир сів у Галичі, а Роман у Звенигороді, Святослав же в Перемишлі; синові своему Ізяславові дав (Володимир) Теребовлю, а (другого) свого сина післав до Угрів до короля з дарами²⁰⁾.

¹⁶⁾ мудрий книжник: учений у книгах.

¹⁷⁾ сказав притчею: себто не впрост.

¹⁸⁾ називається трьома іменами: неясна фраза.

¹⁹⁾ про Галич, який його початок: на жаль, автор обідянки не сповнив.

²⁰⁾ до короля з дарами: щоби не гнівався за прогнання Бенедикта.

Данило тимчасом перебував ув Уграх. Король Андрий, бояри угорські й уся земля хотіли дати дочку свою²¹⁾ за князя Данила, хоч вони обоє ще були в діто-
 21. VI. | чім віці, бо він не мав сина. В тих роках
 1208 | убито царя Филипа римського, за намовою королевого брата²²⁾. Він просив сестру, щоби йому знайшла помічника, та вона не могла ніяк допомогти своєму братові й видала свою дочку за Людовика Лонокрабовича, бо це був сильний муж і помічник її брата. Її тепер називають святою, на імя Альжбіта, а попередне її імя було Кинека; вона багато послужила Богові по своєму мужеві й (тому) її називають святою. Та ми вернемося до первісного оповідання, що його були почали.

Ігоревичі зробили раду в справі галицьких боярів, щоби їх повбивати і при нагоді їх повбивали. Вби-
 1211 | ли тоді Юрія Витановича²³⁾, (Іллю Щепановича й багато інших великих боярів, разом усіх убито 500), а інші розбіглися. А Володислав Кормильчич утік до Угрів, так само Судислав і Филип. Вони найшли в Угорській Землі Данила ще в діточім віці і просили короля: »Дай нам галицького отчича²⁴⁾ Данила, щоби з ним добули його (Галич) від Ігоревичів«. А король дуже радо післав своє військо в великій силі й великого дворського Пота, поручивши йому зверхність над усім військом. А ось імена тих воевод, що були з ним: перший Петро Турович, другий Бенко, третій Мика Бородатий, четвертий Лотохарот, пятый Моклян, шостий Табрець, сьомий Мароцел і багато інших, що їх не можливо списати. Вони зібралися всі й наперед пішли на город Перемишль. Як вони прийшли до города, Володислав сказав до них (бояр): »Браття! Чого ви зажурилися? Хіба отсі (Ігоревичі) не побили ваших батьків і братів, а інші не розграбили вашого майна, дочок

²¹⁾ дати дочку свою: королеву, на імя Єлисавету, про котру дальше оповідається дуже поплутано. Померла 1231. р.

²²⁾ королевого брата: Іпат. мас: королевої.

²³⁾ Іллю Щепановича... 500: додано з Іпат.

²⁴⁾ отчича: стільки, що й дідич.

ваших не видали за ваших рабів, а батьківщини ваші не перейшли в чужі руки? І ви хочете за них свої голови класти?» А вони розжалобилися над тим, що сталося, віддали город, а свого князя Святослава піймали. Звідти рушили (з військом) до Звенигорода. Та звенигородці завзято боролися з ними й не пускали їх до города, ані навіть до острюжних воріт. Так вони почали облогу. Василько ж тоді княжив у Белзі. Отже від нього прийшли великий Вячеслав Товстий, Мирослав, Дамян і Ворутислав, а також багато інших бояр і війська з Белза; від Лестька з Ляхів (прибув) Судислав Бернатович із багатьома поляками²⁵), а з Пересопниці прийшов Мстислав Німий з численним військом, від Володимира (Волинського) Олександр із братом і з великим військом; Ингвар післав свого сина з Луцька, із Дорогобужа й Шумська з великим військом. Але приїхали й половці на поміч Романові, а з ними Ізяслав Володимирович. Угри не встояли в битві й випали зі свого табору. Мика ранив навіть Тобашу і стяв йому голову; тоді угри кинулися чим скорше до ріки Лютої, бо помічні сили лядські й руські ще не були прибули. Це побачили половці, кинулися за ними й видали битву при переправі ріки, так що ледви вдалося після тяжкої битви переправитися помічним військам через ріку Люту. В битві Марцел утік від своєї хоругви й вона попала в руки руським полкам; через те дуже насміхалися з Марцела. Звідти вернулися угри у свої колимаги, себто до табору²⁶). Тоді Роман вийшов із города, щоб шукати помочі в руських князів. Та як він був у Шумську на мості, його зловили Зерньоко й Чюхома й привели до табору до князя Данила, до всіх (інших) князів і до угорських воеводів. Вони післали послів до горожан, кажучи: «Піддайтеся, ваш князь у неволі». Та вони не

²⁵) із багатьома поляками: в ориг.: «поляни».

²⁶) Угри не встояли й т. д. аж до: у свої колимаги, себто до табору: дуже неясне місце в літописі; в перекладі для ясности пороблено переставки й доповнення.

вірили, аж доки про це не розвідали напевно; тоді з великого міста піддалися. Звідти пішли (угри й союзні князі з Данилом) до Галича, але Володимир і його син Ізяслав утікли з Галича. За ними гналися аж до Нізди; Ізяслав бився над рікою Ніздою — в нього відібрали вючних коней; потому вернулися до Галича. Тоді приїхала велика княгиня Романова, щоби побачити свого дорогого сина Данила. Тоді ж володимирські й галицькі бояри, Вячеслав володимирський, Володислав галицький і всі бояри володимирські й галицькі, а й угорські воеводи посадили князя Данила на столі його батька, великого князя, Романа, в церкві святої Богородиці Приснодіви Марії. А й король Андрій не забув про давнішу свою згоду, в якій жив зі своїм братом великим князем Романом, і післяв свої війська й посадив свого сина²⁷⁾ (Данила) в Галичі. Полонених князів: Романа, Святослава й Ростислава хотіли угри вести до короля, та галичани просили їх, що хочуть їх повісити з пімсти. (Галичанам) удалося підкупити угрів великими дарами й вони передали князів на повіщення, в місяці вересні. А Данило княжив у Галичі, хоч був іще такий малий, що й матері своєї був не пізнав²⁸⁾.

Як минув якийсь час, галичани вигнали Данилову матір із Галича. Данило ж не хотів остати без матері своєї й плакав за нею, бо був молодий. Тоді надіхав Олександр, шумавинський тивун, і взяв його (коня) за поводі; але той (Данило) витягнув меч і вдарив його, та покалічив лише під ним коня. Мати взяла від нього з рук меч і просила остати в Галичі. Вона поїхала до Белза, а його лишила в невірних галичан, за порадою Володислава, — бо (бояри) хотіли панувати самі.

²⁷⁾ посадив свого сина: себто прислав полки, щоби забезпечити Галич перед чужим наїздом.

²⁸⁾ матері своєї був не пізнав: він не тому був не пізнав, що був малий (мав ок. 10 літ!), але тому, що від свого раннього дитинства поверх п'ять літ її не бачив (підчас свого побуту в Угорщині).

Король довідався про це й засумував. | 1211/12
 Як же настала зима, король прийшов до Галича і впровадив свою ятрівку, велику княгиню Романову; (з нею) прийшли володимирські бояри, Інгвар із Луцька й інші князі. (Король) відбув нараду зі своєю ятрівкою й із володимирськими боярами, кажучи: »Володислав княжить, а мою ятрівку вигнав«. Тоді ввіймали Володислава, Судислава й Филипа й мучили їх. Судислав дав багато скарбів, перемішився цілий у золото, себто дав багато золота й викупився; а Володислава скували й повели до Угрів. А Яволд і Ярополк, його брат, утекли до Перекопці до Мстислава й намовили його рушити їм на поміч. Мстислав прийшов із ними до Бозка. А Гліб Потокович утік із Бозка, так само Іванко Станиславович і його брат Збислав прибігли до Галича, розказуючи про війну й відступство галичан. Тоді княгиня Романова зі своїм сином Данилом і Вячеславом Товстим утікла до Угрів, а Василько з Мирославом поїхали до Белза. Як минув якийсь час, король став готувитися до великої війни.

Того самого року прийшов Лестько до Белза за намовою Олександра. Він не сприяв Романови- | 1213
 чам, а хотів для них лиха. (Лестько) взяв Белз і дав Олександрові; та бояри не спроневірилися, але пішли всі з князем Васильком до Камянця.

А король пустив Володислава, зібрав багато війська й пішов на Галич. Як він став у монастирі в Лелесові, невірні бояри хотіли його вбити; вбили його жінку²⁹⁾, а шурни його ледви втік. Вбито також | 28. IX.
 явлейського патріярха³⁰⁾ й багатьох німців. | 1213
 Як король вернувся, багатьох повбивав, а решта розбіглася. Але тоді вже були розрухи й черезте король не міг воювати (за Галич). Отже Володислав із усіма галичанами³¹⁾ вїхав до Галича; а Мстислав, як почув

²⁹⁾ вбили його жінку: вона називається Гертруда.

³⁰⁾ явлейського патріярха: Іпат.: авліського.

³¹⁾ Володислав із усіма галичанами: очевидно з тими, що були разом із ним у угорській неволі.

про королівський великий похід, утік із Галича. Тоді Володислав приїхав до Галича, прибрав княжий титул і сів на (княжій) столі. Данило ж відїхав зі своєю матір'ю до ляхів, випросившись від короля. Лєстько прийняв Данила з великою почесною. Звідти він подався зі своєю матір'ю до Кам'янця й тут його прийняли з великою радістю брат Василько й усі бояри.

† 1212 | Тоді княжив у Києві Всеволод Святославович, що дуже любив дітей Романової. Потому Мстислав пересопницький спровадив Лєстька й пішов до Галича. А Лєстько взяв Данила з Кам'янця, Олександра з Володимира, а Всеволода з Белза, кожного зі своїм військом. А Данилове військо було більше й сильніше, бо з ним були всі великі бояри його батька. Як це побачив Лєстько, постарався про якнайкраще відношення до Данила й його брата Василька. Ярполк і Яволд замкнулися в Галичі, а Володислав виїхав зі своїми уграми й чехами, зібрав усіх галичан і приїхав на ріку Бобрку. Як про це довідався Лєстько, післав на нього ляхів, від Данила Мирослава й Демяна, а від Мстислава Гліба Зеремієвича й Прокопівича Юрія. Повсталася велика битва й у ній побідили ляхи й русь; Данило був тоді ще такий малий, що не міг на коні їздити; Володислав утік, а багато його вояків побито. Та всетаки Лєстько не міг узяти Галича; він лише пішов і воював коло Теревовлі, коло Моклекова і Збаража. Займили тоді ляхи й русь і Биковен, а (Лєстько) взяв великий полон і вернувся до ляхів.

Потому Данило й Василько при допомозі Лєстька зайняли Тихомль і Перемиль від Олександра й княжили там зі своєю матір'ю, а на Володимир поглядали: «Так, чи сяк, мовляв, а Володимир буде наш», — так при божій допомозі вони дивилися на Володимир.

Потому король пішов на Лєстька, а Данило був тоді в Лєстька; та Лєстько післав свого посла Лістича й воеводу Пакослава до короля, кажучи: «Не пристойть бояринові княжити в Галичі; ти візьми мою дочку за

свого сина, Коломана й посади його в Галичі». Королеві подобалася Пакославова рада. Він відбув | 1214 нараду з Лестьком у Спіші й узяв його дочку за свого сина. Потому піймав Володислава й вислав його на заслання. Він і помер на тому засланні, а ще й царобив лиха своєму родові й своїм дітям, бо всі князі були не ласкаві для його дітей через те. Король посадив свого сина в Галичі, Лестькові дав Перемишль, а Пакославові Любачів; Пакослав же був приятелем Романової й її дітей. За радою Пакослава Лестько післав до Олександра послів, кажучи: »Дай Володимир Романовичам, Данилові й Василькові; бо як не даш, то піду на тебе з Романовичами«. Та він не дав (добровільно) й тоді Лестько (силою) посадив Романовичів у Володимирі.

Та за якийсь час король відібрав Перемишль | 1216 від Лестька і Любачів. А Лестько образився за таке осоромлення своє й післав до Новгороду по Мстислава, кажучи: »Ти мій брат, ходи й сядь у Галичі«. І Мстислав справді пішов до Галича за Лестьковою радою. Галичани ж усі й Судислав післали по Данила, та Данило не вів приїхати, а Бенедикт утік із Судиславом до Угрів. Мстислав же сів у Галичі. | 1218
| 1219

Тими ж роками, як минув якийсь час, Данило взяв у нього дочку (за жінку), на імя Анну. | 1219 Від неї він мав синів і дочок. Первенцем у нього був Іраклій, за ним Лев, після нього Роман, Мстислав, Шварню, — а інші молоді зійшли з цього світа. Як минув якийсь час, Данило поїхав до Мстислава до Галича і сказав на Лестька: »Держить, мовляв, мою батьківщину³³⁾, та він (Мстислав) сказав: »Не можу, сину, проти нього стати через давнішу згоду; найди собі інших (союзників)«. Данило ж вернувся додому, поїхав із братом і зайняв Берестя, Угровеськ, Верещиц, Столпя, Комов і всю Україну. Лестько дуже загнувся

³³⁾ мою батьківщину: пізн. Холмщину, гл. нижче.

на Данила й як лише настала весна, ляхи поїхали воювати і воювали Побужжя. Данило післав за ними Гаврила Душиловича, Семена Олуевича й Василька Гавриловича; вони гнали їх (ляхів) аж до Сухої Дорогви³⁴⁾ взяли полонених і вернулися до Володимира з великою славою. Тоді вбили Клима Христинича, одного з його (Данилових) вояків, а хрест його стоїть і донині на Сухій Дорогві. Вони побили багатьох ляхів і гнали за ними до ріки Вепра. Лєстько ж думав, що Данило за порадою Мстислава зайняв Берєсть, і післав посла до короля (кажучи): «Не хочу часті в Галичі, але дай його моему зятеві». Тоді король і Лєстько післали велике військо й воно прийшло до Перемишля. В Перемишлі ж був тисяцьким Арон³⁵⁾ і він утік перед ними. А Мстислав був тоді з усіми руськими й чернигівськими³⁶⁾ князями. Він післав Дмитра, Мирослава й Михалка Глібовича проти них до Городка, та Городок був зрадив, бо там були Судиславові люди. Як Дмитро бився під Городком, прийшли на нього угри й ляхи і Дмитро відступив; тоді дяка Василя, званого Молза, застрілили під городом; вбили й Михалка Сулу, здігнавши на Щирці: йому стяли голову, зняли три золоті ланцюги й принесли голову до Коломана. Мстислав тоді стояв на Зубрі й Дмитро втік до нього. Та Мстислав не міг битися з уграми й просив свого зятя Данила й Олександра, щоби замкнулися в Галичі. Данило й Олександр обіцями піти до Галича; Данило справді замкнувся в Галичі, та Олександр не посмів. Тоді то велика княгиня Романюва приняла монаший чин. Потому військо, себто Коломан і ляхи, прийшли під город (Галич). Після довгої битви на осінь 1219 | Кровавім Броді впав на них сніг; вони не могли стояти (на місці), пішли за Рогожину, (далі) пішли на Мстислава й приневодили його покинути

³⁴⁾ аж до Сухої Дорогви: дорога — багнще.

³⁵⁾ був тисяцький Арон: варіанти: Ярон (Пат.) і Роман (Пород.).

³⁶⁾ руськими й чернигівськими: Русь у знач. Київщини.

край. А Мстислав сказав Данилові³⁷⁾: »Вийди з города«. Данило справді вийшов із тисяцьким Дмитром, Глібом Зеремієвичем і Мирославом. Вони вийшли з города, а як були коло Толмача, дігнав їх невірний Витович Володислав, та вони обернулися до нього, прогнали його й відібрали від нього коня. А Данило був молодий тоді; він бачив, що Гліб Зеремієвич і Семіон Кодницький їздили по-мужеськи³⁸⁾, приїхав до них і їх піддержував; тоді й інші кинулися бігти. Того дня билися цілу днину аж до ночі; та вночі вернулися, Данило і Гліб Зеремієвич піймали Янця; хоч молодий, (Данило) виявив велику хоробрість. Вони билися всю ніч, а вранці дігнав його (Данила) Гліб Василевич, але Данило обернувся на нього й гнав за ним далше як поприще³⁹⁾; — та він таки втік перед ним (Данилом), бо мав швидкого коня. Тоді щойно Данило вернувся й переїздив поміж ними⁴⁰⁾ сам один, та вони не сміли напасти на нього, аж доки прюти нього не виїхали Гліб Судилевич, Гаврило Іворович і Переніжко. Звідти вони поїхали в Онут, а звідти в поле⁴¹⁾. Там був великий голод; та якраз напередодні святого Димитрія їхали туди вози до переправи через ріку⁴²⁾; вони займили вози, на кормилися обильно й похвалили Бога і святого Димитрія, що їх нагодував. Звідти пішли нижче Ку-

25. X.
1219

лемина, думаючи, куди б то переправитися через ріку Дністер; та з ласки божої надплило багато лодок із Олешся й на них переїхали через Дністер. Вони наситилися риб і вина. Звідти Данило поїхав до Мстислава. Мстислав дуже похвалив Данила, дав йому великі дари й свого швидкого сивого коня, і сказав йому: »Іди, княже, до Володимира, а я піду до Половців, щоби пімстити свій сором«.

³⁷⁾ Мстислав сказав Данилові: переказав через посланця.

³⁸⁾ їздили по-мужеськи: себто добре воювали.

³⁹⁾ далше, як поприще: міра довжини (1000 кроків).

⁴⁰⁾ переїздив поміж ними: галицькими боярами.

⁴¹⁾ звідти в поле: себто в степи.

⁴²⁾ до переправи через ріку: в ори: «к плаву».

1219 | Як Данило приїхав до Володимира, по велінню божому прислали послів литовські князі до великої княгині Романової, до Данила й до Василька, щоби помиритися. А ось імена литовських князів: найстарший Живинбуд, Довять, Довспруйк, його брат Мидог, брат Давялів Виликаїл; а жемоїтські князі (отсі): Ердивил, Вікінт; а русковичів: Киптибуць, Вонибуць, Бутовить, Вижеїв і його син Вишлий, Китений, Пликова; а юсь Булевичі: Вишикут, що його вбив Миндогот⁴³⁾ і взяв його жінку, а побив його братів, Едивила, Спрудійка; а юсь князі з Лотви: Юдьки, Пукийк, Ёкши, Ликійк. Всі вони помирилися з князями Данилом і Васильком і був спокій у краю. А як ляхи не переставали чинити пакостей, наслав на них Литву; вона повоювала ляхів і багато в них наробила вбивств.

1220 | Тоді прийшов Филя прегордий, що надіявся обняти землю й висушити море, з багатьома уграми. Він мав звичай говорити: «Один камінь побиває багато горшків», або таку саму другу гордовиту пословицю: «Коби гострий меч, а швидкий кінь, — буде багато руси!⁴⁴⁾». Та Бог цього не стерпів і іншим разом Данило Романович убив гордовитого колись Філю. А Олександр відступив від Данила й Василька до Лєстька й вони не мали від нікого помочі, хіба від Бога, аж доки не прийшов Мстислав із половцями. Тоді Филя уступив із Галича з численним угорським військом і ляхами, забравши галицьких бояр, Судислава, Лазора й інших, а деякі розбіглися, бо він поведився (з ними) дуже гордовито.

1221 | У ті ж часи прийшов Лєстько на Данила до Шекарева й не дав йому піти на поміч тєсєвєві Мстиславові. А Кондрат приїхав мирити Лєстька й Данила, але пізнав Лєстькову облуду й не казав князєві Данилові їхати до Лєстька. А Филя готовився до битви —

⁴³⁾ його вбив Миндогот: видавці (1871, с. 492) поправляють на Миндовг.

⁴⁴⁾ буде багато руси: побитих і полонених.

він думав, що йому ніхто не може встояти на полі. Він оставив Коломана в Галичі й построїв укріплення на церкві Пречистої Владичиці нашої Богородиці; та Вона не стерпіла зневаги свого храму й віддала його в руки Мстислава. А з Коломаном був тут Іван Лекин, Дмитро й Бог. Половці приїхали на розвідку, але угри й ляхи гнали їх; тоді половчин пострілив Уза в око; він спав із араба⁴⁵), (свої) взяли його тіло й плакали по ньому. На другий день, перед самим святом святої Богородиці, прийшов раю Мстислав на гордого Филю й на угрів із ляхами й між ними дійшло до завзятої битви, в котрій побідив Мстислав. Як угри й ляхи втікали, побито їх дуже багато; а пишного Филю зловив Добринин парубок, що його Жирослав був украв у Вильні. Так він був поганьблений і через нього втратив свою батьківщину⁴⁶). Так побідив Мстислав і поїхав до Галича, (Угри) билися коло городських воріт, але потому вибігли на аркади церковні, а декого витягнули туди шнурами, — бо вони построїли укріплення на церкві; їх арабів забрали. Звідти вони стріляли й кидали каміння на горожан, але не мали там води й тому їх мучила спрага. Як отже приїхав Мстислав, вони піддалися йому й їх спровадженю з церкви. Данилю ж приїхав із невеличкою дружиною й із тисяцьким Демяном, правда, не в той час, а трохи пізніше, й поїхав до Мстислава; тут настала велика радість, що Бог вирятував їх від чужинців: бо всі угри й ляхи були або побиті, або потонули в утечі по краю, чи й побиті смердами, так що ніхто з них не втік — така була ласка божа для Руської Землі. Потому привели Судислава до Мстислава, та він не задумав про ти нього зла, лише показав йому ласку; той знову обіймав його ноги й обіцяв йому бути за невільника. Мстислав повірив його словам, учинив йому велику честь і дав йому Звенигород.

⁴⁵) спав із араба: із арабського коня (в ориг.: «із фаря»).

⁴⁶) що його Жирослав... свою батьківщину: не цілком ясне місце.

В тім самім часі Олександр відступив (від Романовичів) і заключив мир із Лестьком, Коломаном і гордим Филею, а Романовичам безнастанно бажав лиха. Після ж побіди Мстиславової й литовського воювання на ляхів Лестько заключив мир із Данилом і Васильком при посередництві послів Держислава Абрамовича й Творяна Войтиховича⁴⁷⁾, а Романовичі — тисяцького Демяна; (тому) Лестько відступив від Олександра. А в су-
1223 | боту вночі Данило й Василько грабили в околицях Белза й Червеня й пограбили всю землю: боярин грабив боярина, смерд смерда, город город, так, що не остало ні одно село не пограбоване, як це притчею говорять (святі) Книги: не остав камінь на камені. Отсю ніч називають белжани злою ніччю, бо та ніч злу гру їм зіграла: бо їх повоювали перед досвітком. Та Мстислав сказав: «Пощади брата Олександра», й Данило відступив від Белза й пішов до Володимира.

А в часи Данила й Василька Романовичів були (такі) володимирські єпископи: був Асаф блаженний і преподобний святий Святий Гори⁴⁸⁾; потому був Василій зі Святої Гори; а потому був Никифор, на прізвіще Станило, — він був передше Васильковим слугою; а потому Кузьма, лагідний, преподобний, смиренний єпископ володимирський. Потому Бог дозволив, що Данило збудував город Холм, — про його повстання розкажемо пізніше. За божою волею князь Данило вибрав і поставив єпископа Івана, з крилошан великої церкви святої Богородиці володимирської. Бо передтим єпископ Асаф був ув Угровську, та він поступив на митрополичий престіл, за те його скинено з його стола, а єпископську столицю перенесено до Холма.

Того самого року прийшла нечувана сила: безбожні мовитяни, названі татарами, прийшли на Половецьку Землю. Половці стали (проти них); Юрій Кончакович

⁴⁷⁾ Творяна Войтиховича: в ориг.: Вотиховича.

⁴⁸⁾ святий Святий Гори: не з Атону, але зі зимницького монастиря коло Володимира, що називався «Св. Гора».

був найстарший із усіх половців (князів), та й він не міг встоятися перед ними. Він утік, (а в утечі) побито багато їх (і гнали татари половців аж) до ріки Дніпра. Тоді татари вернулися й пішли до своїх веж⁴⁹). Багато ж половців прибігло в Руську Землю; вони говорили руським князям: «Якщо нам не допоможете, то нині ми побиті, а завтра ви будете». Князі відбули в Києві нараду й вирішили таке: «Краще нам стрінутися з ними на чужій землі, ніж на своїй». Тоді в Києві був Мстислав Романович, а Мстислав (Всеволодович) у Козельську й Чернигові, а Мстислав Мстиславович у Галичі; це були старші князі в Руській Землі, бо Юрія суздальського не було на тій нараді. А це знову молоді князі: Данило Романович, Михайло Всеволодович, Всеволод Мстиславович київський⁵⁰) і багато інших князів. Тоді ж охристівся й великий князь половецький Бастій. Лише Василька не було, бо він був молодий, (тож) сидів у Володимирі. Звідти вирушили в місяці квітні й прийшли до Варязького Острова на ріці Дніпрі. Сюди приїхала до них ціла Земля Половецька, приїхали чернигівці, кияни, смолянни й інші країни. Ми всі перейшли Дніпро насухо, так, що вода покритася дуже багатьома людьми. Галичани й волинці, кожний зі своїми князями, а куряни, трубчани й путивельці кожний зі своїми князями приїхали на конях; а вигонці галицькі поїхали по Дністру⁵¹) й виплили на море; вони мали тисячу човнів. (З моря) вони поплили Дніпром, минули пороги й спинилися коло ріки Хортиці на броді коло Протолчі⁵²); з ними був Домамірич Юрій і Держикрай Володиславович.

Тоді прийшли вісті до табору, що вже прийшли (татари), щоби побачити руські човни. Як це почув Данило Романович, погнав на коні (за ними), щоби

⁴⁹) до своїх веж: вози — мешканця кочовників.

⁵⁰) Всеволод Мстиславович київський: помилка, бо київським князем був Мстислав Романович.

⁵¹) поїхали по Дністру: в ориг. очевидно помилково: «по Дніпру».

⁵²) на броді коло Протолчі: якийсь острів, чи промінь.

побачити невидану (досі) силу. Та вони вже були відійшли; Юрій говорив, що то були стрільці, а інші казали, що це прості люди, ще більше, як половці; Юрій Домамирнич говорив: »це войовники, добрі вояки«. Тоді приїхали (до табору) і сказали Мстиславові, а й Юрій розказав усе. Молоді ж князі сказали: »Мстиславе і другий Мстиславе! Не стійте, ходімо проти них«. Отже перейшли всі князі, Мстислав і другий Мстислав, чернігівський, через ріку Дніпро, (потому) перейшли й інші князі й пішли в половецьке поле; а перейшли через Дніпро у вівторок. Татари стрінули руські полки, та руські стрільці побили їх, сіли їм на карки і гнали далеко в поле; взяли й їх майню, багато стад, так що кожний вояк дуже збагатився. Звідти йшли 8 днів до ріки Калки й там їх стрінула татарська сторожа; ця сторожа билася з ними (княжим військом) і (тут) убито Івана Дмитровича і ще двох із ним, а татари відіхали геть до ріки Калки. (Тут) стрінулися татари з військами половецькими й руськими. Мстислав Мстиславович велів наперед переправитися через Калку Данилові з військом, а разом із ним мали піти й інші війська. За ними переправився сам (Мстислав) і сам їхав серед сторожі. Він побачив татарські полки, приїхав і сказав: »Беріть зброю!« А Мстислав (Романович) і другий Мстислав (чернігівський) сиділи в таборі й не знали (про те), Мстислав же (галицький) не сказав їм (про свій плян) із задрости, бо між ними була велика незгода. Як уже військо зібралось на місці, Данило виїхав наперед, а з ним Семян Олюевич і Василько Гаврилович, і кинулися на татарське військо. Василько був поранений, а Данила разі. V. | нили в груди, та він був молодий і сміливий і тому не завважив ран на тілі: він мав тоді 18 літ і був сильний. Данило сильно боровся й побивав татарів; як це побачив Мстислав Німий, думав, що Данило ранений, і кинувся сам на них, — а й він був сильним мужем, — бо це був кривняк Романа з роду Володимира, званого Мономахом; він дуже лю-

бив його (Данилового) батька й відавав йому на випадок своєї смерті свою волость для князя Данила. Врешті татари кинулися до втечі, а Данило побивав їх зі своїми частинами, а також (бився з ними) й Олег курський. Але серед завзятої битви кинулися на них (князів) інші (татарські) полки; за гріхи наші руські війська побито. Данило бачив, що наступає більша військова сила, а й їх стрільці сильно стріляли й завернув коня до втечі, через натиск ворогів. Як він утікав, почув спрагу, а як, пив воду, тоді почув рану на своїм тілі, в битві ж не завважив її задля сили й мужества свого віку: бо він був відважний і хоробрий, а від голови до ніг не було на ньому скази. Сталася тоді така перемога над усіми руськими князями, якої не бувало ще ніколи. А татари, побідивши руських князів за гріхи християн, дійшли аж до Святополкового Новгороду⁵³). Русь не знала їх підступності й вийшли проти них із хрестами, та вони побили всіх. Та Бог іще чекав християнського покаяння й завернув їх назад до Східної Землі⁵⁴); вони воювали Танагутську Землю й інші (східні) країни. Тоді ж таки їх чаногіз-хана⁵⁵) Таягугти вбито. (Ті краї) вони перемовили й потому підступом їх ізнищили, а інші краї війною, але найбільше таки понищили підступом.

Після того минув якийсь час. Та Олександр завжди мав ворожий настрій до своїх братів Романовичів, Данила й Василька. Він почув, що Мстислав не живе в згоді зі своїм зятем, князем Данилом, дуже врадувався й підмовляв Мстислава до війни. Мстислав пішов на війну і прийшов на Лису Гору⁵⁶), а Данило поїхав до Ляхів, зрушив князя Лестька й вийшов проти нього (Мстислава); Мстиславові ж прислав поміч Олександр. Як війська зійшлися в битві, то (противники) загна-

⁵³) до Святополкового Новгороду: Витичів на північ від Києва.

⁵⁴) до Східної Землі: до Азії.

⁵⁵) чаногіз-хана: джінгіс-хада, найвищого хана.

⁵⁶) прийшов на Лису Гору: ближче означити її положення не можливо.

ли його (Олександра) до Белза й мало що не добули го-
рода. На другий день знову рушили проти них, та Мсти-
слав не встояв і вернувся до Галича. А князь Данило
воював із ляхами Галицьку Землю й околиці Любачева,
а пограбив також Землю Белзьку й Червенську, аж до
остатка. Василько ж князь теж забрав багато полону,
кінських і кобилячих стад, аж ляхам було зависно.
(Врешті) з обох сторін післано послів⁵⁷⁾ і пущено Де-
мяна й Андрія.

Після цих подій Мстислав привів Котяня зі си-
лою половців і Володимира київського. Він удавав,
що йде на ляхів за порадою Олександра. Та Олександ-
дер ніколи не переставав намовляти (Мстислава) проти
свого брата Данила, кажучи, що, мовляв, твій зять хоче
тебе вбити. Але сам Олександр не смів їхати, він ско-
ристав із того, що в нього направляли башту, й вислав
свого (воеводу?) Яна. Бо Мстислав сказав: «Це ти, Яню,
говорив, що Данило вдруге наводить на мене ляхів»;
та всі князі пізнали тоді Олександрову клевету й Яневу
брехню. І сказали всі князі: «За свій сором займи всю
його волость»; та він не хотів брати його (Олександрової)
волости через братню любов і всі йому це похвалили.
А Мстислав прийняв свого зятя згідливо, вшанував
його великими дарами й дав йому свого швидкого коня
актаза⁵⁸⁾, — другого такого не було в ті роки; також
обдарував свою дочку Анну великими дарами. Він при-
їхав на побачення з братією⁵⁹⁾ до Перемиля й тут
скріпили мир.

Але потому облудний Жирослав сказав до га-
лицьких бояр: «Мстислав йде в поле й хоче вас видати
своєму тестеві Котяневі на вирізання». Та Мстислав
був невинний у цій справі й не знав нічого про (такі
погодюски серед) них. Вони ж (бояри) повірили й ві-

⁵⁷⁾ з обох сторін післано послів: не цілком ясна фраза.

⁵⁸⁾ коня актаза: назва коня.

⁵⁹⁾ на побачення з братією: з князями (Данилом і Ва-
сильком).

дійшли до Перемиської Землі, до Гір Кавказьких⁶⁰), себто Угорських, на ріку Дністер⁶¹). Вони післали послів своїх (до Мстислава), кажучи: »Жирослав нам говорив, що ти маеш нас віддати Котяневі«. Та Мстислав післав свого отця⁶²) (духовного) Тимофія (щоби їм сказав): »Що, мовляв, невинно мене оклеветав перед вами Жирослав«. Тимофій поклявся на те, що Мстислав нічого не знає про це, й привів усіх боярів до нього. Князь тоді поганьбив Жирослава й вигнав його від себе. Так Бог вигнав із-перед Свого лица Каїна, кажучи: »Будь проклятий, стогнучи й трясучися⁶³) на землі, котра відчинила свої вуста, щоби прийняти кров твого брата«. Так то й Жирослав відчинив уста свої⁶⁴) на свого пана, — тож хай не буде для нього пристановища в усіх землях, у руських і в угорських, і в ніяких інших краях; нехай скитається по всіх краях, голодний, а вина й оливи хай не має лише скупенько, двір його хай буде пустий, а в селі його бодай ніхто не жив⁶⁵). Вигнаний ізвідти він пішов до Ізяслава: бо він був названий облудним брехуном, найбільше непокірний із усіх і сама брехня⁶⁶), син доброго батька, якого вбогість не дала розвинутися його злобі; але його язик годувався брехнею, хоч він покладав свою надію на брехню — до того вживав розуму; він пишався облудою більш, чим вінком, самозванець, бо ошукував не лише чужих, але й своїх улюблених для користі; тому він хотів бути в Ізяслава. Та вернімся до попереднього.

⁶⁰) до Гір Кавказьких: квижна назва на Карпати, що в старій добі нашого письменства зовуться угорськими горами, або просто »Горами.

⁶¹) на ріку Дністер: в ориг. помилково: »Дніпр».

⁶²) свого отця духовного: сповідника.

⁶³) стогнучи і трясучися: апокрифічна подробиця.

⁶⁴) Так то й Жирослав: порівняння нездале, бо то земля відчинила вуста, а не Каїн!

⁶⁵) тож хай не буде: прокляття з відгомном лектури св. Письма.

⁶⁶) сама брехня... бути в Ізяслава: текст неясний аж до затрати значення.

1224/5] Мстислав, за порадою брехливих галицьких боярів, відав свою меншу дочку за королевича Андрія й дав йому Перемишль. Андрій послухав Семіонка Червоного, втік до Угрів і почав приготуватися до війни. Як настала зима, він пішов до Пере-
1226/7] мишля. Тоді (там) держав тисячу⁶⁷) Юрій; він передав (уграм) Перемишль, а сам втік до Мстислава. Король же став у Звенигороді. Він післав своє військо до Галича, та сам не відважився їхати до Галича, бо йому казали угорські віщуни, що як побачить Галич, то не буде жити; тому він не йшов до Галича, бо вірив ворожбитам. Та Дністер наводнився й годі було перейти. Мстислав виїхав на зустріч із військом. Вони подивилися на себе⁶⁸) й угри поїхали до свого табору, — і а з ними був і Пакослав із ляхами. Звідти пішов король до Теревовля і здобув Теревовль, пішов до Тихомля і здобув Тихомль. Звідти пішов до Кремянця, бився під Кремянцем, але тут побили й поранили багатьох угрів. Тоді Мстислав післав посла Судислава до свого зятя Данила, кажучи: «Не відступай від мене», а той відповів: «Маю правду в своїм серці». Звідти король прибув до Звенигорода. Мстислав виїхав із Галича, а угри виїхали йому назустріч із королевою табору. Мстислав бився з ними й побідив їх; гнали за ними (галичани) аж до королівського табору й рубали їх; тоді то вбили Мартиниша, королівського воеводу. Тоді король затривожився і скоро пішов із (Галицької) землі.

Данило ж зі своїм братом Васильком прибули до Мстислава до Городка; з ними був і Гліб (Зеремієвич). Вони говорили: «Іди, княже, на короля, він ходить по Лохті», та Судислав перешкоджував у тім; він мав облуду в своїм серці, не хотів погуби короля, бо на нього покладав великі надії, — а король був виснажився. А в той час Лєстько йшов на поміч; та Данило

⁶⁷) держав тисячу: був тисяцьким.

⁶⁸) подивилися на себе: варіант: на нас (Іпат.).

не допускав його помагати королеві. Як той (Лестько) таки дуже напивався, Данило й Василько післали своїх людей над Буг і не дали йому перейти. Він отже звідти вернувся у свою землю, бо був виснажений війсьним походом. А король угорський пішов до Угрів. Його діднав Ізяслав із підступним Жирославом і пішли з ним до Угрів.

А Судислав рив під Мстиславом, кажучи йому: «Княже! Дай свою заручену дочку за королевича й дай йому Галич; ти й так не вдержишся сам у ньому, бо тебе бояри не хочуть». Та він не хотів дати королевичеві, а радше хотів дати Данилові. Але Гліб Зеремієвич і Судислав відмовляли його від передання Данилові й казали йому: «Якщо даш королевичеві, то, коли схочеш, можеш відібрати від нього, та як даш Данилові, то Галич не твій навіки». Бо галичани хотіли Данила й післали були від себе (до нього) в тій справі. Тоді Мстислав дав Галич королевичеві Андрієві, а сам узяв Пониззя; звідти пішов до Торцеького. А Мстислав Німий дав свою батьківщину князеві Данилові й поручив йому свого сина Івана. Та Іван помер, Луцьк займив Ярослав, а Черторийськ пиняни.

Тепер почнемо розказувати про безчисленні бої, великі труди, часті війни й численні коромоли, часті повстання й численні замішання: бо вони (Романовичі) від молодости не мали спокою.

Як Ярослав сидів у Луцьку, Данило поїхав до Жидичина поклонитися й помолитися святому Николі. Ярослав кликав його до Луцька, а бояри сказали йому: «Візьми Луцьк, а князя їх піймай»; та він відповів: «Я приходив сюди молитися до святого Николи й не можу того вчинити». І пішов до Володимиря. А звідти зібравши військо, післав проти нього (Ярослава) Андрія, Вячеслава, Гаврила й Івана. А він був виїхав⁶⁹ із города й тут його й зловили разом із його жінкою; піймав його Олекса Орішко, бо мав швидкого коня, діднав

⁶⁹) він був виїхав: князь Ярослав.

його й піймав перед городом. Лучани ж замкнулися. На другий день прибули Данило й Василько й лучани під 1227 | далися; брат дав Василькові Луцьк і Пересопницю, а Берестя йому був дав ще давише.

Повоювали ятвяги околиці Берестя. За ними погнали (війська) з Володимира. Два (ятвяги), Мондунович Шутр і Стегут Зібрович, напали на військо, але Данило і Вячеслав убили Шутра, а Стегута вбив 1228 | Шелв. Як ятвяги втікали, кинувся за ними Данило, задав Неброві чотири рани, а держакom вибив копя з його рук. Його дігнав Василько й зараз почали кричати: »Брат беться за тобою«; він залишив гнати, вернувся братові на поміч, й він так вирятувався, а інші розбіглися⁷⁰). Та ми лишимо це й вернемося до попереднього.

Данило післав до свого тестя Дамяна, щоби йому переказав: »Не годиться пияням держати Черторийська, не можу того стерпіти ім«. Як Дамян переказав йому це (Мстислав сказав): »Сину! Я провинився, що не дав тобі Галича, але дав чужинцеві; та це було за порадою Судислава, а він мене ошукав. Як же Бог так хоче, то ходімо на них⁷¹), я приведу половців, а ти візьми Галич, а я Пониззя, й нехай тобі Бог помагає. Щодо Черторийська, то ти правий«. Дамян вернувся в велику суботу, а на другий день, на (сам) Великдень, Данило й Василько приїхали до Черторийська. На ніч обложили город, на рано ж обіхали город і Мирослав і Дамян сказали: »Бог віддав наших ворогів у ваші руки«. А Данило велів зробити приступ до города; вони здобули город їх, а князів їх піймали.

Потому помер великий Мстислав, удатний князь. Він бажав видіти ще (передо смертю) свого сина Данила, але Гліб Зеремієвич із зависти не пустив його, А той (Мстислав) бажав поручити свій дім і свої діти

⁷⁰) інші розбіглися: очевидно — мова про ятвягів, що напали були на Василька.

⁷¹) ходімо на них: на угрів, добувати Галич.

його опіці, бо мав до нього (Данила) велику любов у своєму серці. Потому випустили Ярослава (з полону) й дали йому Перемишль, а потому Межибожжя.

Того самого року митрополит Кирило, преблагенний і святий, приїхав, щоби довести до мира, та не міг. А потому Ростислав пинський не переставав клеветати, бо йому були взяли дітей до неволі. Володимир же київський зібрав військо, (а так само і) Михайло чернігівський, «бо (як він говорив), його (Данилів) батько постриг був мого батька»⁷²); він мав великий страх у своїм серці. А Володимир забрав Котяня й усіх половців і прийшли до Камянця; і так Володимир із усіми князями й Михайло з усіми князями, куряни, пиняни, новгородці й турівці облягли Камянець. Данило вдавав, що хоче з ними заключити мир, але він зводив їх⁷³), і поїхав до ляхів, а свого посла Павла (післав) до Котяня, кажучи: «Отче! Залиши цю війну, погодімся зі собою». І він (Котянь) справді пішов, зайняв Галицьку Землю, пішов до Землі Половецької й уже не вернувся до них. (А пішов Котянь на Галич) тому, що королевич був у Галичі й Судислав із ним, а він (королевич) був у мирі з Володимиром і Михайлом. Так отже вони не вдали нічого⁷⁴) й вернулися. Данило ж і Василько зібрав багато ляхів із воеводою Пакославом і пішли до Києва; а був із ними й Олександр. Та їх стрінули послы від Володимира й Михайла, Воротислав⁷⁵) Петрович і Юрій Толигніевич, і просили мира; отже вони помирилися, а ляхи вернулися назад.

В ті ж роки вбито Лестька, великого князя лядського, на нараді; а вбив його Святополк Одонич і Воло-

† 1227
листо-
пад.

⁷²) Михайло чернігівський: його слова «постриг мого батька», відносяться до Рюрика — з пошани до нього.

⁷³) він зводив їх: в ориг. «переводя імя».

⁷⁴) вони не вдали нічого: коаліція князя.

⁷⁵) від Володимира й Михайла, Воротислав, і т. д.: в ориг. помилково: Михайла й Воротислав...

дислав⁷⁶⁾ за порадою невірних бояр. Після смерті свого брата Кондрат навязав добрі зносини з Данилом і Васильком і просив їх, щоби йому пішли на поміч проти Володислава Старого. Вони ж самі пішли на війну, а в Бересті оставили Володимира пинського, а також угровчан і берестян, щоби стерегли край від 1229. | ятвягів. У той час Литва воювала ляхів. (Литовці) думали, що вони в мирі (з Романовичами) й прийшли в околиці Берестя. Але Володимир сказав: »Може ви там із ким у мирі, але зі мною ви не в мирі«, випав на них із берестянами й побив усіх.

А Данило й Василько прибули до Кондрата. Вони нарадилися з ним і вирушили до Каліша й над вечір прийшли до ріки Вепра. На раню ж, як засвітало, перейшли ріку Пресну й підійшли до города. В ту ніч був великий дощ. Як вони побачили, що ніхто не виступає проти них, пустилися воювати й грабити. Русь дійшла до Милича й Старгорода й зайняла декілька воротиславських сіл; вони взяли велику добычу й вернулися до табору. Вони думали, як би то піти до города на бій, та ляхи не хотіли битися. Вранці Данило й Василько взяли своє військо й підійшли до города; а Кондрат любив руський бій і захоплював своїх ляхів, та вони таки не хотіли. Вони оба приступили⁷⁷⁾ до каліських воріт, а Мирослава з іншими полками післали на зад города, а город окружала вода й сильна верба й лязина, так що самі не знали (про своїх), де хто бився. Як отже ці відступали від бою, то тамті робили наступ⁷⁸⁾, а як тамті відступали, то ці наступали; через це незнання не взяли того дня города. Зі заборол же летіло каміння як сильний дощ, а води стояли в воді, аж доки не стали на сухім — на накиданих каміннях. (Вони) запалили зводжений міст і жура-
нич Володислав.

⁷⁶⁾ Святополк Одонич і Володислав: зам. Святополк і Одо-

⁷⁷⁾ вони оба приступили: Данило й Василько.

⁷⁸⁾ як отже ці відступили і т. д.: не було координації в бойових операціях, через ті верби й лози.

вещь⁷⁹⁾, так що ляхи ледви вгасили городські ворота. А Данило й Василько ходили попри город; інші ж стрільці стріляли на город і поранили 160 мужів, що стояли на заборолах. Як настав вечір і вони вернулись до свого табору, Станислав Микулович сказав: «Там, де ми стояли, не було води, ні високої греблі». Данило ж сів на коня, поїхав сам оглянути город і ствердив, що так є справді. Тоді Данило поїхав до Кондрата і сказав йому: «Якщо ми знали були б давніше про це місце, то були б добули город». А Кондрат просив їх, щоби на другий день знову зробили приступ до города. На другий день Данило й Василько післали своїх людей; вони стояли й теребили ліси коло города, а горожани навіть не сміли на них кинути каменем, лише просили, щоби Кондрат прислав їм Пакослава і Мстивуя. А Пакослав сказав до Данила: «Перемініяй одежу свою й їдь із нами». Данило не хтів, та брат сказав йому: «Йди, щоби почути їх віче»; бо Кондрат не довіряв Мстивуєві. Тоді Данило взяв Пакославів шолом і став за ними. А мужі стали на заборолах і сказали їм: «Так скажіть великому князеві Кондратові: «Чи це не твій город? А ми мужі, що тут ізнеслилися в цім городі, чи ми є підданні іншого?»⁸⁰⁾. Аджеж ми твої люди, ваші брати, то чому нас не пожалуєте? Якщо Русь нас полонить, то яку славу буде мати (з того) Кондрат? Як руська хоруггов повіватиме на заборолах, то кому вчиниш честь? Чи не Романовичам? А свою честь затратиш. Тепер ми служимо твоєму братові, а вгодом будемо твої; лише не дай слави Русі й не знищ цього города». І ще багато іншого говорили. А Пакослав сказав їм: «Кондрат рад би вам учинити ласку, та Данило дуже лютий, не хоче від нас уступитися, доки не добуде города», й розсміявся й сказав: «А ось він сам стоїть, говоріть із ним». А князь пхнув його держакком від списа і зняв зі себе шолом. Тоді вони

⁷⁹⁾ міст і журавець: прилад до зводження моста.

⁸⁰⁾ чи ми є піддані іншого: в ориг.: «странници».

крикнули з города: »Будемо тобі служити, просимо миру«. А він добре насміявся й довго з ними говорив, а далі взяв від них двох мужів і приїхав до Кондрата; Кондрат отже помирився з ними й узяв від них закладників. (Підчас цієї війни) русь була полонила багато (лядської) челяді й бояринь; а тепер русь і ляхи поклялися між собою⁸¹): якщо після цього буде коли між ними усобиця, то ляхи не будуть воювати руської челяді, а русь лядської. Потому (Данило й Василько) вернулися від Кондрата додому з честю, бо Бог їм поміг; вони дали йому велику поміч і вернулися зі славою до своєї землі, бо ніякий інший князь не ходив так глибоко в Лядську Землю, крім Володимира Великого, що охрестив Землю (Руську).

1230 | Як минув якийсь час, Василько поїхав до Судздала на весілля свого шурина, до великого князя Юрія, взявши зі собою Мирослава й інших. А як князь Данило був у Угровську, прислали галичани, кажучи: »Судислав, мовляв, пішов на Пониззя, а королевич остав (сам) у Галичі; приходи ж чимскорше!« Данило скоро зібрав військо, післав Дамяна на Судислава, а сам рушив із малою дружиною з Угровська до Галича. На третій день (походу) на ніч став він коло Галича; а Судислав не встояв перед Дамянєм і втік до Галича. Як Данило був приїхав до Галича, то Галич замкнувся; Данило взяв (лише) Судиславів двір, так що можна було бачити багато запасів вина, овочів, харчів, копій і стріл. Як потому Данило, побачив, що (його) люди понабирали повно того не хтів стати коло города, але пішов на другу сторону Дністра. Тієї ж ночі Судислав убіг у город; якраз були зловили людей із його війська й вони сказали, що Судислав уже в Галичі. Данило ж стояв у Угільниках, на березі Дністра. Галичани й угри виїхали (з города) і стріляли на леді; та як настав вечір, леди почали таяти й вода на Дністрі піднеслася, безза-

⁸¹) русь і ляхи поклялися: зразок тодішнього міжнароднього права.

конний, злий Семюнко, подібний до лисиці своєю червоністю, запалив міст на Дністрі. А Дамян прийшов (до Данила) з усіма галицькими боярами, з Мирославом, Володиславом і з численними галицькими боярами. Данило цим тішився, але журився мостом, якби то перейти Дністер. Він погнав до моста й побачив, що кінець його згас; настала отже велика радість. На другий день прийшов Володимир Ингварович⁸²⁾ вони перейшли через міст і стали на березі Дністра. На рано вставши Данило обїхав город, зібрав Галицьку Землю⁸³⁾ і став довкруги города на чотирьох сторонах; а зібрав він від Бобрки аж до ріки Ушиці й Прута й обляг із великою силою. Врешті вони (галичани) ізнемоглися й піддали город. Як Данило зайняв город, пригадав давню згоду з королем Андрієм і пустив його сина, та ще й провів його до ріки Дністра; з ним вийшов лише сам Судислав. За ним (Судиславом) кидали камінням і говорили: «Йди з города, бунтівнику!»⁸⁴⁾.

Андрій же прийшов до свого батька й брата, а Судислав безнастанно говорив: «Ідіть на Галич і займіть Руську Землю; бо якщо не підеш, то зміцняться проти нас». А Беля рекс⁸⁵⁾, себто король угорський, вирушив із великою силою; він сказав: «Не опреться, мовляв, город Галич, бо нема такого, що вирятував би його з моїх рук». Та як він увійшов ув Угорські Гори, післав Бог на нього архангела Михаїла, щоби відчинив небесні збірники; (така настала злива), що аж коні, тонули, а й самі (угри) вибігали на високі місця; та він (король) всеодно завзявся здобути город і край. Данило ж молився Богові й Бог вирятував його з руки сильних. (Король) обляг город і післав посла; а посол закликав великим голосом і сказав: «Послухайте слів великого короля угорського: Нехай не уставляє вас (до бою)

⁸²⁾ прийшов Володимир: очевидно з помічним військом.

⁸³⁾ зібрав Галицьку Землю: себто до нього пристали всі.

⁸⁴⁾ бунтівнику: в ориг.: «мятежничє землі».

⁸⁵⁾ рекс: по-латині «рекс» значить «король».

Дамян, кажучи: Бог вирятує нас; і нехай не надіється ваш Данило на Господа, кажучи: Не віддасть цього города королеві угорському; (я) стільки ходив на інші краї, то хто може опертися моїй руді й силі моїх полків?« Та Дамян всеодно кріпився й не налякався його погроз, бо йому помічником був Бог. Данило ж привів собі ляхів і Котяневих половців, а в короля були половці Біговарсові⁸⁶⁾; та Бог зіслав на них фараонову рану. Тимчасом город укріплювався, а Беля ослабав і відступив від города, а за собою оставив людей, багатьох оружників⁸⁷⁾ і кіннотчиків. Та на них зробили випад горожани і багато з них падало в ріку, багато згинувло, багато було ранених, а інші попали до неволі. Сталося подібно, як на іншим місці оказано: »Скирт ріка злу гру виграла горожанам«⁸⁸⁾; так і Дністер виграв злу гру уграм. Звідти король пішов до Василева, перейшов Дністер і пішов до Прута. Бо Бог зіслав на них рану, ангел бив їх: вони або гинули, інші ж із підошев виступали як із черевиків⁸⁹⁾, інші влізли між коней і вмирили, ще інші таки коло вогню, як зійшлися (їсти) і мясо підносили до вуст, (тут таки й) умирали; інші ж умирали від різних ран, — а до того небесні води всеодно топили їх. Так отже він утік через невірство галицьких бояр, а Данило, за божою волею, одержав свій город Галич.

Кінець I. частини

⁸⁵⁾ Скирт ріка і т. д.: пословиця з грецької хроніки

⁸⁶⁾ половці Біговарсові: половці під начальством іншого хала, що, очевидно, в даний момент був поризнився з Котянем.

⁸⁷⁾ багатьох оружників: піхоти.

Малали.

⁸⁹⁾ із підошев виступали: шкіра відпадала їм від ніг.

Чому

В КОЖНІЙ ХАТІ ПОВИНЕН БУТИ

„Наш Прапор“?

ТОМУ, ЩО ПЕРЕДПЛАТНИК ОДЕРЖУЄ
що другий день по 8 сторін часопису, в яким є:

- а) найновіші вісті зі світової політики,
- б) статті з українського життя в краю і закордоном,
- в) статті на господарські теми,
- г) оригінальні дописи заграничних кореспондентів,
- г) оригінальні дописи з наших сіл і міс.
- д) літературні, театральні і спортові вісті,
- е) цікаві фейлетони,
- е) оригінальні ілюстрації з краю і з закордону, та даром 12 книжок річно, видання «Української Бібліотеки», як рівнож за оплатою порта видання «Аматорського Театру».

Точні Передплатники «Нашого Прапора» одержують безплатно щомісяця книжки по 128 сторін (8 аркушів друку), на добрім, білім папері, в мистецьких многобарвних обгортках найкращих українських і чужих авторів.

Передплата в краю, Ч.С.Р., Австрії і Угорщині місячно: зл. 1.95, квартално зл. 5.55, піврічно зл. 11.10, річно зл. 22.20., а в усіх інших краях: річно згори зл. 32.—, піврічно зл. 17.—.

**Адреса: «НАШ ПРАПОР», Львів, вул. Косцюшка ч. 1а.
Чекове Конто ПКО: 500.277.**

Biblioteka
Główna
UMK Toruń

580661

Biblioteka Główna UMK

300052254353